

ÁRVA VÁRA.

TÖRTÉNELMI TANULMÁNY.

IRTA

Ifj. KUBINYI MIKLÓS.

MÁSODIK, JAVÍTOTT KIADÁS.

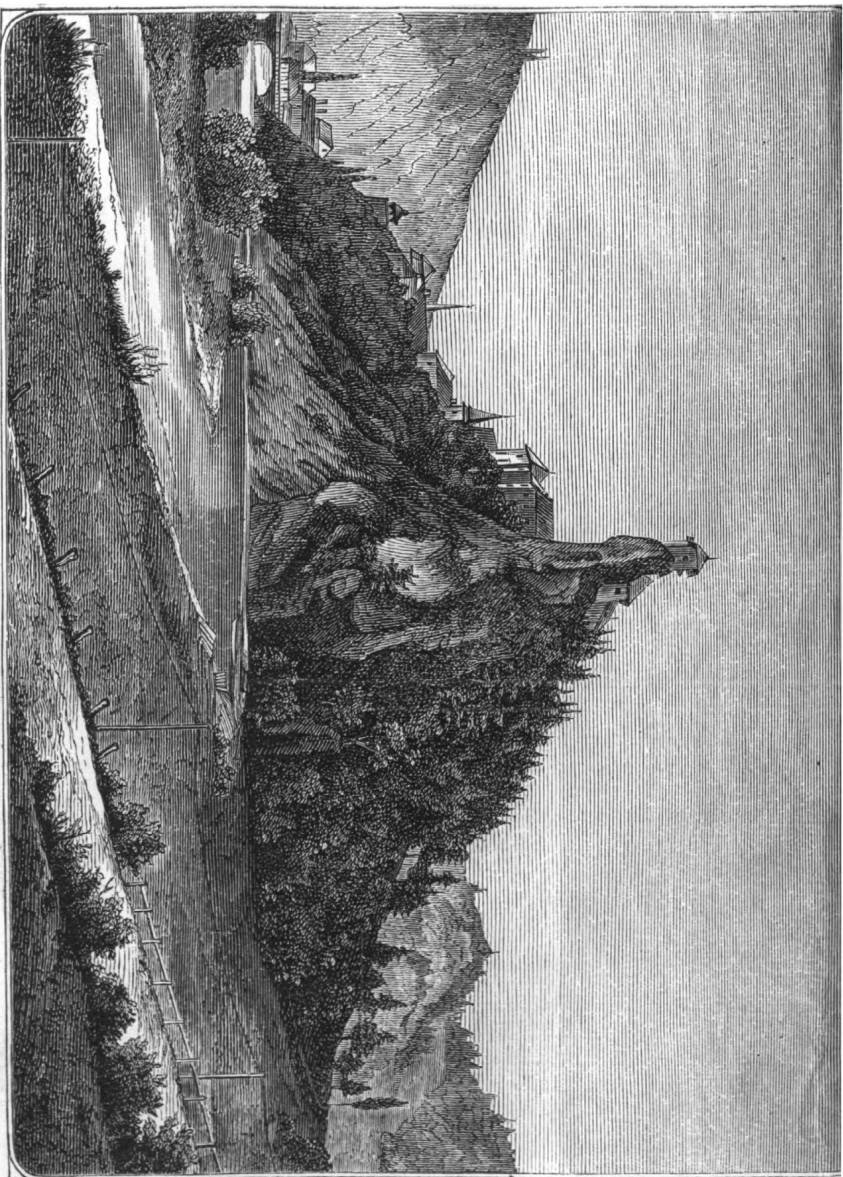

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1890.

Árva vára, észak felől.

Franklin-Társulat nyomdája.

ELŐSZÓ A MÁSODIK KIADÁSHOZ.

A szíves fogadtatás, melyben e kis mű első kiadása részesült; az elnéző jóakarat, melylyel az annak idején kitűnő szakférfiak és a napi sajtó által elbíráltatott; valamint sokoldalú buzdítás barátaim részéről, arra bírtak: hogy tanulmányomat újabban közre bocsássam.

Ha az árvai vár történetére vonatkozó, birtokban lévő értékes adatok nagy halmazát tekintem, e könyv szövegét bizonyára akár megtízszerezhettem volna. De nem veszi-e el a forráskincscsel gazdagított mű — épp ezen apparatusánál fogva — vonzerejét a nagy közönségre, melynek az már eredetileg szánva volt? Kétségkívül.

Azért tehát — figyelemmel az időközben megjelent történelmi szakmunkákra — ezúttal is csak azt vettem fel művembe, mi annak érté-

két és érdekességét a nagy közönségre nézve is csak fokozhatja s gondosan mellőztem mindent, mi a történelem világításánál a szakember bírálatát meg nem állhatja.

Emelik ezenkívül a jelen kiadás értékét: a vár tervrajza, a facsimilék és kép-mellékletek, melyek részben a m. tört. társulat nagyérdemű titkára: Szilágyi Sándor úr szívességéből felhasználhatók voltak, a nélkül, hogy ezáltal a könyv ára is emelkedett volna.

Árva-Váralján, 1890. máj. 1.

Ifj. K. M.

ELŐSZÓ AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

Azon várak sorában, melyek hazánk felvidékét most fájdalom nagyobbára már csak mint romok — ódon ékszerekként — diszesítik, kevés van, mely nagysága és regényes fekvésénél fogva nagyobb mértékben vonná magára az utazó figyelmét, mint az *árvai vár*; s mégis alig van vár, melynek multját nagyobb homály borítaná. Az idegen, ki olykor megtekinté az ódon épületek eme festői tömkelegét, eddig hasztalanul fordult kérdéseivel kísérőjéhez, nem volt, a ki tudnivágyását kielégítette volna; hasztalanul nyitá föl a hazai köztörténet lapjait, mert *Árva*, mint vár, történelmünkben kiváló fontosságra soha sem emelkedett, s nem csoda, ha annak emlékére a történetíróknál csak elvétve akadunk.

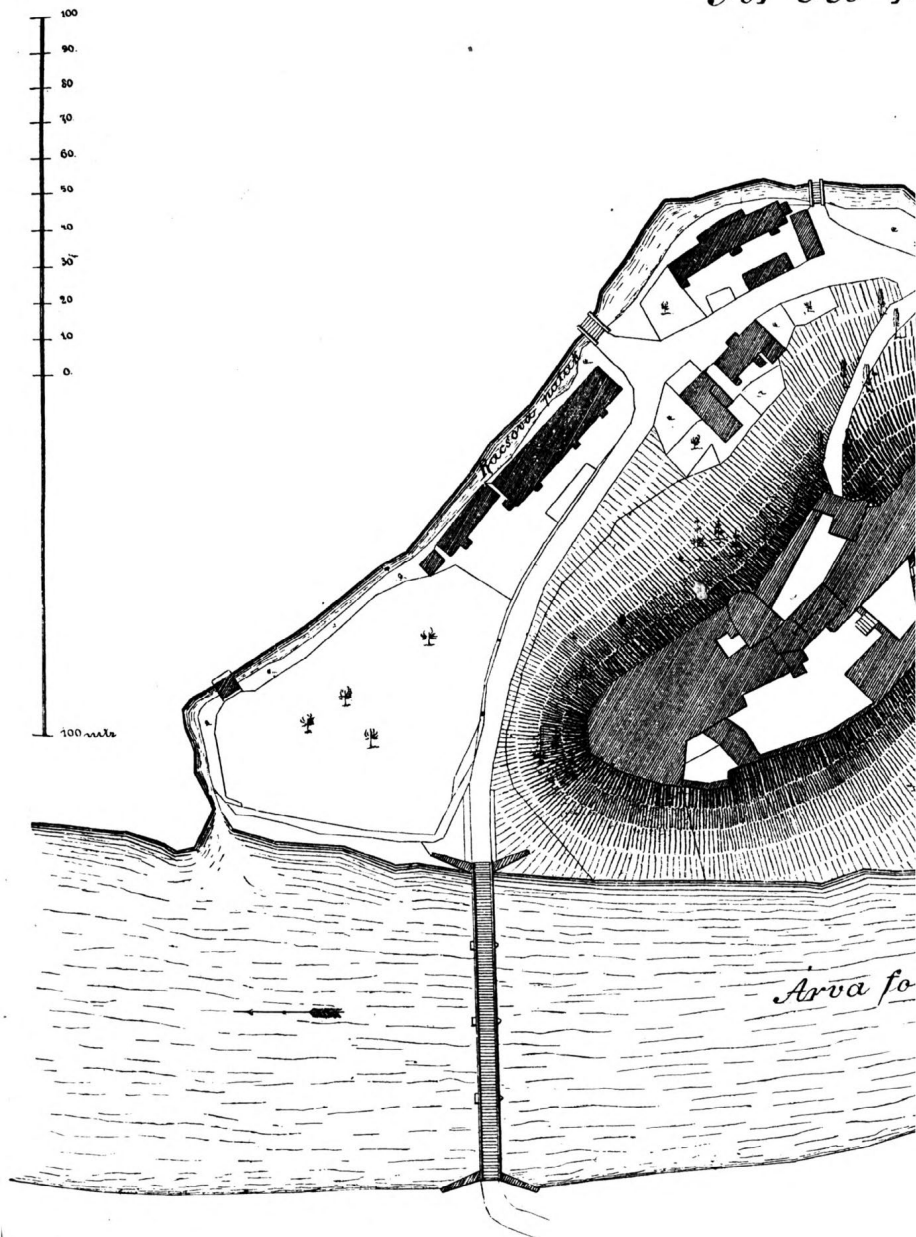
Ez s ama körülmény, hogy a kassa-oderbergi vaspálya megnyitásával előreláthatólag több idegen fogja fölkeresni a várat, mint eddig, indokolja e kis mű keletkezését, melyben az árvai uradalom jelenlegi lelkes igazgatója, vásonykői gróf *Zichy Edmund* úr ő nagyméltósága megbízásából, bár avatatlan tollal, de lelkiismeretesen igyekeztem összeállítani a vár történeti multjára vonatkozó adatokat.

Érzem, hogy a feladatot, melynek derekasan megfelelni nálamnál erősebbnek is becsületére válnék, csak vajmi gyarlón birtam megoldani; de tartózkodás nélkül bocsátom közzé több évi buvárkodásom — úgy lehet, éretlen — gyümölcsét, mert felbátorít az öntudat, hogy habár művecském még sok jogosult igénynek sem lesz képes megfelelni, mégis nem egy becses, eddig teljesen ismeretlen adatot tartalmaz, mely még annak is, ki egykor avatottabb tollal fogja a vár történetét megírni, értékes adalékul fog szolgálhatni.

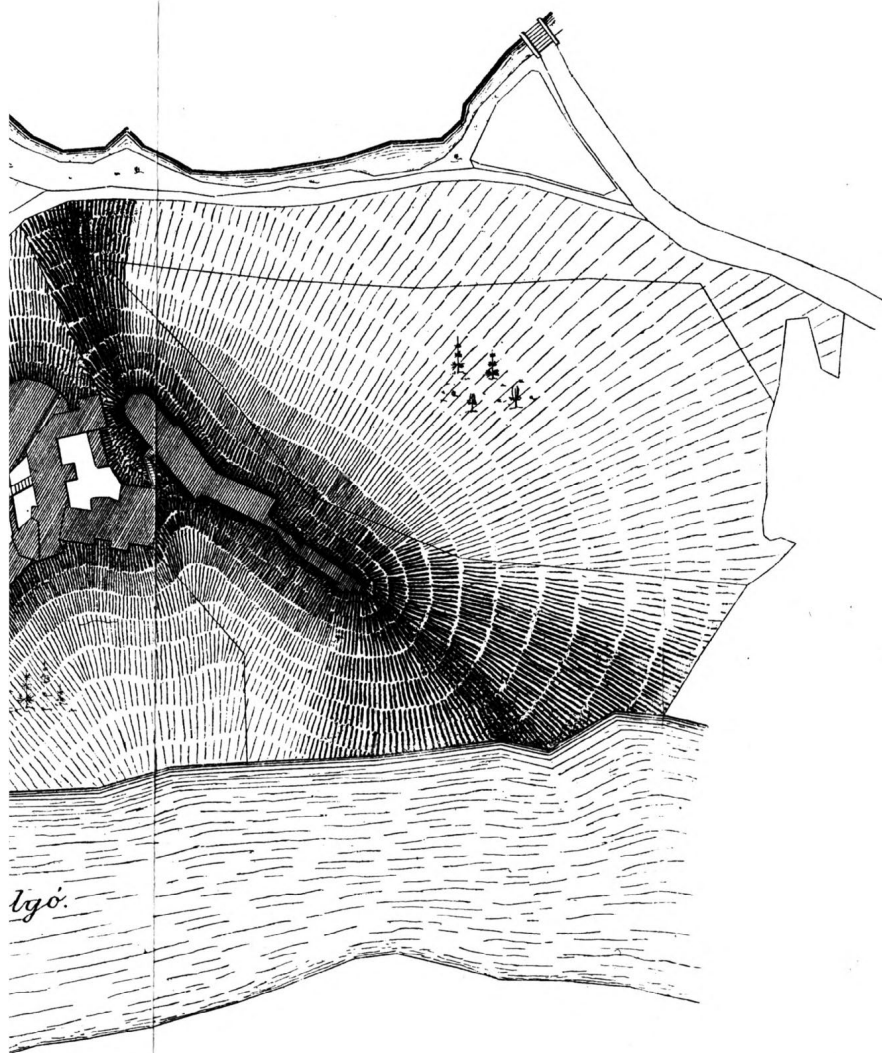
Híven idéztem a kútforrásokat, melyekből merítettem, s ha a nyájas olvasó ezeket is figyelemre méltatva, azt találná, hogy sok kútfőt, melyet föl kell vala használnom, mellőztem: szolgájon — ha nem is mentségül — de leg-

Nércae.
1: 12.00.

Arva-l

lira.

lyo.

alább a beszámítást enyhítő körülmény gyanánt az, hogy távol a fővárostól, sem rendezett könyvtárak, sem gazdag levéltárak nem állottak rendelkezésemre. Mit őszintén sajnálok, hogy művem megírásánál nem használhattam: az néhai *Szontagh Dániel* «Árva vármegye monographiája» című kéziratban levő műve. Tőlem nem függő elháríthatlan akadályok okozák, hogy e műhöz nem férhettem.

Ennyit e kis mű s annak hiányai indokolására.

Végül el nem mulaszthatom e helyütt hálás köszönetemet nyilvánítani gr. *Zichy Edmund* úr ő nagyméltóságának, ki nemcsak hogy az eszmét e mű megírásához felkölté, hanem folytonosan buzdítva, anyagi áldozattól sem riadt vissza akkor, midőn a kútforrások költséggel járó megszerzése szükségesnek mutatkozott, s végre most, midőn művecském napvilágot lát.

De midőn mélyen érzett hálám köteles adóját ő nagyméltósága irányában e helyütt lerónám, kedves kötelességemnek ismerem egyszersmind hálás köszönetemet nyilvánítani mindazon férfiaknak, kik tettel és tanácssal gyámolítva, e kis mű létrehozásában segédkezet nyujtának, főleg dr. *Pauler Gyula* és *Thaly Kálmán* igen

tisztelt barátimnak, kik munkálkodásomat kezdettől fogva őszinte részvéttel kísérve, nem csak jó tanácscsal gyámolítottak, hanem számos adatot is bocsátottak rendelkezésemre, ez által lehetővé tevén e kis mű nem egy hézagát kitöltenem.

Árva-Váralja, 1872. május 1.

Ifj. K. M.

ÁRVA VÁRA.

I.

«Kövén meglátni a csatak nyomát.»

EÖTVÖS.

Két-háromezer láb magas hegyekkel szegélyezett szűk völgyben, hol lassú, hol ragadó folyással, nagy kanyarulatokban hömpölyög az Árva folyó, rendes állásából alig gyaníttatva, mily óriássá dagad, ha tavasszal a közeli havasok szikláiról száz völgyön át nyílsebességgel rohan alá a hóvíz vagy nyárban a záporosó. Követve a völgy szeszélyes kanyarulatait, kinek ne jutna eszébe költőnk ama hasonlata, melyben oly találóan mondja a felföldről:

«Az a görbe felföld hegy, és völgyeivel,
Könyv, melynek számtalan lapját forgatni kell.»

Fordítsunk még egy ily lapot, s oly bájos kép tárul föl előttünk, melyhez hasonlót e

könyv — hazánk felvidéke — csak keveset bír felmutatni, s mely méltán megérdemli, hogy szemléletén az utas kipihenje fáradalmait.

Magasan, mint óriási sírkő emelkedik ki a völgy közepén egy szikla, büszkén daczolva a folyó ragadó habjaival, melyek derékszögben törnek meg rajta, s elébb tajtékzó örvényt képeznek, majd tehetetlenségök érzetében mintegy megszégyenülve, lassú folyással folytatják örök útjokat.

E sziklán épült az *árvai vár*.

Az utas, ki a Lengyelország felőli úton közeledik a vár felé, borzadva tekint a szédítő magasságra, melynek fokán egy csonka toronyhoz hasonló épület alig sejteti mily óriási épületnek képezi zárkövét. A szikla itt függőlegesen emelkedik ki az Árva vizéből, sőt csúcsa még e hajmeresztő irányt is elhagyva, kinyulik a víz színe fölé, kaczerkodva az alatta csöndesen folyó víz tükrével.

A remek kép által elragadtatva, lelkünkben rémesen tünnek föl a középkor mesés alakjai, s a múlt idők ködös homályába elmerülve, tarka képeket alkot képzeletünk. Kiben szülemlett ama vakmerő gondolat, e szikla-csúcson építve, tanyát keresni? Rossz emberek, vagy a raga-

dozó állatoktól való rettegés indította a merész építőt vakmerő eszméjének kivitelére? Vagy tán egy zsarnok nagyúri szeszélyének hozatta, sok emberélet árán, ez áldozatot? ... Ki tudná megmondani! A történet hallgat, a hagyomány csak homályosan emlékezik meg a vár eredetéről. De mielőtt a fátyolt, mely a vár eredetét takarja, föllebbenteni megkísértenők, ne kiméljük a fáradságot, magát a várat kissé közelebbről megtekinteni.

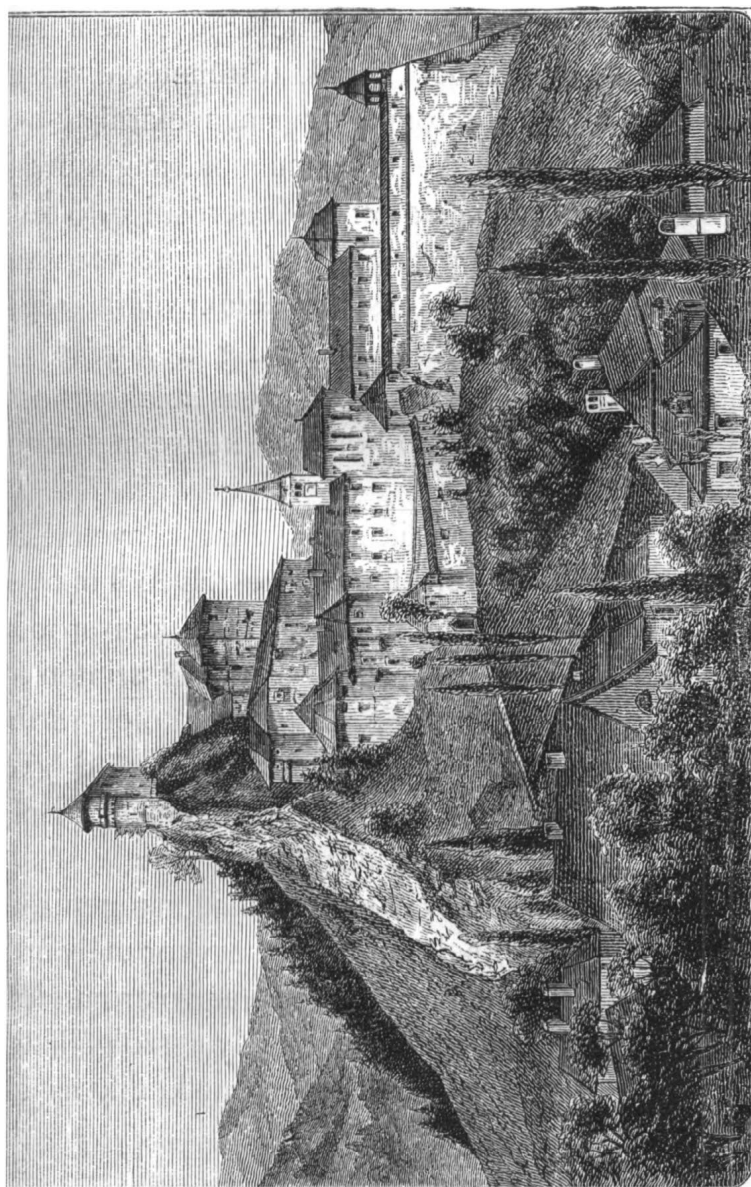
A már jelzett országúton följebb haladva, a várszikla, folytonosan változtatva alakját, mindinkább veszít nagyszerűségéből. Most egy dombra jó az utas, mely összekötő nyereg gyanánt szolgál a szikla s az innen mindinkább magasbodó hegyek között. Új látvány, új kép nyílik meg előttünk, mely kellemes ellentétben áll az előbbivel. A domb alján dús lombozatú fák között elszórtan fehérlik egy csoport csinos lakház, füstölgő kéményeivel nyájas vendégszeretettel intve az utazó felé. Ez *Árva-Váralja*, a várhoz tartozó uradalom tisztjeinek kies tanyája. Szívesen időznénk tovább a valóban csinos hely leírásánál, ha figyelmünket (időközben a parton lehaladva) már is egy más, sokkal nagyszerűbb látvány le nem bilincselné.

Mint a tulsó oldalon, itt is csaknem függőlegesen emelkedik egy, a túloldalon szemlélnél erősebb sziklafal, tetején egy bástyszerű magas kerek toronynyal, melynek szédítő fokát vasrácsozattal védett erkély futja körül, hajmeresztő kilátást nyújtva az alatta tátongó mélységbe.* E torony, a szikla tulsó fokán épült csonka toronynyal, egy hosszú, magas épülettel van összekötve, melynek helyenkint két, sőt három öl vastagságú falaiba szabálytalanul vannak itt-ott lyukakhoz hasonló ablakok elszórtan alkalmazva. S ezen épületcsoport képezi a vár legfelső részét, a tulajdonképeni *fellegrárat*.

Több öltre a már leírt és czukorsüveghez hasonlóan kiemelkedő szikla alatt, gyenge lejtőn, de szintén szikla-alapon terül el a vár többi része: az úgynevezett *középső* és *alsó vár*, melyek ismét, bár összekötve, mégis két, egymástól egészen elkülönzött s külön védelmezhető, bástyák és egykor árkokkal s vonóhidakkal ellátott épületcsoportot foglalnak magukban.

Ahhoz, hogy első pillanatra átlássuk, hogy az

* Ezen erkély az árvai uradalom jelenlegi lelkes főkezményzója gróf *Zichy Edmund* rendeletéből készült 1868-ban. Kétségbevonhatlan tény, hogy e tornyot régi időben is erkélynek kellett díszítenie, s e körülmény indíthatta a nemes grófot merész gondolata kivitelére.

Árva vára, délnyugatról.

egész vár nem *egy* nemzedék műve, nem szükséges, hogy előbb annak történetét olvassuk; az óriási festői tömkeleg maga elárulja, hogy évszázadoknak kellett elmúlniok, míg annyi kő egymásra halmoztatott.* Megerősíti e föltevést az építési *modor* is; mert míg a *felső vár* vastag falai s lyukakhoz hasonló ablaknyílásai régibb eredetről tanuskodnak, addig a *középső*, de főleg az *alsó* várban szép magas ablakok hosszú sora már egy újabb kor több kényelmet ismerő ízlését árulja el.

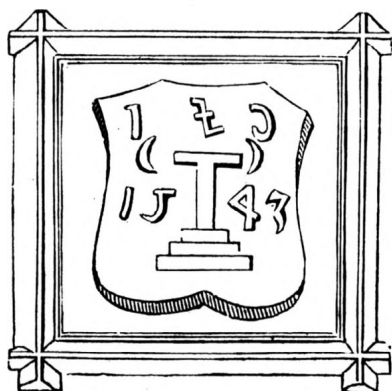
Messziről fehérlik az aránylag kényelmes út, mely a természet különös szeszélyéből mint egy angol parkban mesterileg vágva kanyarodik a várkapu felé. A várdomb alját, bár szintén meredeken emelkedik a szikla- s illetőleg várfaláig, nyárban bársonyhoz hasonló zöld gyepp, éjszak felé sötét fenyő-liget, a délnyugati részt pedig hársfasorok ékesítik.

Három kapu vezet a tulajdonképeni *alsó várba*, melyeknek mindenike egykor mély árok- s vonóhiddal megerősítve, az ostromlóknak csaknem legyőzhetlen akadályul szolgálhatott. Egy kis négyszögű torony emelkedik az első

* L. a vár tervrajzát, e füzet végén A. alatt.

kapu felett, egyetlen szobával, mely jelenleg a vár egyedüli lakójának — a várőrnek — szolgál szűk tanyául. Csak nyomai látszanak itt még az egykori ároknak, melyen át felhúzóhíd vezetett a kapuhoz.

Az első kapun elhaladva, szűk, egyfelől az alsó vár magas épületeinek külső része, másfelől erős fallal övedzett udvar (propugnaculum)

vezet a második kapuhoz, mely félkör alakú toronyba nyílik.

A kapu-ív felett kőbe vésve a fentebb ábrázolt czímer látható, mely már többféle téves megfejtésnek szolgált alapul.

Voltak, kik nem sokat törődve a czímeren látható évszámokkal, azt *Zápolya Jánosnak*,

mások ismét, a feliratot I. Z. C.-nek olvasva, cholticzi *Zedlnitzky Jánosnak* tulajdonították.* Mindkét megfejtést maga a címér czáfolja meg legvilágosabban. Nézetünk szerint a címér és felírás a lengyel származású *Dubove Jánosnak* (Joannes a Dubove, vagy lengyelül: Iohan z Dubovcze) köszöni eredetét, ki — mint alkalmunk lesz hiteles adatok nyomán kimutatni — azon időben Árva várának tulajdonosa volt s azt tetemesen nagyobbította is.

A bástyaszerű toronyból — melynek félkör-alakú részét sötét, pinczéhez hasonló üregek foglalják el — ismét egy szűk, az elsőnél jóval kisebb udvarba lépünk. Alagúthoz hasonlóan sötétlik innen elénk egy az alsó vár körül félkörben épült erős boltozattal fedett út, mely gyér világítását csupán néhány az esővíz lefolyására szolgáló, erős vas-rostélylyal ellátott kerek nyíláson nyeri, a boltozat felett elterülő bástya-fokról (Wälle). A bejárat felett a *Zichy* grófok címere szemlélhető, oly értelmű felirattal, hogy a vár, annak tűzvész által lett elpusztulása után, vázsonykeői gróf *Zichy Fe-*

* Így *Hormayr* és *Mednyánszky*: «Taschenbuch für die vaterl. Geschichte» című művükben 1820.

rencz főkörmányzósága alatt állíttatott helyre 1800-ban.*

Az idegent, midőn ezen sötét, erős bástyaboltokkal (Casematten) ellátott alagúton végig halad, önkénytelenül a borzadály egy neme fogja el, s könnyebbülést érez, midőn a lépteitől tompán visszhangzó sötét boltíveket elhagyva, a tulajdonképeni várudvar előtti szűk térre ér. Innen balfelől néhány lépcsőn felhaladva, egy ajtót nyit meg vezetők, melyen a már említett bástyafokra juthatni. Szép, tágas udvarhoz hasonlít a padlókövel csinosan kirakott tér, melynek hajóormányhoz hasonló sarkát faragott kőből épült nyílt gloriette ékesíti, honnan a vidék

* Post. Conflagrationem. Totius. Arcis. Totalis. Restaurat. Facta. sub. Direct. Excell. Dni Comit. Franc. Zichy de Vázsonykő. Anno 1800. Ezen címér helyét foglalta el egykor Thurzó György és neje Czobor Erzsébetnek következő felírással ellátott kettős címere:

Sacratissimo Principi ac DD. Mathia II. Dei gratia electo Romanor. Imper. Hung. Bohemiæque rege felici et regnante, opus hoc recens, Comes Georg. Thurzó Regni Hung. Palatinus et iudex Cumanorum, ac per Regn. Hung. Locumtenens, Cottusque de Arva perpetuus et supremus Comes sumptibus propriis erigi curavit 1606.

Epigraphe:

Nil valet humanus labor excubiaque perennes
Nos Deus Omnipotens ni regat atque legat.

(— Anonymus M. S.)

egy részére gyönyörű kilátás nyílik. Eddig folytonosan mérsékelt lejtőn haladva, az idegen elcsudálkozik, midőn a gloriette kő-korlátjáról kihajolva, már sok ölnyre maga alatt látja az *Árva* vizét. Ki tudja, hány boldog ifjú pár találkozásának, hány kétségbeesett szív végső küzdelmének volt e felséges hely néma szemlélője!... Nem oly régen történt, s még vannak, kik visszaemlékeznek a borzasztó esetre, midőn e helyütt egy uradalmi pénztárnok, a pénztár hűtlen kezelése miatti kislelkűségében, életének egy kétségbeesett ugrással véget vetett.

Csak nehezen tudunk a nagyszerűen szép kilátástól megválni. Visszatérve azon kis térre, melyről fentebb megemlékezénk, még egy kapun, illetőleg kapu-nyíláson kell elhaladnunk, s az *alsó vár* tágas udvarában vagyunk. Szemközt a *középső vár* hatalmas falaival, e felett szédítő magasságban a *felső vár* vonja magára legelőbb figyelmünket, s az épület-tömeg mindig változó alakjáról alig ismerünk a kívülről szemlélt képre. Itt az alsó várban terülnek el amaz épületek, melyek korábban a váruraknak, később az uradalmi tiszteknek szolgáltak lakásul. Itt őrzetik egy kerek toronyban az uradalmi levéltár, melynek legérdekesebb nevezetességei

közé *Thurzó György* nádor eredeti levelei,* s ennek, valamint *Imre* fiának napló-jegyzetei tartoznak. Ezekre később még visszatérünk. Itt látható két szobában egy, az utóbbi években összeállított állatgyűjtemény, az árvai uradalom területén előforduló mindennemű állatok szép példányaival. Tovább, ismét két szobában, egy ásvány-, faminta- és farügy-gyűjtemény van elhelyezve, valamint különféle természeti ritkaságok, fakínövéssek s erdőkárosító rovarok gyűjteménye. A falakat különféle épületek s vízművek tervrajzai ékesítik. Ezen, az idegenre nézve felette érdekes s nem kis gonddal összeállított múzeum az uradalom jelenlegi főkezelőjének, gróf *Zichy Edmundnak* köszöni keletkezését.

Megtekintésre méltó még az alsó várban a *Thurzó György* nádor idejében épült, gothmodorú várkápolna, melynek nevezetességét *Thurzó György* életnagyságu, márványból faragott szobrán kívül a kápolna alatt elterülő sírbolt képezi. Itt nyugoszsza örök álmát a hite, nemzete és nemzetsége dicsőségeért oly ernye-

* Ezek közül 000 a nádor életrajzával közzététetett 1876-ban. L. Bethlenfalvi gróf *Thurzó György* levelei nejéhez — Czobor Erzsébethez.

detlenül buzgólkodott nagyhirű nádor, mellette korán elhunyt egyetlen nagyreményű fia, *Imre*, hív neje *Czobor Erzsébet* s a család több tagja.¹ Mindezeknek címerei körirataikkal ékesítik a várkápolna falait.² A dél felé néző ablakok egyikén Czobor Erzsébetnek üvegre festett

¹ « . . . crypta gentis Thurzó — quæ conditoris sui 18 stanneas partim, partim cupreas tumbas complectebatur. » (M. S. Anonymi — Hyrosnál, Kohuth József szives közlése szerint).

A crypta bejáratát egy nehéz kő-lap fedi, melyen következő elmosódott felírás olvasható :

Job . C(aput) XIV. (vers 5.)
Constituisti . (ter)minos . ejus.
Qui . præteriri . non . po(terunt).

—
Illustrissima. Comitissa. D. Elisabetha
Czobor de Czobor Szent Mihály
Illrmi olim C. D. Geor. Thurzó Pa
latini. I. C. S. C. R . . . Q. M. intimi cons.
Et locumtenentis Vidua
Post obitum filii dilecti
Comitis Emerici Thurzo
Monumentum hoc f. c.
Anno D. M. DC. XXI.

² Azon számos felírások közül, melyek a várkápolna falait ékesítik, legyen szabad itt idéznünk azt, mely Thurzó Gy. szobra alatt márványba vésve látható s szösz szerint így hangzik :

Hungariæ Pro-Rex iacet hic Comes ille Georgi.
Thurzó Palatin. Quem fama ad sidera tollit
Sive togam inspiciasve sagum, sunt omnia facta
Non hominis, quales iam sunt, sed facta Deorum
Tantum fata docent illum mortalibus ortum
Vixit! at ut Vivat, na Chró auctore triumphat,
Vivet et ad seros per plurima secla nepotes.
Quisquis es et transis, sincera mente precator:
Floreat in terris semper Thurzoniana proles.

czímere látható. Egyébként nincs e kápolnában semmi, mi eredetéről tanuskodnék ; az oltár és szószék egy későbbi kornak tarka, ízléstelen szülöttje.¹

A kápolnából kiérve, ezzel egy irányban még egy ajtót nyit meg vezetünk. Egy hosszú szobasor nyílik itt, szép magas ablakokkal, mely még most is kényelmes lakásul szolgálhatna, s anynyiban nevezetes, hogy az ahhoz tartozó konyhát 1848-ig egy még a XVI. században, Thurzó Ferencz rendeletéből készült mesterséges földalatti csatorna látta el folytonosan friss patakvízzel.² Az eredetileg alkalmazott vascsövek helyett később Czobor Erzsébet ón-csöveket alkalmaztatott a vízvezetéshez, melyeket újabb időben kisebb költséggel járó facsövekkel helyettesítettek. — Ezen szobákban most különféle vízművek, ú. m. vízfogók, duzzasztók, hi-

¹ Emeltetett 1776-ban ; miként az a következő, az oltár közelében még nem rég olvasható chronostichonból kitűnik :

Ara hæc anno eXCeI.sae CaMerae pletate arDore VenVsta est.

² Aestimatio nov. ædific. Arcis. Arva. 1595. Az érdekes okmány a vízvezetésről következő szavakkal emlékszik meg :

«Pro deductione aquæ ex fonte Racsova per canales subterraneos ali. chatorna in arcem ipsam per petram derivata, magnib. sumptib. et laboribus confecti ad fl. Quingenti. — Eredetben az árvai vár levéltárában.

duk, malmok s más épületek csinosan faragott mintái, valamint különféle házi-iparczikkek vannak kiállítva.

Ismét az udvarra érve, egy nyílt, két oldal-

Az alsó vár udvara.

ról faragott kőoszlopok-, s ezeken nyugvó oroszlánokkal ékesített kő-lépcsőzetten szabad térfokra (terrasse-ra) jutunk. Hihetőleg már itt kezdődtek egykor a középső vár védművei, melyek az alsó vár udvarától sorompóval voltak

elválasztva.¹ A terrasse baloldalát foglalja el ama palota, mely — mint a bejárat feletti kőbe vésett czimer és felírásból kitünik — Thurzó György nádor által építve, neki s később utódjainak szolgált lakásul.² De lépünk a tágas előcsarnokba. Vezetőnk legelőbb balról nyit fel egy szárnyas ajtót, s csinosan bútorozott terem, szép mennyezettel s magas ablakokkal tárul fel előttünk. E terem, mely egykor Thurzó György lakásának díszje lehetett, hol később ivadéka a családi gyűléseket tartották, most is a legdíszesebben van berendezve, s benne vannak elhelyezve az árvai uradalom főkörmányzóinak pompás aranyozott keretekbe foglalt életnagyságu arczképei, *Thurzó* nádortól kezdve a mai napig. Itt látható

¹ A már idézett becselő-okmányban: «Pro muris a Porta mediori kezepeő kaputul (így nevezi ama kaput, mely a tulajdonképeni középső várba vezetett) usque srampo et fultura alias fogh sub propugnaculo totale ad floren. sexcentos.»

² A czimer alatti felírás szószerint így hangzik:

Iehovæ opt. Max. Sacrum.
Dum tenet Hungariae Mathias sceptrum secundus
Atque Bohemorum res populosque regit
Celsa Palatini, proregis et auspice Christo
Fortiter expediens munia Thurzo comes
Has ædes, adyta hæc fieri curavit et auxit
Posteritas ut in his te Deus alme colat.

Anno Dni M. D. C. XI.

V. V. V.

késmárki gróf *Thököly István* (ifj.); thrakostyani gróf *Draskovits Miklós*; *Illyésházy Gáspár*, *Gábor* és *György* grófok; *Eszterházy Miklós* herceg; az *Erdődy* és *Zichy* grófok nagynevű ősei . . . De mindezekről lesz alkalmunk másutt megemlékeznünk. Mindezen arczképek ezelőtt a nagyfalvai uradalmi kastély ebédlőtermét díszítették, s csak a jelenlegi főkormányzó rendeletére helyeztettek át ide legújabbban. S valóban méltóbb hely is ez a nemes férfiak arczképeinek őrzésére, s a vár érdekessége általok nem kis mértékben öregbedett.

A terem, melyben az arczképek elhelyezvék, egykor ajtóval volt összekötve a várkápolna karzatával. Most ez, valamint egy másik ajtó, mely a termet a lakosztály többi szobáival összekötötte, befalaztatott. — Kilépve a tágas előcsarnokba, balfelől más két ajtó nyílik a lakosztály többi szobáiba. Ezek egyikében, két képen látható *Thurzó György* és neje *Czobor Erzsébet*, a mint a ravatalon halva fekszenek. E képek annyiban érdekesek, hogymindkettő — habár nem művészi kézzel — a természet után van festve. Egy másik szobában látható *I. Ferencz József* császár és király, ezzel szemközt a

jelenlegi uradalmi főkörmányzó *Zichy Edmund* gróf remekül festett életnagyságú arcképe, s egy kisebb aquarell kép, mely ugyancsak a nemes grófot ábrázolja, a mint a koronázási menet előtt mint főajtonálló lovagol. Ezen szobából néhány lépcsővel feljebb még egy helyiség vonja magára figyelmünket, mely a szép régi renaissance stylű kipallózott mennyezet miatt, mely disziti, megtekintésre méltó. A falakat néhány a jelenlegi főkörmányzó által adományozott vért, sisak, lándzsa és kard ékesíti, emlékeztetve az idegent a vár fegyvertárára, melyet 1848-ban kiméletlen kezek feladtak.

Az elégtelenség egy nemével hagyja el az idegen e csinos, tiszta szobákat s hálaérzettel azon férfiú iránt, ki lelkesülve ősei példáján, a szent ereklyét híven igyekszik megőrizni a késő unokák számára.*

Kiérve a szellős csarnokból, szemközt egy igénytelen épületre esik tekintetünk. Ez épü-

* Ezt hirdeti egy a középső vár külső falán látható czimeres gránit-lap, s a következő felírás:

«Kegyeletből ősei iránt e várat az enyészettől megőrzé s utódjai oltalmába ajánlja, vászonykeői id. gr. *Zichy Edmund* uradalmi igazgató 1873.»

lethez szomorú emlék van csatolva : itt ütött ki ugyanis 1800 ápril 18-án a konyha óriási kéményéből a tűz, melynek lángjai több napig dühöngve, az egész várat — s vele nem egy becses emléket — elhamvaszták. A konyha ma — megfelelően átalakítva — irattárul használtatik. Ezen helyiségtől jobb felől még két szobát nyit meg vezetőnk, melynek megtekintése annyiban érdemes, a mennyiben ez idő szerint itt van elhelyezve a jelen mű szerzőjének magántulajdonát képező ősrégészeti, érem- és pecsét-gyűjtemény.

Visszatérve az udvarra, innen mintegy 12 lépcsőn egy más, az előbbihez hasonló térfokra érünk ; s itt kezdődik a tulajdonképeni *középső vár*. Hogy a tér, mely a bejárat előtt elterül, csak újabb időben nyerte mostani alakját, minden kétségen felül áll, minthogy bizonyos, hogy ép itt kellett egykor a vár szükségletére megkívántató állatoknak elhelyezve lenniök : itt — a bejáratától balfelől — terülvén el amaz istálló mely 1570 táján Thurzó Ferencz által építtetett.*

* Az idézett becslő-okmányban : «Pro ædificiis Stabulorum et tectura eorundem, circa præscriptam mediorem portam fl. 200.»

Ha a középső vár külső falában még most is látható, tág kapunyílás alatt alkalmazott vas-kampók után ítélnünk, a vár ezen részébe is csak vonóhídon lehetett egykor feljutni.¹ Szűk és meredek a kőlépcsőzet, mely most a középső vár udvarába vezet. A magasan burjánzó fű, mely a szűk tért fedi, a tátongó sötét ablaknyílások, s nem ritkán bagolyhuhogás elárulják, hogy itt kezdődik a vár elhagyottabb része.

Körültekintve, legelőbb is a kút vonja magára figyelmünket, mely erős boltív alatt, régi okmányok tanuságaként, 288 láb mélységre van az óriási sziklába vájva s vízben mindig bővelkedik. Mint a vízvezetés az alsó várban, úgy e kút is a gondos Thurzó Ferencznek köszöni eredetét, ki azt óriási erőfeszítéssel nem kevesebb, mint két év alatt ásatta a kemény sziklába, és pedig, mint egy hiteles, csaknem egykorú okmány mondja, 17 öllel mélyebben, mint az Árva-folyó vízszíne.²

¹ A már idézett kézirat névtelen szerzője szerint a kapu oszlopkereteit a fentebb látható Dubove-féle címér (melyet a névtelen betűknek nézett) és az évszámok 1538—1540 díszítették. — Ezen fölül a homlokzaton következő felírás volt olvasható: «Divi Cæsaris Ferdinandi Rnor. Imperatoris semper Augusti, Hung. Bohemiæque regis etc. Franciscus Thurzó — gratitudinis ergo statuit 1549.»

² Dat in oppido Nagyffalwa . . . feria 2-da proxima post

Jobbra a kúttól, a szikla tövében egy, a porladozó kő hulladékaival félig elzárt szűk nyíláson kis barlangba juthatni, mely innen a sziklába vájva, félkörben terjed a kútig, s egykor hihetőleg a pincze helyét pótolta. E barlang fölött volt egykor a borbélyműhely; most ennek, valamint az ettől jobbfelől a meredek sziklafalba alkalmazott lépcsőzetnek, mely egykor a felsővárba vezetett, nyomai is alig látszanak már.* Mint a középső vár egyik kiváló nevezetességét már e helyütt megemlíthetjük, hogy itt volt — s nem mint eddig állígtatták,

festum B. Bartolomei . . . anno Dni 1595. . . . In mediore Arce : circa Pistorium Puteum multis expensis et magno labore fere per biennium et ultra durum saxum sexando . . . extruxisse, tantæ profunditatisve fundus ipsius putei, sedecim orgiis alias laktorow, infra fluvium Arva existeret.» — Tanúvallomási jegyzőkönyv (series inquisitionis); eredeti az árvai vár levéltárában. Ugyane tárgyra vonatkozólag a többször idézett *becslő-okmányban* olvasható: «Pro puteo sub culina magnis expensis et laboribus ex durissimo saxo excusso et exciso biennio et ultra incessanter sine intermissione in eodem puteo tam hyberno quam æstivo temporib. laboratores intertenendo ad fl. Duorum Millium Senib. hominib. plus longe exposuisse duob. Millibus fatentibus.»

* Inventarium arcis Árva. 1583. — A Thurzó Ferencz halála után felvett, fölötte érdekes leltárban a barlang és borbélyműhelyről ily szavakkal tétetik említés: «in antro sub stubella barbitonsoria». Eredeti az árvai vár levéltárában.

a felső várban — Várday Péter kalocsai érsek bebörtönözve.*

A középső várat a *felsővel* két magas, 4—5 emeletes, egymással összefüggő, négyszögletes toronyszerű épület köti össze. Ez épületről kevés megjegyezni valónk van. Pusztán, a mint áll, csak az üresen tátongó ajtó és ablaknyílások kőből vésett keretei, a tág kandallók, itt-ott régi festés nyomai, valamint az ajtók fölött látható számos jól megőrzött címér, az 1539—1543. évek közötti időből hirdetik, hogy ez épület a vár akkori urának, *Dubovei Jánosnak* (Joannes a Dubove) szolgált lakásul. Itt lakhatott később *Thurzó Ferencz* is, mint ez egy a falra festett, immár alig látható kettős címér után következtethető. Kétségtől ezen épületek egyike helyettesítette egykor a «donjon»-t, melynek emeletei egymással és a körül fekvő épületekkel a legszeszélyesebb összeköttetésben állottak.

Egészen új s aránylag kényelmes a falépcsőzet, mely az alig leírt épület legfelsőbb emeletéig vezet. Ebből kiérve, egy fordulónál ismét szabad ég alatt vagyunk. Még vagy 10—15, a

* Az idézett leltárban: «In carceribus Archieppi Petri.»

sziklába vájt nyílt kőlépcsőn kell felhaladnunk s elértük ama szikla tetejét, mely a *felső várnak* szolgál alapul. Valószínű, hogy a korláttal védett padozat helyén, mely jelenleg a felső vár egyetlen bejáratához vezet, egykor szintén felvonó híd lehetett. Csak helye látszik még a címernek, mely Thurzó Ferencz által kőbe vésetve, a bejárat homlokát díszítette egykor.¹ Átlépve a szűk ajtó küszöbét, egy magas, udvarszerű teremben találjuk magunkat, melynek vastag falai a szikla délnyugati fokára épített, a fellegvár sarkát képező kerek toronynyal egyesülnek. Közepén a teremnek egy faragott kövel kerített sötét kerek nyílás vonja magára legelőbb figyelmünket. Torkolata ez azon vízfogó medenczének, mely az esővíz gyűjtésére szolgált egykor, s szintén Thurzó Ferencztől veszi eredetét.² Tekintve a csatorna célját, nem lehet kétségünk az iránt, hogy a felső vár épületeinek külső falai egykor rovátkos mell-

¹ A fentebb idézett becslő-okmányban : «Pro insigniis super porta kis kapu». Ennek feliratát Névtelen ekkép jegyzé fel kéziratában : «sub auspiciis pii invictique Cæsaris Ferdin. Rnor. Imper. augusti, Hung. Bohemiæ regis etc. Franciscus Thurzó 1559. posuit».

² Ugyanott : «Pro puteo pluviali et pro confectione eiusdem».

védül — hadi ormozatúl — szolgáltak. Ezen körülfutó szabad sikátor fogta fel a fedélzetről bőven lefutó esővizet, mely aztán a falba alkalmazott zománczozott agyagsöveken át jutott a víztartó medenczébe.¹ A bejárattól jobbfelől néhány kőlépcsőn egy ajtónyíláshoz érünk, mely fölött kőbe vésve olvasható: «*Impensis Francisci Thurzó erectum anno 1561*»; örök bizony-ságaul annak, hogy a felső vár, habár a hagyomány szerint eredetére nézve legrégibb, mégis nagyrészen ezen férfiúnak köszöni fennlevő épületeit.² Mielőtt átlépnők ez ajtó küszöbét, ne kiméljük a fáradságot, az ezzel szemközt emelkedő új falépcsőn felhaladni; azon erkélyhez vezet az, melyről már a vár külső részének leírásánál megemlékezénk. Szédítő magasságban, falhoz hasonló függőleges szikla fölött készült a könnyű vasrácsozattal védett erkély, s erős idegrendszer kell hozzá, hogy a valóban

¹ Ezen csövek még ma is láthatók.

² A sokszor említett becselő-okmányban: «In superiori Arce: Pro . . . noviter exstructis ædif. ad fl. sexingentos Pro muro orgiar. 4raginta a Templo usque locum vinculorum tekerghed gradich fl. 250. Pro muro ab eodem tekerghed gradich ex ultraque parte ad Propugnaculum Basta supra puteum ad fl. Mille» etc.

borzasztóan szép látványban, melyet a remek kilátás nyújt hosszasabban gyönyörködhesünk.

Visszatérve a már jelzett ajtón, két csinosan boltozott szobán át, egy hosszú fapadozattal egy emeletre osztott csarnokba vezetnek lépteink. Ezen csarnok pinczéhez hasonló részében mutattak eddig egy, a falba épített szűk czellát, melyben állítólag a szerencsétlen kalocsai érsek lett volna elzárva. Mint már fentebb érintők, ezen állítás minden alap nélkül szűkölködik. A csarnokból, melybe léptünk, egy alig két láb széles sikátor szűk csigalépcsőhöz vezet, melyen, valamint még néhány, a puszta sziklára alkalmazott kőlépcsőn fölhaladva, elértük a szikla legmagasabb csúcsát, melyen át földött fahid vezet a fellegvár legmagasabban fekvő épületéig. A mily nagyszerű a hely, hol ezen, a vár északi sarkát képező négyszög-épület emelkedik, oly magasztos vala egykor annak rendeltetése, midőn itt gyültek össze a vár lakói ajtatosságukat végezni. Az egykori várkápolna, legujabban ajtó és ablakokkal ellátva, most a fáradt turistáknak kínálgatik pihenő helyül.

A bejárattal szemközt még egy ajtó nyílik, melynek küszöbét átlépve, ismét szabad ég alatt vagyunk, legszélsőbb csúcsán az óriási sziklá-

nak, mely erős vaskorlással van védve a minden oldalról tátongó mélységtől. Az idegen a kilátás nagyszerűségétől elragadtatva, kénytelen beismerni, hogy a feljövétel fáradalmaiért dúsán van kárpótolva. — Lábaink alatt a vakító fehérségű országút s az Árva-folyó csöndesen hullámzó tükre szalaghoz hasonlóan kanyarodik; a vizen túl egy kis róna, melynek szorgalommal mivelt földjén dús kalásztenger hullámszik; távolabb a szomszéd falvak kéklő füstlepelbe burkolva idylli képet nyújtanak, melynek oly pompás keretül szolgálnak a háttért elzáró távol Kárpátok szeszélyes alakú körvonalai.

II.

«Néztem a sötétbe, sötét éjszakába,
Régi elhunyt idők homályos titkába.»

ARANY J.

Éj előzi meg a napot: sötétség, félhomály a nemzetek s nemzeti emlékek keletkeztének történetét; s ott, hol a történelmi igazság mécsvilága a távol századok homályában elhalványul, kezdődik a mesés hagyomány lidérczfényű ködbirodalma, melyben még az óvatosabb s avatottabb történetbuvár is gyakran eltéved.

Hallgatva áll, méltóságteljesen Árva vára. Szürke falaitól, melyeknek ablaküregei mint világtalan szemek mereven tekintenek alá, hiába kérdésed, hány század orkánjai viharzottak el fölöttük? Néma a szirt is, s nem szól, mióta viseli türelemmel a terhet, melyet vakmerő emberek halmoztak rá. Csak az északi szél, midőn sívítva vonul végig a szűk sikátorok- s üres

termeken lesi el titkát a szürke falaknak, s ott, hol a szirt tövében a ragadó folyó tajtékzó örvényt képezve pillanatra megáll: a szikla tompa morajjal, majd halkan suttogva mesél a haboknak a vár eredetéről. De hiába hallgatod az orkán süvöltését, a habok moraját: szavukat halandó nem érti. . . .

Azon történelmi emlékek, melyek Árva vára fennállásáról tanuskodnak, már a XIII. század közepe táján elmosódnak, a nélkül, hogy a korábbi századok homályát csak némileg is földerítenék. Egy indokolatlan hagyomány a vár eredetét a *templomosoknak* tulajdonítja, s voltak, kik a nép ajkán itt, valamint a szomszéd Liptó- és Turóczvármegyékben maig is élő tarka meséknek hitelt adva, a hagyományt tény gyanánt jegyezték föl az utókor számára.* De a mily alaptalan e fölfogás, oly kevés valószínűséggel bír az, s alig gondolható, hogy a hatalmas rend, mely fennállását mindenütt félreismerhetlen nyomokkal jelölé, itt nyomtalanul

* Gabr. Kollinovits. Car. Windisch. *Fuchshoffernél*: Monasteriologia. Lib. III. 239. l. — Legujabban *Hyros István*: «Zámok Lykava a jeho pani» című terjedelmes monografiájában is ezen fölfogás mellett kardoskodik, a nélkül, hogy az általunk felhozottakon kívül más hiteles kútfőket is idézne.

tűnt volna el, s a hagyományon kívül ne maradt volna fenn emlék napjainkig, mely a rend virágzásáról Árvában tanuskodnék. Ezen föltevésből kiindulva, nézetünk szerint a hagyományt azon homályos századokból eredőnek kell tekintenünk, melyekben a keresztény vallás első fény sugarai ép idáig ellatottak. Tudjuk, azon időben nem egy hitbuzgó remete kereste föl ezen rengeteg erdővel borított, kevésbé népes, zordon vidékeket, kiválasztva a ragadozó állatok s rossz emberek támadásai ellen a természet által inkább védett helyeket, honnan térítési szent hivatásuk nehéz művét folytatva, a megtérítetteket a szent hit malasztjaiban részesíték.*

Azok, kik Árva vára eredetét történelmi kútfők nyomán kutatták, azon kétségtelen tényből indulva ki, hogy a későbbi Árvamegye kezdetben a nagy Zólyommegye álladékat képezé, a vár építését az árvai várispánság alakulásának idejére teszik, vagyis azon időre, midőn a telepítés ezen állítólag néptelen vidéken kezdetét

* Ekkép magyarázható számos helynév eredete is, mint «*Mnich*» (barát), «*Knaz*», «*Knäza*» (pap) stb., melyenek e tájon oly gyakran fordulnak elő.

vette.* De ezen fölfogás is, bármily indokolt-nak látszik az, tág magyarázatánál fogva csak vajmi kevésbé kielégítő, s azért mi, a nélkül, hogy a történelmi kútfők híján biztosan el nem dönthető kérdés meddő vitatásába bocsátkoz-nánk, azok nézetéhez csatlakozunk, kik Árva vára eredetét sokkal korábbra teszik, s való-színűbbnek tartjuk, hogy a vár, legalább rész-ben, mint erőd (fortalicium) már a honfoglalás idejében fennállott s csak folytatását képezé azon várlánczolatnak, mely az akkoron hatal-mas *Morva* birodalmat a Vág-vize mentében s a Kárpátok hosszában övezte. *Nyitra, Galgóc, Sempte, Bolondóc* elestével őseink egész idáig kalandozván, nem valószínűtlen, hogy akkor számos más vár között, melynek emléke a szá-zadok hosszú során elmosódott, Árvát is meg-hódították.

Kevés az, mi föltevésünk indokolásául föl-hozható, mindazonáltal legyen szabad azt rövi-den előadnunk.

Hogy a terület, mely jelenleg Árvamegyét képezi, már a honalkotás idejében az ország

* Lásd *Botka Tivadar* értékelését: «A vármegyék alakulá-sáról». «*Századok*» hatodik évfolyam, 37. l.

alkatrészét képezé, e részben ha a legrégibb — s mert idegen, talán kevésbé megbízható — kútfő¹ némi kétséget hagyna fenn, kétségtelen bizonyosságul szolgál több későbbi keletű okmány,² melyekben egyaránt a «Gora» (Bagibaria = Babia-Gora) nevű hegy van megnevezve ama pont gyanánt, mely hazánkat Lengyelországtól észak felé elválasztá, s mely ily néven mai napig is határuul szolgál. Ez állván, miután az archæologia halomra dönti amaz állítást, hogy Árvamegye területe teljesen néptelen; rengeteg őserdővel borított vidék lett volna: jogosan föltehető, hogy itt, valamint a szomszéd Liptó megyében a vidék és lakói védelme és kormányzása tekintetéből egy vagy több váracs létezhetett.³

¹ *Constant Forphyr.*: De adm. imp. C. 30. — V. ö. *Katona*: Hist. crit. Primor. Hung. Duc. 331. l.

² Márk, krakói nádor fiainak adománylevele a szirczi apátság részére, és Boleszló krakói fejedelemnek, a nevezett apátságnak korábban adott szabadalmait megmagyarázó és megerősítő levele. — *Bárdossy*: Supplem. Analect. terrae Scep. 67. és kk. l.

³ Ilyen lehetett a liptó megyei Óvár. Ily vár nyomaira akadunk továbbá az árvamegyei Felső-Kubin helység fölött emelkedő sziklán. E vár egykori fennállásáról s ősrégi eredetéről, számos pogánykori leleten kívül, a közte és Árva vára között fekvő *Medzihradne* (= Várköz) nevű falu elnevezése is tanusködik. — Hyros István idézett művében (32. l. * alatt) sze-

A várak s az az azokhoz tartozó földek általában, de különösen a határszéli várak már a honfoglalás alkalmával nemzeti birtok gyanánt tartattak fenn, az ország fölosztása alkalmával s a vezérek korában örökös nemzetségi kormányzók, majd — szent István óta — királyi kinevezéstől függő várispánok, várnagyok (comites, castellani) védelmére bizattak. Ezen várispánok érdemekben gazdag, próbált hűségű férfiak valának, s hatáskörük nem csupán a vár s az ahhoz tartozó terület védelmére szorítkozott, hanem számos közigazgatási és törvénykezési teendőkre is kiterjedt. Ők voltak a vár-örség fővezérei (duces, principes); ők kezelték és szolgáltatták be a várjavadalmak, váradók és vámok jövedelmeit, melyekből terhes köteleseik jutalmául egyharmadrészt huzztak. A határszéli várak ispánai ezenkívül kötelesek voltak az ország határai fölött őrködni, azokat

műnkre veti, hogy míg itt egy község elnevezéséről ama régi várak fennállására vonunk következtetést, amott meg nem engedjük, hogy a «knaz», «mnich» stb. szavakat a templomosokkal hozza valaki összefüggésbe. Részünkről a következtetlenséget, melyet itt szerző reánk olvas, el nem ismerhetjük; mert nem látjuk át, miért kellene a «mnich» (barát, szerzetes szóból épen a *templomosokra* következtetni,

külellenség megtámadásai ellen oltalmazni s a kereskedésre és vámra is fölügynelni.

Kétségkívül Árva vára is, mint végvár (confinium), már első királyaink idejében ily királyi várispánok vagy várnagyok által kormányoztatott, s ha azok emléke már az Árpád-házból származó királyok idejéből nem szállott ránk, annak okát azon már érintett körülményben kell keresnünk, hogy Árva azon időben a nagy Zólyommegye álladékát képezvén, az árvai várnagyság tiszte rendesen, s miként alább látni fogjuk, még sokkal később is, a zólyomi és lipcai főispánsággal volt összekötve.

A mily mértékben hanyatlott az utolsó Árpád-házbeli uralkodók gyöngéi kormányja alatt a királyi név tekintélye, oly arányban növekedett e féktelen olygarchia hatalma, s nem volt, a ki tiszteletet tudott volna szerezni a törvénynek, melyet maguk az uralkodók sem áttartottak megsejteni. Így történt, hogy a végvárak, az ország ezen elidegeníthetlen tulajdonai már ez időtájt egyes uraknak — daczára az ezt tiltó törvényeknek — eladományoztattak, sőt ez utóbbiak által gyakran önkényileg elfoglaltattak. Árva vára is már a XIII. század első felében nem volt többé királyi birtok, s miként ezt IV. Béla királynak

egy 1267-ben kelt ítéletlevele tanusítja, *Péter* honti főispán s ennek testvérei *Othouch* és *Mikou*, valamint *Detre* ispán fiai, a Balassanemzetség ősei voltak ez időtájt a vár tulajdonosai.¹

Mikor s hogyan jutottak a Balassa-ősök Árva birtokába, adatok híján biztonsággal nem tudnók megmondani, de ha egy, a Balassanemzetség levéltárában őrzött 1229-ki oklevélből, melyben *Detre* «Procurator de Zolum»-nak iratik, ítéldhetünk, már ez utóbbi nyerhette adomány vagy zálog gyanánt *Árvát*, az ország törvényeit kevésbé tisztelő *II. Endre* királytól.

Az ország javát szíven hordó IV. Béla ismét visszaváltotta a határszéli várat, s a Balassa-ősöket *Toplucha* (Teplicze?), *Warna* és *Sylna* (Zsolna) trencsénmegyei birtokokkal kárpótolván,² *Árvát*, úgy látszik, ismét a zólyomi főispán hatósága alá helyezé. Ez következtethető a zólyomi főispánoknak *Árvában* nemsokára ismét gyakorolt hivataloskodásából, s már IV. László idejében (1272.) *Mihály* zólyomi főispán iktatá

¹ «Árpádkori új okmánytár» III. 156. l.

² Ugyanott.

be *Hotimért* (a Reviczkyek őseit) az árvamegyei *Revisnye* nevezetű két ekényi terület birtokába.*

A királyság tekintélye, melyet IV. Béla a tatárdulások által véginségre jutott országban a legjobb akarat mellett sem volt képes helyreállítani, utódjai gyöngé uralkodása alatt végső hanyatlásnak indult, s midőn *III. Endre* halálával az Árpád-ház utolsó sarja sírba szállott, a gyöngé uralkodók idejében féket vesztett olygarchia hatalmának tetőpontját érte. A fejtelenség, mely a trón megürülte folytán keletkezett, csak annál inkább kedvezett a hatalmas főurak önző céljainak, s nem csoda, ha a több fő daczára uratlan országban a birtokviszonyok teljes bomlásnak indultak, s a királyi javak is mind sűrűbben ismét magánosak kezére jutottak.

Az anarchia ezen szomorú korszakában *Árva* vára sem volt királyi birtok, s a hatalmas *Danch* vagy *Domonkos* mester, a Bytter-Balassa nemzetségből származó Domonkos mester fia, zólyomi és liptai, majd zempléni és pataki főispán,

* Registr. de Thurócz. Engelnél : «Monumenta Ungarica». 72. l.

volt annak birtokosa.¹ A vitéz főúr, ki a trón megürülte folytán támadt pártvillongások idejében *László* testvérével s apjával, a híres Domonkos mesterrel, Róbert Károly király pártjához szegődött, tőle, kinek az új hazát vérével segíté megszerezni, nyerhette számos más várral Turóc- és Liptó megyében Árva várát is adományúl.

S ha nagy volt a király bőkezősége hű alattvalója irányában: szintoly nagyok valának emennek érdemei. Ott látjuk őt első sorban harczolni a király ellen fellázadt *Omode* nádor fiai ellen Pataknál, a hatalmas trencsényi *Csák Máté* ellen Sáros alatt; ott vala később a király oldalánál a *Bazarád* oláhországi vajda elleni szerencsétlen hadjáratban, s míg a hős *Dezső* életét áldozá a királyért, addig a vitéz *Danch* mester, mint a krónika mondja, falként fedezte a királyt testével a hegyekről hulló nyil- és kőzápor ellen.²

¹ Danch m. adománylevele Liptai Demeter (D. de Lypto) részére. Dat. in Árva, in festo Epiph. Dom. 1314. — Fejér: Cod. Dipl. VIII. 1. 552. l. és VIII. 2. 485. l. — V. ö. Botka Tivadarnak: «Családtani bonyodalmak s adalékok» című értekezését. Századok: 1876. évf. 112. és kk. l.

² Turóczi: Chron. Cap. XCVII. — Katona: «Hist. crit.» VIII. 634. és köv. l.

S a mily vitéz vala Danch mester a harcmezőn, szint oly bölcs volt, mint a fejedelemséggel felérő terület csaknem korlátlan hatalmú polgári kormányzója. Főleg a nemesség volt az, melyre a hatalmas főúr gondoskodását kiváló mértékben kiterjesztette. Helyes tapintattal fogta fel ezen rend nagy fontosságát a vidék politikai kormányzásában s azért azt úgy itt, valamint a szomszéd Liptómegyében terjedelmes adományok és kiváltságok közvetítése által igyekezett szorosabb kapcsolatba hozni a földdel, melyet a királyhoz való hűségben fentartani ő volt hivatva. — A kevésbé népes Árva ez időtájt csaknem teljesen nélkülözte ezen honfentartó elemet; minélfogva Danch mester minden igyekezetével azon volt, hogy az itt is állandóbb gyökeret verjen. — Ebbeli igyekezetének kifolyásául tekinthetjük a liptói nemesek részére kiadott számos adomány-leveleit,* főleg pedig azon nevezetes csere-szerződést, mely szerint az Árva várához tartozó felső-kubini birtokot *Juche* és *Gyurke* Hutkonth comes fiainak, a máig is virágzó Kubinyi és Mesko

* L. Danch mester fentebb idézett adománylevelét Liptai Demeter részére.

család őseinek, ez utóbbiak liptómegyei *Reuche* nevű ősi birtokukért cserébe adta.¹

De nem soká uralta Árva vára Danch mestert. Nyolcz évig tartó pártküzdelem után az az Anjou-nemzetségből származó Róbert Károlyban ismét oly uralkodót nyert a sokat szenvedett ország, ki szerencséje mellett elég erővel bírt a királyi név megingatott tekintélyét helyreállítani, az olygarchia határt nem ismerő zabolátlanságát megfékezni. A belső lázongások lecsönDESítése után Károly alig hogy némileg biztosabban érezte magát királyi székében, első teendői közé számítá az ország zilált birtokviszonyait rendezni, s az elfoglalt királyi javakat nyomozni; a miért is már 1320-ban az ország külön vidékeire különösen megbízott birákat küldött szét.²

Ez időtájban váltotta vissza Károly *Arvát* is, annak birtokosát, a hű *Danch* mestert,

¹ Pál országbíró végzése a reuchei birtok iránt indított nyolczados pörben. — Dat. in Wissegrad 1339. — Bubek István országbíró ítélete, mely szerint András és István, Márton fiai s Hutkonthnak Miluszlou nevű fiától leszármazó unokái a reuchei birtokra nézve örök hallgatásban elmarasztaltatnak. Dat. Wissegrad 1362. — és számos más hártýára írott eredeti okirat a Kubinyi és Mesko családok levéltárában.

² Horváth M: «Magy. tört.» II. 44. 1.

Sztrigo és Csáktornya várakkal kárpótolván,¹ s már 1322-ben *Lampert*, királyi ítélő mestert találjuk Árvamegye főispáni székében.²

Néhány évvel később (1335.) Károly az árvai várnagyság tisztét Ipoly (Hyppolit v. Lipold) mester, körmöczi kamarai grófnak adományozá,³ hihetőleg ama hív szolgálatokért, melyeket ez a királynak nápolyi útjában tett vala.⁴ De más indok is vezérelhetette Károlyt, midőn az árvai várispánságot a próbált hívségű Ipoly mesterre bízta. Tudjuk, hogy már ekkor kezdé szőni ama hálót, melylyel a lengyel koronát fia számára volt megszerzendő, s a szemes királynak nem lehetett közönyös, kinek gondjára bízta ama várát, mely mint kapocs fűzheti majdan össze a két királyságot. Hogy Ipoly mester derekasan megfelelt a benne helyezett bizodalomnak, arról tanuskodik azon évek hosszú sora, melyeken át

¹ Károly adománylevele Danch mester részére *Fejér*: Cod. Dipl. VIII. 3, 722. l.

² U. o. VIII. 2. 336. — V. ö. Botka Tivadarnak a 34. lapon 1. alatt idézett értekezését. Szerinte Donch 1317—1337-ig viselte a zólyomi főispánságot. — A látszólagos ellentmondás akként magyarázható, hogy ez időtájt Árva megszűnt a nagy Zólyommegye álladékat képezni.

³ U. o. VIII. 4., 82. és 560. l.

⁴ Lajos kir. adománylevele Bene fia: Miklós részére. *Fejér*: Cod. Dipl. IX. 1. 653. lap.

az árvai várispánság tisztét viselé, még akkor is, midőn Károly rég nem volt többé.¹

Ha már, mint láttuk, Róbert Károly némi fontosságot tulajdonított az árvai várnak, úgy utódja Nagy Lajos, ki talán maga is nem egyszer szállott meg Árvában, különös figyelemre méltatta az eddig némileg elhanyagolt sziklafészket, s a fényes kísérettel járó király gondoskodott róla, hogy Árva vára úgy neki, valamint az udvarát gyakran látogató lengyel uraknak (tudjuk, hogy maga Kázmér király is vendége volt) kényelmes pihenő helyül szolgálhasson. A rengeteg erdőkkel környezett vár körül nem lévén elegendő telep, honnan a várbeli szolgálatok teljesítésére szükséges munkaerőt meg lehetett volna szerezni, Lajos nem mulasztá el meggyeszerzte jobbágyokat telepíteni meg, ezeket különféle kedvezményekkel a szomszéd Lengyelországból a megyébe édesgetvén. Nem mindennapi csáberővel bírt a nagy király abbeli intézkedése, mely szerint sokakat a jobbágyok

¹ *Fejér*: Cod. Dipl. IX. 1. 554. és 653. 1.

² Bár nincs tudomásunk Lajos király oly okleveléről, mely Árvában kelt volna: számos adománylevele mindazonáltal azt látszik bizonyítani, hogy a nagy király maga is megfordult Árvában.

közül különös szabadalmakkal felruházott (soltészok, sculteti);¹ többeket a nemesek sorába emelvén, terjedelmes földdel megadómanyzott.² A *felső-kubini* nemeseket, kik mint láttuk, még Danch mester idejében (1309 táján) jöttek át, az ez utóbbinak cserébe adott lipótmegyei *Reuche* (most Alsó-, Felső- és Középső-Revucza) nevű ősi birtokukból, nemcsak hogy *Felső-Kubin* birtokában megerősíté,³ hanem ezenkívül a *Chepano* pataka mentében elterülő 12 ekényi földdel is megajándékozta.⁴ Hogy pedig közvetlenül a vár közelében is — ennek nagyobb kényelme tekintetéből — jobbágytelepek keletkezhessenek, egy 1369-ben kelt levelével a vártól dél felé eső, s a *Puczó* és *Kolbin* (Kubin) nevű patakok mindkét partján elterülő erdőt kiirtatni rendelé, a megtelepedni kívánóknak 24 évi szolgálatmentességet s személyes oltal-

¹ A turóczi convent levele, melyben Lajos királynak a lehotai soltésztséget megerősítő levelét átírja. — Egyszerű másolat az árvai vár levéltárában.

² Lásd *Lucziska Miklós* (a Skrabák-nemzetség őse), valamint *Botur* fia *Domokos*, és *Lodán* fia *Dénes* (a Reviczky-ősök) részére kiadott adományleveleit. Fejéjénél: Cod. Dipl. IX. 1. d. 653. l. és IX. 2. dar. 387. l.

³ U. o. IX. 2. dar. 383. és 384. l.

⁴ U. o. 410. l. — A nevezett birtokok részben máig is a Kubinyi-nemzetség tulajdonát képezik.

mat biztosítván.¹ Ily kedvező feltételek mellett a kiirtott őserdő buja földje rövid időn virágzó mezővé változott s nemsokára vidám falvak jelölék az eddig járatlan utakat.

Azon férfiak közül, kik Lajos király hosszú uralkodása alatt az árvai várnagyság tisztét betölték, a már nevezett *Ipoly* mesteren kívül még háromnak emléke maradt fenn az egykorú okiratokban, úgymint : *Kathy Istváné* (1355.)² *Bebek Györgyé*³ és *Bebek Detre* mesteré (1379).⁴

De már 1380-ban Árva vára ismét nem volt királyi birtok, mely időben azt a *Kazsai Kakas*

¹ Dat. in Lypcze, in festo divis. Apost. 1369. «. sylvam nostram eradicare, et in loco eadem populos seu lob-bagiones condescendi facere . . . pro commodo et statu castri nostri Arva vocati.» Fejér: Cod. Dipl. IX. 4. dar. 171. l.

² A turóczi convent levele, mely szerint Lajos király parancsára határjárást eszközöl Felső-Kubinban. — Dat. in die b. Martini conf. A. D. 1355. — «. . . præsente Magistro Stephano dicto Kathy, comite et castellano de Arva.» — Kubinyi Péter: Genealog. Famil. de Felső-Kubin 28. l.

³ Lajos királynak fentebb idézett levelében.

⁴ *Pál, Blach* fia részére Lajos kir. parancsa folytán kiadott, a *bzynai* telepítvényesek irtványai alatt fekvő kir. erdőről szóló adomány-levele, mely szerint az ezen erdőben telepítendő népnek 20 évi szolgálatmentességet és oltalmat biztosít. — Dat. 1379. «Nos mgr. detricus dictus bubek, mgr. dapifer. regal. et castellanus de Arva.» — Hártyára írott eredeti az Abaffy-család f.-lehotai levéltárában.

testvérek, *László* és *János* bírták.¹ Mily czímen jutottak a Kazzaiak Árva birtokába, annak nincs nyoma; az azonban bizonyos, hogy uralmuk Árvában csak vajmi rövid ideig tarthatott, mert már 1382-ben *Perényi Péter*,² 1386-ban *Orownicz Tódor*³ mester, 1392-ben pedig a Kazzaiakkal ugyanazon törzsből származó *Ilsvay Leustách* nádor viselték az árvamegyei főispáni méltóságot.⁴ Néhány évvel később *László* oppolyi herceg (1395.),⁵ majd *Garai Miklós* nádor (1409.) bírta a várat,⁶ mely utóbbi azt Zsigmond

¹ Thurdossin mváros részére kiadott s Booth Miklós, Domokos és András árvai alvárnagyokhoz intézett oltalomlevelük. — Hit. másolat az árvai vár levéltárában.

² A turóczi convent levele, mely szerint Erzsébet királyné parancsára Dávid (de Vendégh) részére határjárást eszközöl Isztebnén. — „. . . . præsentibus, signanter vero Comite Nicolao, castellano de Arwa, Vicegerente Magci Petri de Perény. — Másolat az árvai vár levéltárában, s Fejéernél: IX. 5. d. 629. l.

³ A turóczi convent levele, mely szerint az *Alman* ivadékok (a Medzihradzky cs. ősei) Zsigmond kir. beiktató parancsa folytán a Medzihradne-patak mindkét oldalán fekvő hat ekényi erdő birtokába ellentmondás nélkül beiktattatnak. — Ered. oklevelek a Medzihradzsky cs. levéltárában.

⁴ Nagy J. Magyar csal. V. 233. l. itt a pecsét rajzát.

⁵ Thurdossin mváros részére kiadott oltalomlevele. — Az árvai vár levéltárában.

⁶ Zsigmond kir. Thurdossin mváros szabadalmait megerősítő levele. — Az árvai vár levéltárában.

királytól nyerhette adományul vagy zálogul¹ ama hű szolgálatokért, melyeket személye s főkép első neje, *Mária* körül szerzett magának.

Azon idegenek sorában, kik Zsigmond király kormányra léptével az országot elárasztották, egy sem volt, ki érdemekben, vitéz tettekben gazdagabb, urához való hűségében állhatatosabb lett volna, mint a lengyel származású Stibor. Nem is késett az idegeneket különben is mértéken túl pártoló király hű alattvalója érdemeit megjutalmazni, s Stibort testvéreivel együtt hazánk nemesei sorába fölvevén, a Vág vize mentében egy fejedelemséggel fölértő földdel megadományozá. Árva vára is, némelyek állítása szerint már 1398-ban Stibor, «a Vág ura» tulajdona lett volna.² Mennyiben felel meg ez állítás a valónak, nem tudjuk, annyi azonban tény, hogy Stibor Árvamegyében még sokkal később is csakugyan bírta *Zasko* falut és a thurdossini vámjövedelmet zálog gyanánt bizonyos összeg-

¹ Egy a Medveczky-család birtokában lévő kézirat szerint Gara M. várnagy (castellanus) csak kezelője lett volna a várnak és a hozzá tartozó birtokoknak.

² Majláth : Ung Gesch. II. 17. — Fejér : Cod. Dipl. VII. 3. 129. l.

ben *Baliczky* (másképp *Baluschky*) *Miklóstól*,¹ ki mint Árvamegye főispánja, Zsigmond király idejében a várat tényleg bírta, s azt *Baliczky Andrással* (tán testvérével) zálogul nyerhette az örökös pénzzavarban sínlődő királytól.²

A bolondóczi Stiborok fiága 1434-ben kihalván, Stibor vajda nagy terjedelmű javai, miután azokat egyetlen leánya, Katalin s lengyelországi rokonai, nevezetesen Stibor vajda hűtlenségbeesett testvérének, *Miklósnak* hasonlónevű fia (Nikolaiko) hasztalanul igyekeztek kezükre keríteni, nagyrészt ismét a koronára visszaszállottak; Árva vára mindazonáltal — mint zálogos birtok — Stibor fentebb nevezett leányá-

¹ Nádori pecsét alatt kiadott bizonyáglevél Stibor leánya, *Katalin* részére, az iránt, hogy úgy ő, mint korábban apja, a kérdéses birtokot és vámjövedelmet békésen élvezé. — Dat. in congregatione . . . generali Universitatis Nobilium de Thwroch et de Arwa comitatum. Anno 1437. — Hit. másolat az országos levéltárban.

² Zsigmond kir. oltalomlevele Bither de Zirin fiai részére. — Dat. in Tata fer 2-da prox. p. fest. ascens. Dom. Anno 1426. — «Sigismundus etc. . . . Egreg. Ioanne Pan dicto, castellani castris Lykava vocati, ac nob. Dominæ Rlictæ, nec non Ioanni & Procopio filiis condam Andreæ de Baluszky, ac castellanis ipsorum in castro Arwa etc.» — Másolat az árvai vár levéltárában. — Szklabina várát és Debreczen városát még 1410-ben nyerte zálogul Baliczky András. — Lásd Fcjer : Cod. Dipl. 1410. évhez i. h,

nak ítéltetett oda.¹ De Árva tetteleges birtokában még ezentúl is csak a fentebb nevezett Baliczky, vagy — mint magát egy levelében nevezi — Palóczy Miklós turóczi főispánt találjuk, ki Stibor halála után az ítélet daczára sem átalította ennek Árvamegyében levő birtokát is a maga részére elfoglalni, ezen tette által alapos panaszra szolgáltatván okot Stibor Katalinnak, melyet ez utóbbi Héderváry Lőrincz akkori nádor előtt meg is indított.² Ha Palóczy ezen — lehet, nem egyedüli — hatalmaskodásaért méltán vád terheli: úgy több emlék nyomán dicsérőleg kell kiemelnünk, hogy viszont a hatalmas úr meg is tudta Árva várát és a megyét egyideig védeni az ismételve betört cseh hussiták megtámadásai ellen.

A csapás, mely a sokat szenvedett felvidéket a hussiták betörései folytán ez időtájt érte, nem volt egyedüli a maga nemében, s csaknem su-

¹ Az ítélet hiteles másolata az országos levéltárban. — Dat. Posony 1435. — Ezen ítéletből valóban azt lehetne következtetni, hogy Stibor Árva várát csakugyan bírta. Azonban a fentebb idézett, nádori pecsét alatt kiadott bizonyáglevel e részben minden kétséget eloszlat, s világos, hogy az ítélet eme szavai alatt: «Castrum Arwa inpignoratum» — csak az árvai birtokrészt kell érteni.

² Hitelesített okirat az országos levéltárban. — Palóczy Miklós (N. de Palócz) Thurdossin mezőváros részére kiadott oltalomlevele. — Hiteles másolat az árvai vár levéltárában,

lyosabban érte az, melyet a hussitákkal versenyt
 duló cseh és lengyel rabló urak mértek reá.
 Míg a szomszéd megyékben a hatalmas Giskra
 János, a hirhedt szentmiklósi Pongrácz s má-
 sok rettegették a mindenéből kifosztott népet:
 addig Árvában a lengyel *Komorovszky Péter*
 fészkelte meg magát. Mikor jutott Komo-
 rovszky az árvai vár birtokába, hiteles adatok
 híján biztonsággal nem tudnók megmondani,
 de több mint valószínű, hogy azt már a — ke-
 véssel Zsigmond s illetőleg Albert király halála
 után — Erzsébet királyné s a lengyel Ulászló
 között kitört polgárháboru tartama alatt, midőn
 a török által is szorongatott hazában minden
 rend bomlásnak indult s az olygarchia ismét
 felütötte hydra-fejét — foglalta el. A hatalmas
 úr csakhamar a főispáni jogokat is bitorolta, s
 harczedzett seregére támaszkodva, kegyetlenül
 zsarolta, fosztogatta a népet. Rabló társai-
 val — kik «testvér» (bratik) czímmel tisztelék
 meg egymást — szövetkezve, Komorovszky az
 egész felvidéket bekalandozá, sőt még a len-
 gyelországi s morva határszélek sem maradtak
 megkimélve az ő es társai féktelenségeitől.*

* Turóczi: Chron. P. IV. c. XXXIV. — Katona: Hist.
 crit. XIII. 166. és kk,

1499-ben míg Magyarország felvidékének egy részében a cseh Giskra kénye-kedve szerint garázdálkodott, addig Komorovszky egész Liptómegyét maga alá vetette.* Megsokalták már a rendek is a csehek szövetségeseik rablásait, s miután a törökkel épen békealku volt folyamatban, határozattá lőn ez évben Giskrát és társait haddal megtámadni. A hadjárat azonban, melyet előbb a kormányzó unokaöccse, Székely Tamás, majd maga Hunyady János vezényelt, nem eredményezé az ohajtott sikert, s a béke is, mely 1450 márczius havában Giskrával a lengyel követek közbenjárására létrejött, csak vajmi rövid időre adta vissza a felvidéknek a rég nélkülözött nyugalmat; Giskra már a következő évben Czillej fondorlatai folytán megszegé a békepontokat, s miután a megfélemezésére indult Hunyadyn — kit párt-hivei cserben hagyának — Losoncz mellett győzelmet aratott, ujra csaknem egész Felső-Magyarországot hatalma alá vetette. De Hunyady nem sokára megboszulá az árulás folytán szenvedett vereséget; zsoldos hadaival Giskrát megtámadván, néhány várát ostrommal

* Horváth Mihály: «Magy. tört.» II. 380 l. — Turóczi; Chron: P. IV. c. XLIX. Katona XIII. 667. l.

megvevé, minek folytán ez hajlandó lőn a mult évi békét megújítani, mi az országos tanács közbevetésére meg is történt.¹

A Giskra ellen életbe léptetett erélyes intézkedések nem téveszték el hatásukat a felvidéken féktelenkedő többi urakra sem. Magába szállott Komorovszky is, s legalább egy időre megtagadta rabló természetét, sőt úgy látszik, ez időben ő maga is igyekezett a Szepes- és Sárosmegyében még mindig garázdálkodó cseheket féken tartani; mert midőn 1456-ban a király (V. László) által népével együtt idéztetett, csupán néhány emberét küldé a király táborába, ő maga pedig a felső részek biztonságának ürügye alatt visszamaradt, miben, úgy látszik, maga László király is megnyugodott.²

De a felvidék nyugalma csak pillanatnyi volt. A veszély, mely hazánkat s az egész kereszténységet kelet felől oly komolyan fenyegeté, a belső pártvillongások másfelé irányozák az ország tekintetét, s rabló lovagjaink, kik

¹ Horváth M.: «Magy. tört.» II. 386. és kk.

² László levele a bártfaiakhoz. — Datum Chanadini secundo die festi conceptioni B. M. V. anno dom. 1456. — Kátonánál: XIII. 1135. I.

csak lesték a kedvező pillanatot, hogy rablás-hoz szokott életüket szabadon folytathassák, újra úzhették vészes játékukat, mindaddig, míg *Mátyás* király hatalmas karja ide is lecsapott, s az egész cseh-lengyel garázdálkodásnak véget vetett.

Mátyás a cseheken mindjárt uralkodása kezdetén vett néhány fényes győzelme után, hogy minden erejét számos külellenei ellen fordíthassa, mindenekelőtt a hatalmas Giskrával lépett alkura s őt kegyelmébe fogadván, harcedzett seregét saját zsoldjába vevé.* De nem kerülték el a szemes király figyelmét a többi urak sem, kiknek zavargásaitól tarthatott. Ezek között főképp Komorovszky Péter volt az, kit *Mátyás* ártalmatlanná igyekezett tenni. Serege másfelé levén elfoglalva, alku útján ohajtá a hatalmas rablóvezért megnyerni, s ily célból Szécsi Dénes esztergomi érseket s a nádort bizá meg, hogy Komorovszkyt méltányos egyezsége bírák. A megbizottak 1462. évi szent Mihály napján Sarlón találkoznak Komorovszky Péterrel, kinek kíséretében Barthos és Korbel cseh vezérek is megjelentek. Komo-

* Horváth M. : Magy. tört. 396. és kk. I.

rovszky hosszan felsorolá ama sérelmeket és károkat, melyeket ő a király némely alattvalóitól szenvedni volt kénytelen, s melyek főképp okul szolgáltak arra, hogy a királytól elpártoljon. Fölemlíté egyebek között némely követeléseit is, melyeknek megtérítését ismételve hiába sürgeté. — Hosszas alkudozás után végre sikerült a megbizottaknak Komorovszky macasságát megtörni s összes követeléseit 2028 frtra leszállítva megállapítani, mely összeg biztosításul az érsek árva-, turócz, liptó- és zólyom-megyei azon évi egyházi tizedét köté le.*

Mily sikere volt az ekkép megkötött alkunak, ama jelentésből, melyet a megbizottak eljárásuk eredményéről a királyhoz intézésnek, ki nem tűnik; annyi bizonyos, hogy a béke Mátyás és Komorovszky között sem őszinte, sem tartós nem vala. Ugyanis, midőn néhány évvel később, míg Mátyás a cseh korona elnyeréseért az országon kívül küzdött, az elégtelen főpapok és világi főurak Mátyás hosszas távollétét fölhasználva, a magyar királyi székre Kázmér lengyel királyi herceget meghívák: Komorovszky Pétert is a király ellen

* Szécsi érsek levele Mátyás királyhoz. — Ep. Math. P. I. Ep. XXXI. 82. l. s. Katonánál: XIV. 523. l.

föllázadt elégedetlenek pártján találjuk. És midőn Kázmér, engedve a meghívásnak, hadával az országba jött (1471.) Komorovszky nem csak hogy örömet bocsátá a jövevény rendelkezésére várait, hanem azt minden telhető módon gyámolítá is. Így egyebek között mondják azt is, hogy midőn a reményében csalatkozott Kázmér — az elégedetlen urak által cserben hagyatva — Mátyás közeledtére Nyitra várából elvonult, egyenesen Komorovszkyhoz menekült, ki ez időben Árva várán kívül még Likava, Hradek s több liptómegyei várak birtokában volt.*

De már két évvel később Komorovszkynak is ütött a rég megérdemlett megtorlás keserű órája. Mátyás ugyanis nem tudván feledni a rabló-lovagnak Kázmér herczeg és népe iránt két év előtt tanúsított barátságát, de különben is több ízben tapasztalván Komorovszkynak zavargásra mindig hajlandó természetét, elhatározá őt valahára félreeső árvai fészkeből is kizavarni ; a miért az 1474-ben, kevéssel a lengyel királylyal Ófalun kötött béke után hadaival

* Dlugoss : Libr. XIII. col. 477. — Katonánál : Hist. Crit. XV. 546. l. — Engel : Gesch. de ung. R. : III. 1. 320. l.

megtámadá.¹ Miután Hradek, Rózsahegy, Likava s Komorovszky egyéb várai elestek, ő maga nejével Árva várába zárkózott, itt várando be az utolsó csapást. De jól érezé Komorovszky, hogy Mátyás győzedelmes hadainak Árva sem fog soká ellentállhatni, s azért, nehogy élve kerüljön a király kezébe, örömost ereszkedett alkuba, s Árva várát, honnan több mint 25 esztendeig űzte rabló kalandjait, 8000 frtért föadá.² A rabló úr harczedzett seregét Mátyás zsoldjába fogadá, s ez képezé magvát a később híressé vált fekete seregnek.³ Egyéb-iránt Komorovszky összes ingó vagyonát bánatlatlanul vitte magával a szomszéd lengyelországi határszélen fekvő Ziviec nevű családi kastélyába.⁴ hoi családja, folyton élve a «liptói és árvai gróf» czimével, még századok mulva is virágzott.⁵

¹ Horváth M.: Magy. tört. II. 488. I.

² Dlugoss. XIII. 510. Katonánál: XV. 687. kv.

³ Engel: Gesch. d. ung. R.: III. 335. I. — V. ö. Gyárfás Istvánnak «A fekete sereg» című értekezését. — Századok: 1877-ki évf. 500. I.

⁴ A turóczi convent levele, mely szerint Lajos király parancsa folytán bethlenfalvi Thurzó György, Elek és Jeromos részére tanuvallatást eszközöl (1520). Eredeti az árvai vár levéltárában.

⁵ Komorovszky Miklós levele Horváth Gáspárhoz. — (Ziviec, 1604. július 11.) Ered. ugyanott.

Mátyás ilyképen véget vetvén valahára Árvában is a soká tűrt rabló-garázdálkodásnak, egyideig hihetőleg ismét várnagyokat helyezett Árva várába, mely most annál fontosabb pontnak látszott, minthogy Kázmér lengyel király még mindig leste az alkalmat, hogy Mátyást, kinek koronájára vágyott, haddal megtámadhassa. De a lángeszű király ennek is, mint sok más ellenének, csakhamar bebizonyítá, hogy a korona, melyet oly súlyos körülmények között vett által, méltóbb fő az övénel alig ékesíthetett volna.

Néhány évvel később, midőn Mátyás — lemondva a reményről, hogy második házasságából törvényes utóda születik — minden törekvését arra fordítá, hogy törvénytelen fia számára a trónhoz vezető utat egyengesse, s ezt ily czélból előbb hunyadi gróffá, majd lip-tai herczeggé tevén, a legterjedelmesebb javakkal megadományozá: Árva vára is Corvin János birtokába jutott.

Ez időtájban történt (1484.), hogy az egész ország tekintete részvéttel fordult Árva vára felé, melynek sötét falai egy köztiszteletben álló egyházi főurat, Várdai Péter* kalocsai

* Ily néven fordul elő legtöbb történetírónk műveiben.

érseket fogadtak foglyul rideg kebelükbe. Mátyás ugyanis Fridrik német császárral háboruba elegyedvén, hogy minden erejét ez ellen fordíthassa, Bajazed szultánnal öt évi fegyverszünetet kötött, föltételül szabván, hogy ez idő alatt a szultán ne háborgassa a keresztény hiten levő országokat. Épen Fridrik elleni hadi munkálatai közben lepte meg a királyt ama váratlan hír, hogy Bajazed Moldvába tört. Midőn Mátyás e miatt kemény szemrehányásokkal illette volna a szultánt, ez utóbbi a szerződésre hivatkozott, mondván, hogy ebben Moldváról említés sem tétetik. «A király megtekintvén a béke-okmányt, Bajazed mentségét kénytelen volt igaznak ismerni. Most azonban a levél szerzőjére, Várday Péter kalocsai érsek-kanczellárra csapott le haragja; a különben is szabad szájú, gyakran a nyersségig őszinte nehéz természetű érseket első hevében arczul csapta, s előbb Árva, azután Visegrád várába csukatta, honnan őt, ellene számos ellenségei, maga

Egyébiránt Péter érsek családi neve — mint ezt Botka Ti-vadar «Péter kal. érsek pecséte» című értekezésében («Századok» 1870. évi folyam 329. l.), s legújabbán Fraknói Vilmos «Várday Péter kalocsai érsek élete» című kitűnő tanulmányában («Századok» 1883. évf.) csaknem teljes biztossággal kimutatták — nem Várday, hanem *Váradý*.

Beatrix által is folyton ingereltetvén, daczára a pápa minden kérelmei- s intéseinek, míg maga élt, ki sem bocsátotta.»¹ Mondják,² hogy a király kemény ítéletét e szavakkal adta volna tudtára az érseknek:

«Árva fuisti, Petre, arva eris et in Arva morieris.»³

Még máig is mutatják a börtönt az árvai vár legfelsőbb részében, egy sötét, szűk sejtet, mint láttuk tévesen.⁴

¹ Horváth M.: Magy. tört. II. 524. s köv. lap.

² Révay: Schwandtnernél II. k. 683. lap. — Katona: XVI. 571.

³ «Árva voltál, Péter, árva Iészs, és Árvában fogsz meghalni.» Célzás az érsek ifjúságára, ki mint árva neveltetett Vitéz János esztergami érsek udvaránál. Némelyek (Bonfin. Dec. IV. Lib. VI. 623.) az érsek elcsukatasának okául ama nyers szemrehányásokat hozzák fel, melyekkel ez Mátyást illette volna, midőn egy ízben sulyos adót rótt vala törvénytelenül a népre. — Fraknói Vilmos fentebb idézett esay-jében Mátyás haragját azon fenyegető nyilatkozatoknak tulajdonítja, melyekkel a király kényes természetű titkaiba beavatott érsek pressiót akart gyakorolni Mátyásra, hogy Corvin Jánosnak a trónöröklés biztosítása végett a milánói fejedelmi házból szerezzen jegyest. Ezen terv ugyan Mátyást is foglalkoztatta, de a függetlenségére féltékeny király sehogy sem tűrhete az elbizakodott érsek-cancellár fenyegető kifakadásait, s nehogy az elégületlenből áruló válják, — elcsukatta. E szerint az érsek elfogatása csak praeventiv rendszabály lett volna.

⁴ Az általunk fentebb idézett 1583-ik évi leltár megerősíteni látszik azok nézetét, kik az érsek fogságát csak tisztessé-

De a király jóslata nem teljesült, Várday Péter később visegrádi fogságából, főleg a szentszék közbenjárására, Corvin János által, fájdalom, későn, szabadon bocsáttatott. (1491.)

A nagy király halálával csakhamar megindult a gyászos polgárháború, s kit, János fiának támaszt szerzendő, életében leginkább kitüntetett, az esztergomi hajduhadnagyból szepesi gróffá s az ország első dynastájává emelt Szapolyai István első volt, ki Ulászló pártjához szegődve, jóltevőjének fia iránt árulóvá lőn. A nagyravágyó ravasz főúr csakhamar talált ürügyet arra, hogy Corvin János birtokainak egy részét magához ragadja: már 1495-ben Árva vára is Szapolyai István kezén volt.* Hiába igyekezett Corvin elfoglalt javait erőhatalommal visszaszerezni, hiába gyűjtött ily czélból némi hadat a szomszéd Lengyelországban, az ügyes nádor ezt is hasznára tudta fordítani, s a királyt Corvin hadi terveiről oly értelemben tudósítván, mintha ez az országot szándékoznék megtámadni: a gyöngé Ulászló

ges letartóztatásnak mondják. (Bonfin Dec. IV. Lib. VI. 645., utána Katona: Hist. crit. XVI. 573. l.)

* Engel: Gesch. d. ung. Reichs und seiner Nebenl. I. 135. l.

Szapolyait bizta meg Corvinnak ellentállani, ki nem is késett széjjelverni a herczeg különben is fegyelmetlen, gyülevész hadát.*

Corvinnak mindazonáltal nemsokára sikerült ártatlanságát a király előtt igazolnia, minek folytán Árvát némely más javaival együtt ismét visszanyerte Szapolyaitól, kivel a jószivü, engesztelékeny herczeg, úgy látszik, teljesen kibékült.

Mi Szapolyai Istvánnak életében csak félig sikerülhetett, Corvin nagyterjedelmű javainak elfoglalása, az halála után özvegyének, *Hedvig* tescheni herczegnőnek csaknem teljesen sikerült ama házassági szerződés által, mely Corvinnak 1504-ben bekövetkezett halálával ez utóbbinak özvegye, *Frangepán Beatrix* s a *Szapolyaiak* között kötöttetett, s mely szerint Szapolyai István ifjabb fia, *György*, Corvin leányát, *Erzsébetet* nőül volt veendő. A Szapolyaiak ravasz ügyvivői ugyanis Corvin egyetlen fia, a nyavalyás *Kristóf* herczeg korai halálát sejtván, a házassági szerződés egyik pontjában kialkuvák, hogy *Kristóf* örökös nélküli halála esetére, annak nagyterjedelmű javai nővérére, *Erzsébetre* szálljanak. A megbizottak nem csalódtak számításukban. *Kristóf* herczeg már a következő évben

* Horváth M. : Magy. tört. II. 586. l.

(1505.) meghalálózván, Corvin némely javai, ezek között *Árva* vára is, a Szapolyaiak kezére került.¹ *Árva* várát ugyanez időben tetteg lomniczai *Horváth Mihály* árvai várnagy bírta, ki azt még Corvin Jánostól nyerte zálogul bizonyos összegért; de a nagyravágyó Szapolyainé, ki álmaiban János fiát máris a királyi széken látta, csakhamar — még ugyanazon évben — visszaváltá a nagyfontosságú határszéli várat, annak birtokosát Palocsa várával kárpótolván.²

★

Két évtizeddel később gyászos napok viradtak hazánkra, s az 1526-ik év véres betűkkel van följegyezve történelmünk évkönyveiben. Még tátongott a sír, melybe Szulejman tenger hada Mohácsnál hazánk annyi hű fiát eltemeté, a gyászoló nemzet könnyeit egy dicsőbb nap üdítő sugara még föl sem szárítá, midőn a megürült trón körül az ország máris pártokra szakadva, ellenségesen állott szemben, s kitört *Ferdinánd* és *Szapolyai János* között a hosszú véres háború, polgárvérrel fertőztetve meg a

¹ Engel : Gesch. der ung. Reichs : III. 2. 119. l.

² Az illető okmányt l. Katonánál : Hist. crit. XI. 411. l. — Wagner, Dipl. Sáros. 76. l.

haza szent földjét. A harczy zaj, mely eddig inkább csak az alvidéket tölté be, most mindinkább a felvidéken is elterjedt; a két fő daczára uratlan országban ki-ki saját érdekében űzte nemtelen, a nemzetre nézve vészthozó játékát. A felvidéki várak parancsnokai ismét kényük-kedvük szerint zsarolták a népet s a küzdők azon pártjához szegődtek, mely önző céljaiknak inkább kedvezett.

Árva vára a polgárháború kezdetén zedlecz *Kosztka Péter*, majd később ennek testvére *Miklós* főkapitánysága alatt állott. E két vitéz férfiura bizta Szapolyai, kevésse azután, hogy a nemzet egy része által királynak választatott, a felső-magyarországi részek védelmét, Kosztka Pétert felső-magyarországi hadai főparancsnokává, Miklóst pedig a királyi gyalogság kapitányává nevezvén.* A választás nem esett méltatlanokra, s a Kosztka-testvérek vitézségük és hűségüknek mint látni fogjuk, nem egyszer adák tanujelét.

De míg János király ilymódon gondoskodott a kezén levő felvidéki részek védelméről, addig Ferdinánd sem maradt tétlen, s fényes jutalmak

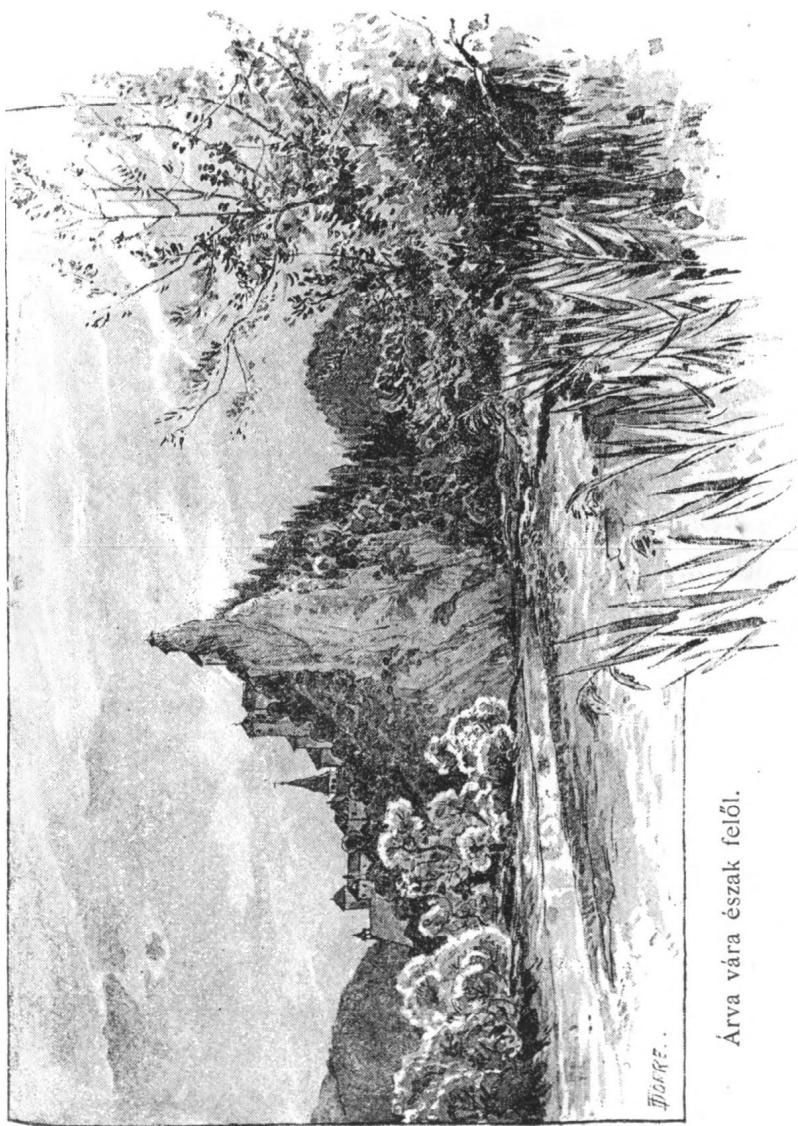
* János király Ljethava és Sztrecsen várak felőli adománylevele. Eredetben az országos levéltárban.

s még fényesebb ígéretekkel nem szűnt meg pártja gyarapításán működni. Szapolyait hűtlennek nyilvánítván, ennek javait — bár tényleg még nem valának birtokában — sorba saját híveinek adományozá; Árva várát is már 1527-ben bethlenfalvi Thurzó Elek és János nyerték adományul, Szapolyai számos más váraival együtt, Szepes-, Liptó- és Nyitramegyében.¹ A nélkül azonban, hogy a megadományozottak Árva várát valaha birtokukba vehették volna, arról később. (1533.) — Ferdinánd által a Serédy Gáspár által zálogban tartott Tokaj várával megadományoztatván — önkényt lemondtak.²

Ferdinánd eljárása nem téveszté el hatását; Szapolyai pártfelei közül sokan a fényes ígéretek által elvakítva, részint nyíltan elpártoltak tőle, részint alattomban Ferdinándhoz szíttak; s e körülménynek tulajdonítandó főkép a szerencse is, mely Ferdinánd fegyvereit a harczmezőn kísérte. Katzianer János — kit Ferdinánd

¹ Ferdinánd adománylevele. Eredetben ugyanott. (Dat. Vienna, fer. sexta prox. post fest. Visitationis b. Mar. virg. A. D. 1527.)

² Hasonló ugyanott h. átiratban. «... Alteras autem duas arces Lykava scilicet et Arwa, *quia nondum in proprietatem nostram pervenerunt* eidem Alexii dare non potuimus...» Dat in Civitate nostra Vienna die quintadecima mensis Junii 1533.»

Árva vára észak felől.

4000 német élén s néhány magyar dandárral a felvidékre küldött — miután Szapolyainak *Kassa* felé közeledő, számra bár túlnyomó, de hűségében megingatott s fegyelmetlen seregét *Szina* alatt megveré, a Szepességre indult, hol János várait sorba elfoglalá. Az egyesült hadak nemsokára már a szomszéd Liptómegyét is el-áraszták; *Hradek*, *Likava*, Szapolyai erős sziklavárai elestek s most *Árva* vivására került volna a sor: de itt a rettenthetlen *Kosztka* résen állott, s *Katzianer* jobbnak találta a félreeső, magas hegyekkel környezett, s már a természet által is annyira megerősített sziklafészket — melynek különben is nem nagy fontosságot tulajdonított — békében hagyni.*

Noha ilymódon a veszély, mely *Árvát* oly közélről fenyegeté, szerencsésen elvonult, a várat mégis súlyos veszteség érte ez időben. Ugyanis a vár parancsnoka (*præfectus*), a zord *Thöke Kristóf*, ki társaival *Koss* (tán *Kosztka*) *Péterrel* és *Horánszky Péterrel* nem szünt meg Szapolyainak el-elpártoló szepesmegyei híveit *Árva* várából fenyegetésekkel is visszatérésre serkenteni, midőn a *Likava* vivására indított

* Ursinus Velius IV. 72. l. — Sperfogel Wagnernél: Scep. II. 152. l. — Katona: Hist. crit. XX. 374. és köv. l.

német-magyar hadak ellen vezetné vitéz csapatát, Szent-Miklóson, Liptómegyében — úgy látszik, Katzianer parancsára — megöletett.¹

Valóban János király szerencsecsillaga egy időre elhalványult. Egy csapás a másik után érte, s míg ő maga a balszerencse által üldözve, lengyelországi *Tarnov* várába menekült, hogy elhaló ügyét innen ébreszsze új életre: addig Katzianer csaknem az egész felvidéket Ferdinánd részére meghódította. Szapolyai várai csaknem mind elestek, csupán Árva vára tartotta még magát,² sőt ezentúl — mint látni fogjuk — mintegy kiindulási pontjává lőn Szapolyai későbbi sikerdús hadműveleteinek Felső-Magyarországban.

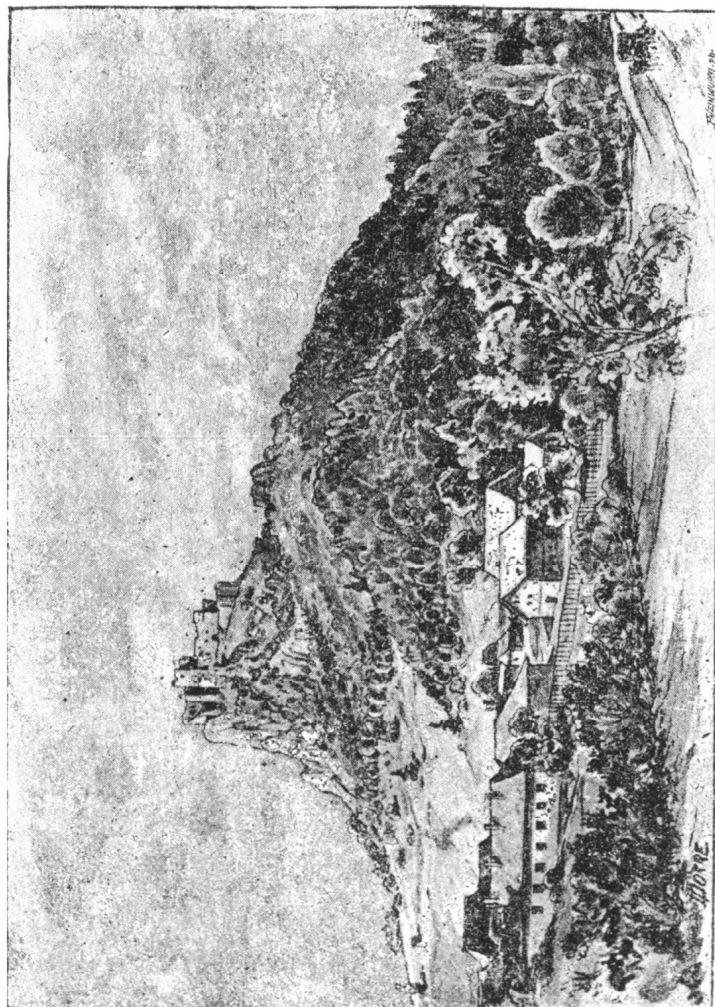
Ferdinánd fővezére is nemsokára sajnosan tapasztalható, mennyire csalódott, midőn felvidéki hadjárata alkalmával oly kis fontosságot tulajdonított e határszéli várnak.

Kosztka Miklós, ki hűsége jutalmául Péter testvérével *Ljethava* és *Sztrechen* várakat nyerte urától adományul (1529-ben),³ ezentúl még

¹ Sperfogel, Wagnernél : Scep. II. 153. l.

² Katona : Hist. crit. XX. 378. l.

³ János király adománylevele Kosztka Miklós és Péter részére. Ered. az országos levéltárban.

Ljethava vára.

gondosabb figyelemmel kísérte a Ferdinánd-pártiak minden mozdulatát. Szapolyainak szepesmegyei párthíveivel folytonos összeköttetésben állván, az ügyes férfiú előtt nem maradhatt titokban, hogy ott a német hadak zsarolásai miatt az elégyületlenség egyre nő, s hogy a városok közül is némelyek inkább János király, mintsem Ferdinánd pártjához szítanak. A folyton érkező kedvező hírek által felbátorítva, Kosztka Miklós elérkezettnek vélte a pillanatot, melyben az elégyületlenek által gyámolítva, ura ügyét a Szepességen új diadalra segíthetné. Elhagyva tehát *árvai* biztos rejtekét, kicsiny, de bátor serege élén egy napon (1530. szt. Antal napján) a *Pottornyay István* szepesmegyei alispán¹ védelmére bizott *Dunajecz* várát meg-rohaná s azt János részére elfoglalá. Az első siker által felbátorítva, alig hogy az elfoglalt várát némileg megerősítetté, Kosztka hadaival Kézsmárk falai alatt termett, s a várost, melyben Szapolyai pártja túlnyomó volt, már-már hatalmába ejté, midőn a német hadak egyesülve a löcsei, eperjesi és szebeni zsoldosokkal és

¹ Okirat Wagnernél: Scep. III. 242. l., utána Katona: Hist. crit. XX. 376. l.

Serédy Gáspár huszárdandárával, Dunajeczre visszavonulni kényszeríték.¹

A megheusult vállalat nem volt képes Kosztka bátorságát lankasztani, sőt a szenvedett kudarcz még fokozá erélyét, s most a jól megerősített Dunajecz várából, melyet Ferdinánd hadai sikertelenül ostromlának, üzé zsákmánylásait, tűzzel-vassal kegyetlenül pusztítva a Ferdinánd pártján levő részeket. Pottornyay Istvánt, kinek hanyagsága következtében Dunajecz várát hatalmába ejté, lenyakasztatá, azután pedig karóba vonatá²; Kézsmárk városát — melylyel folytonosan titkos összeköttetésben állott — szent Erzsébet napja táján rövid s inkább csak színlelt ostrom után elfoglalá, s a konstantinápolyi követségben járt *Laszkó Jeromosnak* átadá;³ sőt mi több, ez időtájbán *Gesch Péter* lublói kapitánynyal — ki szintén inkább Szapolyai pártjához szíttott — már az egész Szepesség átadása iránt is alkudozék.⁴ Szóval, az ügyes árvai kapitány merész vállalata, gyámolítva Minkvitz

¹ Sperfogel, Wagnernél: Scep. II. 155. — Katona: Hist. crit. XX. 542. l.

² Sperfogel: ugyanott.

³ Chron. Leibitz: Wagnernél: Scep. II. 50 l. s ugyanott: memor. Kesm. 110.

⁴ Sperfogel, ugyanott: 155.

Miklós szász lovag által — kit Szapolyai az imént szolgálatába fogadott volt — fényesen sikerült, s János pártja a Szepességen napról-napra öregbedett, sőt nemsokára túlsulyra is vergődött.¹ Ingadozni kezdettek a Ferdinánd pártján levő felvidéki városok is; egyrészt mert ő maga — hadai másfelé lévén elfoglalva — csak csekély védelemben részesíthetné a kezén levő felvidéki részeket, másrészt s főképp azért, mert mindinkább szárnyra kapott, a hír, hogy a hatalmas Szulejmán pártfogása alatt álló Szapolyai lesz Magyarország királya.²

Így állván a dolgok, a védelemben kimerült felvidéki városok közül némelyek 1532 február havában követeket küldének a Regensburgban mulató Ferdinándhoz, ez által kérdést intéztek a királynál: akarja-e őket védelmében továbbá is részesíteni, vagy magukra hagyatva arra kényszeríteni, hogy Szapolyai karjaiba vessék magukat.³ A követek már-már rendeltetésük helyére értek, midőn a szemes Kosztka, kinek figyelmét az ellenpártiak egy lépése sem kerülhette el, híret vevén ezen, bár nagy

¹ Katona : XX. 542. és k., s tovább a 880. l.

² Sperfogel, Wagnernél, Scep. II. 166. l.

³ Sperfogel, Wagnernél, Scep. II. 166. l.

titokban tartott küldöttségnek is, azt *Minkvitz Miklós* által *Pless* mellett Sziléziában elfogatta, s utána küldött hadai által *Árva* várába kísértette.¹ Innen értesíté az elfogottak egyike a tudós *Wernher György*,² Eperjes város követe — ki «Magyarország csodaforrásai» című munkájával külföldön is jó nevet szerzett magának — küldöit, kérvén ezeket: «hogya ha őt és az övéiket megszabadítani akarják, küldjenek követeket, kik érettek közbenjárának Kosztkánál; másokat ismét, kik Ferdinándnál könyörögnének a Trencsén várában fogságban sínlődő *Bassó Mátyás* murányi kapitány s János király egy másik kapitánya szabadon bocsátatásaért»,³ mit Kosztka föltételül szabott volt.⁴

És a városok valóban meg is tettek mindent, hogy követeik szabadságát kieszközöljék. A lengyel király, kinek közbenjárását már előbb kikérték volt, maga fordult rábeszélő levelével Koszt-

¹ Sperfogel, Wagnernél, Scep. II. 167. l.

² Így írja nevét ő maga. Egyik leánya *Wernher Sabina*, Melczer Kristófné, ki több sárosmegyei javakban praeфициálta-tott, a kellemesi Melczer család egyik, máig is virágzó ágának ősanja. — Melczer István úr szíves közleménye szerint. — V. ö. Wagner. Dipl. Sáros 37. l. a) jegyz.

³ Sperfogel i. h. 167. l.

⁴ *Kosztka P.* levele Eperjes városához 1532 márczius 13-ról, Eperjes város levéltárában.

kához; Ferdinánd pedig *Feisztritz*er Miklóst küldé követül Árvába az elfogottak érdekében. Ez utóbbi ügyes eljárásának sikerült végre Kosztkát meglágyítani, s a követek 2000 forintnyi váltságdíj mellett 23 heti kemény fogság után visszanyerték szabadságukat.¹

Úgy látszik, hogy Ferdinánd követe, midőn a foglyok érdekében közbenjárt, külön titkos utasításokkal volt ellátva, melyek szerint Kosztkát ura pártjára volt hajlítandó; mert míg a polgárháború változó szerencsével folyt vala, Ferdinánd nem csak hogy meg nem szűnt János király párthíveit ígérekkel és jutalmakkal saját pártjára édesgetni, hanem most még egy bizottságot is kinevezett, mely az ő nevében mindazoknak, kik hozzá hajolni kívánnának, nem csak védelmet, pártfogást, kegyelmet biztosíthasson, hanem egyéb *«becsületes és lehetséges»* dolgokat is ígérhessen.² Így sikerült végre Ferdinándnak, János király egyéb pártszelei között Kosztká Miklóst is megnyerni, kit nővére utáni unokájával a lengyel *Dubovay* vagy *Dubove*

¹ Sperfogel i. h. — *Katona*: Hist. Crit. XX. 759. és k. l. — *Hormayer et Mednyánszky*: Taschenbuch für die vaterl. Gesch. Wien, 1820. 53. és k. l.

² *Horváth*: Magy. tört. III. 89. l.

Jánossal (Jan z Dubovcze) együtt kegyelmébe fogadván s az ország főnemesei sorába fölvevén, *Árva*, *Ljethava* és *Sztrechen* várakkal megajándékozta (1534.), olyformán, hogy Kosztka Ljethavát és Sztrechent, Dubove pedig Árvát és az ahhoz tartozó uradalmat tartaná meg a főispáni méltósággal együtt; fenhagyván a rokonok közötti viszonylagos örökösödést.¹

Dubove, ki némelyek állítása szerint még az özvegy Szapolyai Istvánné által helyezettett kezelő gyanánt Árva várába, most, hogy a várat adományul nyerte s azonfelül a főispáni méltósággal is fölruházott, kettőztetett erővel fogott a némileg elhanyagolt várépületek kijavításához²; sőt, ha a középső várban látható számos jól megőrzött címert után ítélnünk, a vár ezen részének legtöbb épülete is a vagyonos úrnak köszöni eredetét. Gondoskodott Dubove arról is, hogy a kijavított s megerősített várat Szapolyainak esetleges támadásai ellen immár meg is védhesse; ily célból a várat nagyszámú hadi szerrel, nevezetesen tizenegy darab újonnan

¹ Ferdinánd adománylevelének hit. másolata az országos levéltárban. Dat. Wiennæ in prof. B. Michæl. Archang. Anno D. 1534.

² *Dubove J.* levele lemergi és kaunitzai *Zjebko György*hez. (Dat. na Orave. 1539.) Eredeti az árvai vár levéltárában.

beszerzett ágyúval ellátván, azt több Sziléziából behívott nemes, névszerint sógora choltiszi *Szedlnitzky Venczel*, domanovecki *Zmeskal Venczel*,* *Felix* és *Pál*, s más vitéz férfiak védelmére s igazgatására bízta. Mennyiben volt szükség a vár illetén felszereléséről s védelméről gondoskodni, nem tudók megmondani; tény az, hogy Árva ezentúl nem esett többé Szapolyai hatalmába.

Tizenkét esztendeig bírta Dubove — mint tulajdonos — Árva várát s viselte a megye főispáni méltóságát, midőn 1545-ben utódok nélkül meghalt. Úgy látszik, hogy a jószívű úr — ki végrendeletében szolgálinak összes ingó vagyonán kívül 9000 frtot (az akkori időben nagy összeget) hagyományozott — azt óhajtott volna, hogy maga a vár is halála után sógorára, *Szedlniczky Venczelre*, ki mint várparancsnok (*præfectus*) állott szolgálatában, szálljon; s tán ily czélból hagyta meg végrendeletében rokonának, hogy a szolgálinak hagyományozott összegeket sajátjából fizesse ki, mit *Szedlniczky* —

* A Zmeskál-család maig is virágzó magyarországi ágának törzse. — Nagy Iván: *Magy. Család.* XII. 401. és köv. l. — V. ö. e helyütt az árvai várra vonatkozólag, a fentebbiekkel eltérőleg előadottakat.

kevéssel Dubove halála után — nagy készséggel meg is tőn.¹

Ferdinánd adománylevele értelmében immár kétségkívül *Kosztka Miklós* lett volna hivatva az örökösödésre, azonban *Szedlniczky* — ki most az által, hogy a Dubove által szolgáltnak hagyományozott 9000 frtot sajátjából kifizeté, legalább némi jogczímet vélt szerezni a vár birtokához — nem nagy kedvet mutatott a hatalmában levő Árva várát bárkinek is általadni, mindaddig, míg a befektetett összegekre nézve ki nem elégítettik. Kosztka átlátván, hogy a vonakodó Szedlniczky ellenében erőszakkal mit sem végezhet, pört kezdett, s most törvény útján igyekezett jogainak érvényt szerezni.²

A versengés, mely ilyformán Kosztka és Szedlniczky között a vár birtoka iránt keletkezett, alkalmas ürügyül szolgált Ferdinándnak, ki a versengők egyikébe sem helyezett különös bizodalmat, Árva várát hatalmába ejteni.

¹ Említés tétetik erről Ferdinándnak Szedlniczky Venczel részére néhány évvel később kiadott inscriptionalis levelében.

² Zermeghy János pozsonyi ügyvéd levele Kosztka Miklós-hoz. Ered. az árvai vár levéltárában.

A király, nehogy czélja Szedlniczky makacs-
ságán hajótörést szenvedjen, cselhez folyamo-
dott, s az általunk fentebb említett Zmeskál-
testvéreket, Szedlniczky személyes elleneit s
néhai Dubove Jánosnak egyéb a várban levő
tisztjeit ígéretekkel megvesztegetvén,¹ ezek se-
gítségével Árva várát hatalmába ejtő, melyet
most (1546.) Révay Ferencz turóczi főispán és
nádori helyettesnek adott zálogba (in officiola-
tum) négy évre 8000 frtért, azon föltétel mellett,
hogy az a zálogösszeget, illetőleg annak még
hátralevő részét, 5500 frtot, a vár birtokba véte-
létől számítandó egy hónap lefolyása alatt hiány
nélkül lefizetni köteles legyen.² Megfelelt-e
Révay Ferencz ezen kikötésnek, nem tudnók
megmondani, de úgy látszik, hogy nem; mert
Szedlniczky Venczel mint várparancsnok to-
vábbra is megtartá hivatalát³, sőt a következő
években Ferdinándnak több ízben tetemes
összegeket kölcsönözvén, már három év múlva

¹ Ferdinánd levele *Zmeskál Venczel, Pál és Felix, Koz-
móvszky Péter és János*, s néhai Dubove Jánosnak egyéb tiszt-
jeihez. — Eredeti a Zmeskál-család lestinei levéltárában.

² Ferdinánd inscriptionalis levele Révay Ferencz részére.
Hit. más. az országos levéltárban.

³ Kir. parancs Szedlniczky V. árvai præfectushoz (1548
decz. 13.) A Zmeskál-család lestinei levéltárában.

(1549-ben) sikerült neki *Albert* testvérével *Árva* várát beirványkép elnyerni 18,337 frtnyi zálogösszegért, melybe a király különös kegyelme folytán az általunk fentebb említett 9000 forint, valamint ama tizenegy darab ágyúnak, s számos más, még néhai *Dubove János* által beszerzett hadi szernek az ára is betudatott.¹

Jóllehet *Kosztka Miklós* az árva várhoz való jogos igényeit azontúl is folyton érvényesíteni igyekezett, a *Szedlniczkyek* mindazáltal hét éven át bírták *Árva* várát, sőt *Venczel*, *Albert* testvérének a befektetett zálogösszeg fölét kifizetvén, egyideig a főispáni jogokat is bitorolta, mindaddig, míg 1556-ban a protestáns hitre tért bethlemlalvi *Thurzó Ferencz*, nyitrai püspök, *Kosztka Miklós* ifjabb leányát, *Borbálát*² nőül vevén, a beruházott összegeket *Szedlniczkynek* kifizeté, s *Árva* várát, melylyel *Ferdinánd* által

¹ *Ferdinánd* inscriptionalis levele *Zedlniczky Venczel* és *Albert* részére. Hit. más. az országos levéltárban.

² Idősb leánya *Anna*, előbb *bedeghi Nyáry István*, majd *zerdahelyi Derssffy István* neje volt. Fiutódokkal nem bírván, ezen két leányának vallotta be *Kosztka* még életében *Ljelhava* és *Sztrecsen* várát (1556.), melyek közül az előbbit később *Kosztka* magvaszakadtával (1558.) részint hív szolgálatai fejében, részint a királynak kölcsön adott 12,640 frtért ugyancsak *Thurzó F.* nyerte adományul. Az örök vallás és *I. Ferdinánd* adománylevelének hit. más. az országos levéltárban.

az ő és netán születendő fia élete fogytáig megadományoztatott, vissza nem váltotta.*

*

Thurzó Ferenczcel egy új korszaka kezdődik az árvai vár történetének. Míg az eddigi várurak — adományaik nagyobbára időlegesen levén — csupán a legszükségesebb beruházásokat tették, addig a dúsgazdag Thurzó Ferencz — alig hogy a vár birtokába ünnepélyesen beiktatott — nem kímélte Árva várát olyképen helyreállítani, hogy az ne csak kényelmes tartózkodási helyül szolgálhasson, hanem szükség esetében keményebb ostromnak is ellentállani képes legyen. Most ezen, a harczy zajtól távolabb eső, megtámadtatás esetében könnyen védelmezhető, rengeteg erdővel köryezett sziklafészeket választá a katholikus püspökből buzgó protestánssá lett Thurzó oly rejtekül, hol ifjú nejével, a bájos Kosztká Borbálával a házasi élet mézes heteit annál háborítlanabbul élvezhesse, s a gondos férj figyelmét nem kerülhetette el semmi, mi a vár biztosságát emelheté. Árva vára ugyan már a természet által annyira

* Ferdinánd adománylevelének (inscriptionalis) hiteles másolata az országos levéltárban,

védve, az ostromszerek akkori hiányos volta mellett erősebb ostrom ellen is elég biztosságot nyújthatott; de mit használt előnyös fekvése, mit értek erős védművei, ha a főfeltétel, mely a hosszabb időig tartó ellenállást lehetővé teszi — hiányzott: a víz? Fölismerte az új birtokos a vár e főhiányát, s most minden erélyével oda működött, hogy a hiányon segítsen. Páratlan, a kivitel nehézségeitől vissza nem rettenő buzgalmát siker koronázta, s alig néhány év alatt a vár mindhárom része külön-külön el volt látva a szükséges vízzel. Ily célból építteté — mint már a vár leírásakor említők — a legfelsőbb várban az esővizet gyűjtő *csatornát*, a középső várban a kemény sziklába vájt, 48 ölnyi mélységű *kutat*, az alsó várban a mesterséges *vízvezetést*. De Thurzó Ferencz midőn a *hasznosra* kiterjeszté figyelmét, a *szépről* sem feledkezett meg. Így a szikla legfelsőbb csúcsán épült templom, valamint az általa lakott szobák falait a szentírásból merített tárgyú szép festményekkel díszesítteté, az újból fedett tornyok födeleit vörösre festettette. A külső falak színét az idő mindent emésztő befolyása maig sem tudta végkép eltörölni; a vár sziklája, hol csak egy talpalatnyi föld elfért, függő kertek- s nyári

mulatóhelyekkel volt díszesítve; a vár körül pompás gyümölcsös kertek terültek el.*

Egy évtized múlt el, a nélkül, hogy a gondos férj az atyai örömekben részesült volna. A kijavított sziklavár büszke falaira tekintve, nem egyszer mélabús gondolatok ébredhettek a már öszülni kezdő férfiuban, mindinkább tünedezvén reménye, hogy elnyavalyásodott neje fimagzattal áldja meg. De a gondviselés nem engedte, hogy a hatalmas Thurzó-család ezen nemes ága magtalanul száradjon el. Thurzó Ferencz első neje Kosztká Borbála elhalván, a még mindig erőteljes főúr másodízben is házasságra lépett, nőül vevén *Zrinyi Katalint*, a szigetvári hős legidősb leányát. Ettől született négy leányon kívül két fia, *György* és *Ferencz*, kik közül az előbb nevezett nemzetsége dicsőségét tetőpontjára emelni volt hivatva.

Csak rövid ideig gyönyörködhetett a boldog apa gyermekeiben. Érezvén egészsége hanyatlását, 1574-ben még ideje korán intézkedett nagy terjedelmű javairól, végrendeleti végrehajtókul s gyermekei főgyámjaiul kinevezvén ő cs. és apostoli királyi felségén kívül Liszthyt,

* A fentebb többször idézett becső okmányban: «pro æstivali domo artificiose extructa sub antiquis horologiis» etc,

Zrinyi Györgyöt, Thurzó Szaniszlót és Eleket, Batthyánit, Balassa Istvánt, Magochy Gáspárt, Révay Miklóst és Kubinyi Kristófot. «Az Árva várát — mondja végrendeletében — hagyom az én két fiamnak Györgynek és Ferencznek, de ilyen okkal és conditiummal, hogy az én öregbik fiam Thurzó György, fő volna benne és hogy a várnak jövedelmét egyaránt megosztozza az öcscsével Ferenczczel. Ott pedig az Árva várában hagyom tisztartó és úrképett az én rég hív szolgámat Abaffy Jánost, hogy ő volna gondviselő benne, és a várat senkinek kezéhez ne adja, hanem az én szerelmes feleségem után, a felől megnevezett két fiamra megtartsa hívséggel.» Még ugyanazon évi márczius 17-én meghalt Árva várában.*

Ferencz gróf halála után, a várnak becsület- és hűségben megöszült kapitánya *Abaffy János*, minden kitelhetőt megtett, hogy a várat a még csak gyermek-örökösök részére megtarthassa. — Híven, a végrendelet szavaihoz folytatta hivatalt az özvegy Thurzó Ferenczné szolgálatá-

* Egykorú kivonat, az árvai vár levéltárában. Némelyek Thurzó Ferencz halálát hibásan 1576-ra teszik, azt kígyómarta sebeknek tulajdonítván. — V. ö. Nagy Iván: Magy. Csal. XI. 208. 1.

ban, azonban midőn ez özvegysége második évében *Forgách Imréhez* ment nőül, attól tartva, hogy a kiskorú árvák a vár birtokától elűtethetnének, fölszólítá a végrendeleti gyámok közül *Thurzó Elek* és *Szaniszló* szepesi grófokat, mint az árvák részére ő felsége a császár és király által kirendelt és megerősített gyámokat, hogy Árva vára iránt az árvák érdekében intézkedjenek. A fölszólítottak maguk is osztván a hű tisztartó aggodalmait, nem késtek a várat elfoglalni, sőt, miután azt nagyszámú őrséggel ellátták, az anyjuk hatalmában levő árvák kiadatása iránt is folyamodtak ő felségéhez.*

Zrinyi Katalint mélyen sértette a féltékeny gyámok bizalmatlan eljárása, mely annyira ment, hogy midőn 1579 okt. 4-én György fiával, s testvérei, Zrinyi György és Miklós, továbbá rokona Batthány Boldizsár, Révay Ferencz s számos más nemes kíséretében Árva várát meg akarta látogatni, a dobogó felvonatott s a kapuk elzárattak előtte. De ekkor már megszakadt a büszke nő türelme; a szenvedett sérelmet megboszulandó, Báthory Miklós országbiró előtt hatalmaskodási pört indított a szepesi grófok

* A folyamodás másolata az országos levéltárban.

ellen.¹ A vizsály, melyet maga az udvar is kezdettől fogva a legélénkebb részvétellel kísért, mind élesebb- és élesebbé lőn.² Thurzó Szaniszló túlbuzgalma, a hiúságában sértett Forgách Imrét is, ki mostoha gyermekeinek valószínűsége módjára viselési gondját,³ a végletekre ragadá. A rajta és nején elkövetett sérelmek fölötti boszúságában gyermekei gyámját a vagyon hűtlen kezelésével vádolá. A mily méltatlanul érte e vád Thurzó Szaniszlót — ki Árva vára átvételekor erről pontos leltárt készítettven,⁴ hogy minden gyanút elkerüljön, még a jövedelmeket is Abaffy János tisztartó kezelésére és őrizetére bízta⁵ — oly érzékenyen vette azt, s most minden erejével oda működött,

¹ A szepesi káptalannak a pörbe idézés teljesítése iránti jelentése. Hit. más. az árvai vár levéltárában.

² Károly főherczeg parancsa Thurzó Szaniszlóhoz (1576.). Ugyannak a kir. cancellaria útján ugyanahhoz intézett rendelethez, melyben értesítetik, miszerint a vártisztviselés utasítva van, egyedül őt ismerni el az árvák gyámjának, s számos más okirat az országos levéltárban.

³ Az esztergomi káptalan jelentése. Ered. az országos levéltárban. N. R. A. f. 660. No. 17.

⁴ Inventarium arcis Árva, ad commissionem Magci Dni Stanislai Thurzó, coram Egreg. ac Nob. Iacobo Kubini Vcomite etc. Anno Dni 1576. Eredeti az árvai vár levéltárában.

⁵ Conputus restantiarum Domini Árva ab Ao. 1575. usq. 1582. Eredeti ugyanott.

hogy a terhes gyámságtól fölmentetvén, a javak gyámfia, Thurzó György nagykorúságaig a kir. kamara által kezeltessenek.¹ Valóban csakis ez volt az egyedüli mód az elkeseredett viszálykodás lecsöndesítésére. — Átlátta ezt az udvar is, s Thurzó Szaniszló — a folyamodására leérkezett királyi parancs² folytán — (1582-ben) Árva várát s a többi javakat, egy újabb leltár készítése mellett lippói Bezenczy Kelemen magyar királyi kamarai tanácsos kezéhez átszolgáltatván, a gyámság alól fölmentetett.³

Ezzel, mint egy csapásra, vége szakadt a hosszas viszálynak, melynek utolsó élet is elvevé az uralkodó abbeli elhatározása, mely szerint az ifjú Thurzó György nevelésének befejezése céljából a császári és királyi udvarhoz volt felveendő. A viszálykodók, mintha megbánták volna eddigi túlbuzgalomból követett eljárásukat — mely immár könnyen ártalmára is válhatott a kiskorunak — hogy ezentúl a kir.

¹ Thurzó Szaniszló folyamodása ő felségéhez. Az országos levéltárban.

² A kir. parancs hit. másolata az országos levéltárban.

³ *Expeditoriae Rudolphi, 2-i Imp. et Reg. pro Stanislao Thurzó (1583.). Hiteles másolat ugyanott. — Inventarium rerum mobilium arcis Árva (1583.). Ered. az árva vár levéltárában.*

kamara kezelése alatt levő javaknak Thurzó György kezéhez leendő átszolgáltatását egyesült erővel minél előbb kieszközölhessék: siettek egymással megbékülni, mi még ugyanazon évben (1583.) meg is történt.*

Thurzó György, öcsöce *Ferencz* korai halála után, az apja után maradt nagy vagyon egyedüli örököse, 17 éves volt, midőn az uralkodó akaratához képest *Erneszt* osztrák főherczeg s Magyarország hadi főkormányzója udvarába fölvétetett, hogy ott a hadi s diplomatiái pályára kiképeztessék. A tehetséges ifjú, ki mostoha apja vezetése mellett a leggondosabb házi nevelésben részesült, korán kifejlett, simulékony, a mellett férfiasan nyílt jelleme által csakhamar kedvence lőn a lovagias főherczegnek, díszé az udvaránál mulató nemes ifjaknak. Forgách Imre, mint korábban, úgy most is valóságos apamódjára ügyelt a szépreményű kedves ifjú nevelésére, óva azt az udvari légkör gyakran veszedelmes áramlásaitól s gondosan egyengetvén számára a sikamlós ösvényt, melyen haladva, a dicsőség babérkoszorújaért volt küzdendő. A minden nemes iránt annyira fogékony keblü

* Az egyezségi pontozatok mása az árvai vár levéltárában.

ifjú, a jóltevő atyai gondoskodást valódi fiúi tisztelet- és szeretettel viszonzá, s tán mostoha apja iránti hálája adóját akarta leróni, midőn anyja bekövetkezett halálával (1585.), Erneszt főherczeg udvarát elhagyván, alig 19 éves korában Forgách Simon leányát s mostoha apja unokahugát *Zsófiát* nőül vevé, ezen újabb kötetlek által még szorosabbra fűzván a viszonyt, mely jóltevőjéhez csatolá.

A mily boldog volt e házasság, oly rövid ideig tartott az. A hazájaért és hiteért egyaránt lángoló ifjú Thurzó ugyanis épen első ízben kísérté meg szerencsáját a hadi pályán, 1590-ben a Pálffy Miklós védelmére bízott Újvárról 400 lovas élén intézván támadást az Esztergam alatt táborozó török had ellen, midőn — elszánt csapata az egyenetlen harczban nagyrészt leöletvén — ő maga is csak élete veszélyével menekülhetett.* A szerencsétlen támadás hire nagyítva elszárnyalt nejéhez is, ki épen gyermekágyból lábbadozott.

A férjét gyöngéden szerető beteg nőre a túlzott hír halálos csapás volt, s a futár, kit Thurzó szerencsés menekülése hírével nejé-

* Istvánffy: Hist. R. H. 359. l.

hez küldött vala, már a ravatalon találta azt.*

Thurzó Györgyöt mélyen sújtotta a veszteség, s méltán, mert ő egy hű nőt, gyermekei, Zsuzsánna és Judith, példás anyát vesztettek el Forgách Zsófiában. De Thurzó sokkal buzgóbb keresztény, sokkal nagyobb hazafi volt, hogy sem a hitből vigaszt, honfi-érzetéből erőt ne tudott volna meríteni, fájdalomla daczára tovább működni fenyegetett hitünk, elnyomott hazánk megmentésén. Most minden férfiú karjára szüksége volt az országnak, s Thurzó is a csatatérre sietett, fájdalmát a harczy zajban temetvén.

Két év múlt el a nélkül, hogy az özvegységre jutott Thurzó György új frigyre gondolt volna, midőn szive ismét új lángra gyúlt, s szerelme erősebben mint valaha fellobogott egy nő iránt, kit minden tekintetben méltónak ítélt arra, hogy első hitvese helyét betöltse. E nő *Czobor Erzsébet*, Czobor Imre nádori helytartó fennkölt lelkű leánya volt. Valóban Thurzó méltóbb választást alig tehetett, mint midőn ama nőt, kiben — mint egy szellemdús írónk mondja —

* Hormayr & Mednyánszky, Taschenb. für die vaterl. Gesch. Fünfter Jahrg. 1824. 10. l.

férfiass szellem gyöngéd nőiséggel ritka összhangban párosult, hitvesül vevé.¹

Alig hogy a szerelem édes köteléke az ifjú párt egyesíté, újra riadt a harci kürt, s Thurzónak válnia kellett attól, kit életénél jobban szeretett. De az ifjú nő kebelében is lángolt a honszeretet, s ennek bármily áldozatot hozni mindenkor kész vala: nyugalommal vőn bucsút férjétől, keblébe rejtven lángoló szerelmét, mely őrangyalként kíséré szeretett «urát és atyjafiát» a harcz minden veszélyeiben. Olvasva a házas feleknek az árvai vár levéltárában őrzött leveleit, a boldog családi viszonyt egész fényében látjuk tündökölni, párosulva ama gyöngédséggel, mely korunknak is minta gyanánt szolgálhatna. Két levelet választott ki az utókor, melyet keretbe foglalva most is mutogatnak a vár levéltárát megtekintő idegennek; mi a helyett, hogy ismertetnők e leveleket, azok könyomatú másait mutatjuk be az olvasónak.²

Messze eltérnénk kitűzött feladatunktól, ha

¹ Az egybekelés a rom. kath. egyház szertartásai szerint Sassin várában történt 1592 febr. 2-kán. — Thurzó Gy. eredeti meghívó-levele sz. k. Beszterczebánya városához. — A város levéltárában fasc. 391. N. 87.

² L. e. füzet végén B. és C. alatt.

Thurzó Györgyöt a harcmezőre, hol ifjusága virágát tölté, követni, s működését a hadi pályán részletesen ecsetelni akarnók: legyen szabad e részben a történelemre hivatkoznunk, mely fennen hirdeti, hogy Thurzó — habár nem vívta is ki a világhős nevet, mint más őt megelőzőt honfiak s némely kortársai — mégis nem egy babérkoszorut tüze homlokára. Levelei, melyeket az ujbári, komáromi, Buda alatti táborokból intézett nejéhez, lángoló hazafiságának, dicső haditetteinek élő bizonyosságai.* Alig mult nap, melyen a hű férj, még a legfárasztóbb munka után is, nem ért volna rá, hitvesét leveleivel meglátogatni; s míg ő haditetteiről írt s az ügyek állásáról a harcmezőn, addig neje a várak, mind számosabbá vált családjá, s a házi ügyek állapotjáról értesítette. Egy ily levelére válaszol Thurzó György nejének «hamarsággal az Buda alatt való táborból» 1604. nov. 13-án: «Hogy az vaj árát jó borra rendelted én édes atyámfia, azt jól cselekedted, csakhogy asszonyom anyám (Czobor Imréné) pénzét talán nem kellett volna bántani, de mindazonáltal, valami neked tetszik édes szivem, énnékem is tetszik

* Lásd a «gróf Thurzó György levelei» című, általunk 1876-ban közzétett gyűjteményben.

eneletemiggi által való segítségomat ajánlom. Igyelmeknek enedel
 szerelmes siven vram kijavul az az pteentol Igyelmeknek enedel
 enedel ajándékozva sőt köm nyindas. Sőt es terti jokat esjo szeremes.
 bony ellet nagy boldogul meggy adotny magam felol enedel
 szerelmes siven atjxhatom Igyelmeknek sőt Igyem aldot az vjsten
 jo egelesin vanjak nyind. atjxhatom ajánmat em. Igyelmeknek
 egyetemen agja az vjsten szerelmes edes siven sőt Igyelmeknek barom
 jo sőt jxhatom az magam jo egelesin aldotny felol szerelmes
 enedel ez vjsten ajándékozva nyind sőt Igyelmeknek felol szerelmes
 bony az sőt nem balotam akaram Igyelmeknek ez szerelmes
 meggy latogatnom ezetny aen Igyelmeknek igar sőt való szerelmes
 meggy nyindatnom szerelmes Igyelmeknek szerelmes edes siven jxhatom
 nyind es sőt vjsten Igyelmeknek nyind jndolgyul jmar oda Igyelmeknek
 mit nyind sőt Igyelmeknek jollatny jxhatom ajándékozva szerelmes
 vel agam paratolatny sőt egy Igyelmeknek ajándékozva elbetem meggy
 való nyind azert Igyelmeknek paratolatny en nyindatny el meggy
 atjxhatom aján Igyelmeknek segítségomat ajánlom en sőt alj es siven
 magam vram ajánmat segítségomat erdnek vram szerelmes
 edes sőt köm ajánmat Igyelmeknek magam egyet az balotam vjsten
 es sőt agja sőt ajándékozva erdnek sőt samar valogatny sőt
 esj mar nagy vjsten esjo egelesin Amen köm sőt jxhatom nyind sőt
 nyindatny

ps szerelmes edes sőt köm
 jndolgyul Igyelmeknek
 nyindatny sőt magam Igyelmeknek
 nyindatny nyindatny sőt köm
 sőt köm

Az Igyelmeknek ajándékozva sőt sőt
 Igyelmeknek nyind szerelmes
 az magam ellet (zobor Igyelmeknek)

az. Én is édes lölköm — teszi hozzá tréfásan — immár az jó borra haza sietek.»

Míg a feldunai vidéken az egyesült német-magyar had hasztalan erőlködött a török uralmát megtörni, addig az ország bensejében az elégtelenség — kivált a jogaikban sokféle sérelmet szenvedett protestánsok között — egyre nőtt. Hazánk néhány hű fia, köztük Thurzó György előadásai az udvarnál, melyek szerint a sérelmek orvoslását sürgették, Rudolf császár rideg fanatismusán megtörtek, s ez látva a közeledő zivatart, a kitöréssel fenyegető lázadást, inkább hajlott német tanácsosai előadására, kik a felkelésnek csirájában való elfojtását javaslákn. De a szigor, melylyel Rudolf a lázadás kitörését megakadályozni igyekezett, a bécsi camarilla érdekében zsarnokoskodó Basta György kegyetlenségei, az idegen zsoldos hadak zsarolásait megunt s csaknem kétségbe esett nemzetet csak jobban ingerelte az ellentállásra: s kitört Erdélyben Bocskay vezérlete alatt a lázadás, mely csakhamar Magyarországra is átcsapott. Sokan, különösen a felső-magyarországi rendek közül látván, hogy a sérelmek orvoslását az udvartól békés úton várni nem lehet, Bocskayhoz pártoltak, kierőszakolandók jogos kívánalmaik

teljesítését. Az udvar megdöbbenve látta, hogy még azok közül is sokan, kiket azelőtt föltétlen hívei sorába számított, az ellenséges táborban sorakoznak. Most hajlandó is lett volna a nemzet némely sérelmeit orvosolni, s e részben különösen Mátyás főherczeg fáradhatatlanul buzgólkodott; de Rudolf császár sokkal mélyebben volt elmerülve lethargiájában, hogy sem a veszély s testvérei előadásai abból felrázhatták volna, s ő közönyösen nézte a kormányon levő urak gazdálkodását. Hogy ez utóbbiak mily szándékban voltak nemzetünk irányában, jellemzően kitűnik egy levélből, melyet Thurzó Miklós 1604 decz. 6-án intézett Thurzó György-höz, melyben tudósítja, mit hallott a Bécsben küldöttségben járt Gyürki Menyhért saját füleivel egy lakoma alkalmával ezen urak egyikétől: «... csak Isten adja — így szól a tudósításban — hogy Basta mostanában megverje az hajduságot, valamennyi magyar vagyron, mind töviből kirontjuk őket, mert annak előtte is ugyan németeké volt az Magyarország». Ugyanez egy másik levélben írja: «... barátim bizonyynyal írták, hogy az istentelen Basta megesküdt, hogy valahol magyart foghat, mind levágatja, és az magyar nemzetnek magvát akarja

szakasztani, adja Isten — teszi hozzá a hazafias érzelmű Thurzó Miklós — az ő szent fiáért, hogy az a gonosz, kit az magyaroknak kíván, az maga nemzetségén teljesedjék meg... »

Daczára az ily s ezekhez hasonló tudósításoknak, melyekkel a hazája s hitsorsosai szenvedéseit mélyen fájlaló Thurzó György minden oldalról ostromoltatott, a békeszerető férfiú, ki mint főpohárnok s főasztalnok, majd a dunán-inneni hadak főkapitánya, az udvar annyi kitüntetésében részesült, az uralkodó iránti hűségében tántoríthatlan maradt. Most tőle, a nyugodt kedélyű, próbált hűségű, a protestánsok előtt nagy tiszteletben álló férfitől várta a megszeppent udvar a felzudult kedélyek lecsillapítását. Thurzó György nem is szűnt meg minden befolyását úgy az udvarnál, mint a lázadók vezéreinél felhasználni, hogy az előbbit engedékenységre bírja, az utóbbiakat az uralkodó hűségére térítse. Ő maga — a lázadástól semmi jót nem remélvén, míg a közbenjáró szerepét hazája érdekében szívesen elvállalta — felvidéki várainak kapitányaihoz szigorú rendeletet bocsátott, ne merészeljenek a csábításoknak hittel adni, ellenkezőleg minden telhető módon ellentálljanak. S a körültekintő főúr nem elé-

gelte meg parancsait kiadni, de személyesen is meg akart győződni várai állapotáról; mire hogy szükség vala, bizonyítja egy 1604. nov. havában Árva várából nejéhez intézett levele, melyben mondja: «... itt én jó egészségben volnék, de az átkozott udvarbíró csak egy csepyire sem készült hozzá, és nem is teljesítette be semmiben az én rendeleteimet és parancsolataimat. Ma is az gonosz emberen enmagam egy pálczát törtem el. Annyi gondviseletlenség volt az várban, hogy harmadnap i élés nem volt benne. Az isten adta, hogy feljöttem volt, soha könnyebben nem vesztett volna egy vár, mint az, ha az ellenség reá jött volna...»

Thurzó aggodalma nem volt alaptalan.

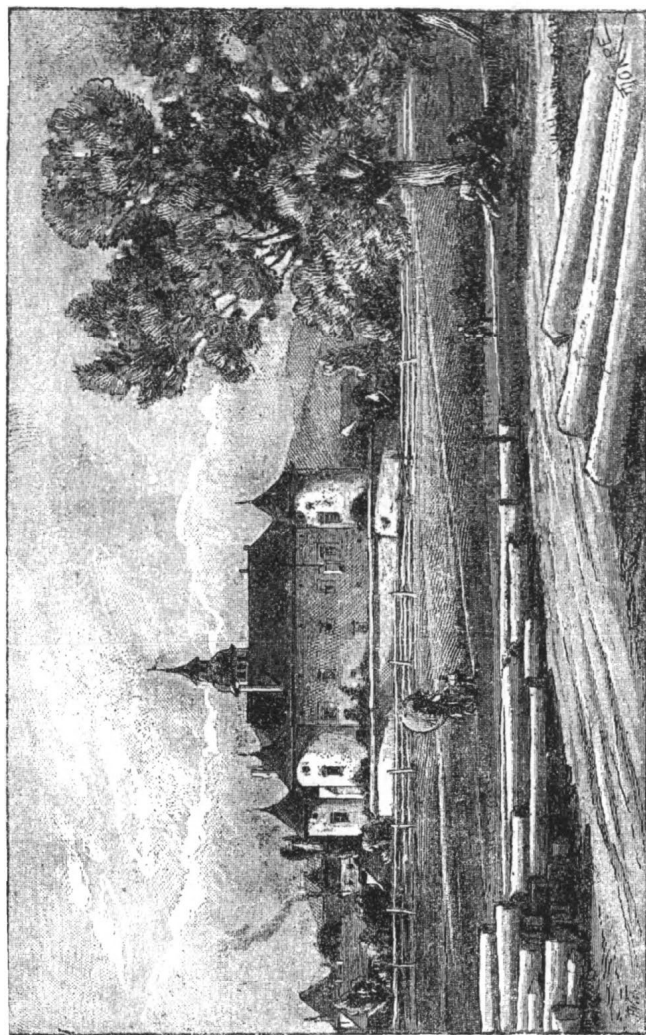
Alig néhány hónap mulva már a legaggasztóbb hírek szállongtak Bocskay hajdui közeledtéről. *Horváth László*, az árvai vár kapitánya s *Guzith András* várnagy alig hogy hírét vették, hogy a hajduk már a szomszéd Liptó megyét elárasztották, a várat őrséggel s élelemmel felesen ellátván, *Lestine* és *F.-Kubin* falvak között erős sánczokat hányattak s minden előkészületet megtettek, hogy a féktelen csapatok betörését megakadályoztassák. De mindezen elővigyázati rendszabályok keveset használtak; a

gyakorlott csapatok 1605 tavaszán — miután a sánczokat rövid harcz után elfoglalták — Árva-megyébe is átcsaptak, dűlva, pusztítva ott, hol ellentállásra találtak. *Sennyei Miklós* és *Dengelegy Mihály*, Bocskay kapitányai, miután rózsahegyi főhadiszállásukról a várőrséget hasztalanul szólíták föl a vár föladására, Thurzó Györgyhez fordulának rábeszélő és fenyegető levelükkel. «Nagyságodat — írják ápril 27-én kelt levelükben — mint nemzetsége és hazája szerető urat, a mi kegyelmes urunk (Bocskay) akaratjából a vitézekkel együtt biztunkban kellett megtalálnunk, remélvén azt, hogy nagyságod is a közönséges jóért hitünk és szabadságunk mellett, a mi kegyelmes urunk ő fölsége hűsége alá hajtja fejét... Mi is — írják tovább — mind a vitézekkel együtt örömet szolgálunk nagyságodnak ; de ha nagyságod a mi kegyelmes urunk ellen másképen gondolkodik, isten előtt mi oka ne legyünk : mert minden ellenkező dolgokon által kell mennünk.» — De Thurzó rendíthetelen volt, s a vezérek levele csak arra ösztönzé, hogy a vár kapitányát ujabban is kitartásra buzdítsa. A várőrség, bár nem tudta megakadályozni a szegény nép zsaroltatását, s azt, hogy némely városok és falvak birái Illésházy István felszólí-

tása folytán Bocskay hűségére ne esküdjenek, szorongatott helyzete daczára híven teljesíté kötelességét s ellenállott a folytonos kísértésnek.*

A hajduság e közben az egész felvidéket el-
 árasztá. Thurzó György makacssága, ki buzgó
 protestans létére átalotta a protestansok érde-
 kében fegyvert fogott Bocskay pártjához állani,
 szálka volt a lázadók szemében, s az egyes csa-
 patok vezérei alig várták a jelszót, melyre az
 ellentálló úr nagyterjedelmű javait, melye-
 ket megszállva tartának — zsákmányolhassák.
 «Nagyságod írja meg énnekem — mond egye-
 bek között *Hajda Gergely* csapatparancsnok
 máj. 6-án Thurzóhoz irt levelében — mihez
 tartsam magamat, mert lám, még sem az nagy-
 ságod jószágát, sem az többit senkiét ez ideig
 nem égettetem, valaki engedelmességét mu-
 tatta ő fölségéhez (Bocskayhoz); de ha ő fölsége
 ellen vagyon, úr vagy nemes vagy paraszt, mint
 az, ki mint ő fölsége híveinek s mint minekünk
 ártani akar, hozzánk nem hajol, bizony vala-
 meddig fejem fennáll, ő fölségéért boszut állok.»
 Ily fenyegetések sem valának képesek Thurzó

* Horváth László levele Thurzóhoz, 1605. máj. 6.

Bitse vára.

Györgyöt megrendíteni; ő az utóbbi időben több ízben vévén az uralkodótól s Mátyás főherczegtől hűségét dicsérő s jutalommal kecsegtető leveleket, hajthatlanabb volt, mint valaha, De megunták már a kapitányok s még inkább zsákmányra sovárgó csapataik e hosszas daczot: s míg *Bjeli-Stecz*, a hajdukkal betört tatár lovasság vezére, Thurzó bicsei kastélyát Trencsénben feldulta s porrá égette, addig a *Zsolnán* állomásozó *Hajda Gergely* Árvára rontott, kegyetlenül sarczolva a szegény lakosokat.

Nagy volt a kár, melyet Thurzó a hajduságtól szenvedni volt kénytelen, s e végett keservesen is panaszkodott Bocskay fejedelemnél, kivel a békealkudozások már folyamatban valának. Hogy Bocskay nem szívesen hallotta serege zabolátlanságának hírért, annak bizonysgául szolgáljon néhány sor ama levélből, melyet *Csáky István* jun. 12-én intézett Kassáról Thurzó Györgyhöz. «Az kegyelmed levelét — írja — nekem megadá, kiből értem kegyelmednek sok kárvallásit, mint marháiban, jószágában, de azok felett az mi nagyobb és az kárvallást felülhaladja, Bjeli-Stecznek iszonyú istentelen cselekedeteit: bánom szívem szerint és keservesen is hallottam, az mi kegyelmes urunk is ő fölsége

bizony szomoruan és nagy bánkodással hallotta, és igen ellene is vagyon. Im azért urunk ő fölsége fő urat Homonnai Bálint uramat felbocsájtja oda fel, kinek tanusága parancsolatja leszen ő felségétől, afféle cselekedeteket ne szenvedjen, sőt a kik cselekedték is, viselje úgy a dolgot, büntetlen ne maradjanak . . . »¹

Hosszas alkudozás után végre — főleg Thurzó György tapintatos közbenjárására — sikerült Bocskayval a békét megkötni (1606.). A felvidéket megszállva tartó hajduság, immár meghiusulva látván abbeli reményét, mely szerint a makacskodó Thurzó kincseit zsákmányul vélte ejthetni, féktelenebbül, mint valaha, dulni kezdé annak trencsényi jószágait. Hasztalan volt levele, melyben *Illésházy Istvánt* felkéré, akadályoztatná meg árvamegyei birtokai pusztítását; « . . . a hajduk hogy Árvára ne szálljanak — adá ez válaszul² — látja Isten örömet segítenék, de nem bírok velek . . . magam jószágát sem bírom megótalmazni tőlek, nem hogy másét». S a hajduk csakugyan, miután Trencsénmegyét végkép feldúlták, *Árvára* rontottak,

¹ Az idézett s még idézendő levelek az árvai vár levéltárában őriztetnek.

² Dat. Rosenberg, aug. 1. 1606.

tűzzel-vassal pusztítva a városokat és falvakat, melyeknek lakói odahagyván házaikat, a közelebb eső erdőkben kerestek menhelyet. Árva vára alatt is megjelentek a portyázó hadak, a nélkül azonban, hogy a várnak ártottak volna, be kellett érniök a zsákmánnyal, melyet a vár alatti majorban ejthettek. De megsokalta a sokat zaklatott nép is szenvedéseit, s a várőrség felszólítására egy napon (decz. 27.) megrohanta a Hajda Gergely kapitánysága alatt álló hajdukat. Heves küzdelem után — melyben némelyek állítása szerint maga Hajda is elesett — a megfélemlített hajduk futásnak eredtek, de vesztükre, mert a nép által üldözve, az Árva folyóba szorítottak, s azok is, kiknek a dühösségig ingerült nép öldöklő csapásait elkerülniök sikerült, a víz hullámaiban találták sirjukat, úgy hogy az egész csapatból csupán néhányan menthették meg életüket.*

A zivatar valahára elvonult, a pusztulás borzasztó képét hagyva maga után. Thurzó György fájdalommal tekintett végig feldult jószágain;

* Zavodszky: Diar. M. S. ad 1606. — Hormayr et Mednyánszky: Taschenbuch für die vaterl. Gesch. Wien. Erster Jahrg. (1820.) 55. l. — A vártisztek levelei Thurzó Gy.-hez. Ez utóbbiakban Hajda haláláról nincs említés téve.

állhatatosságát, melylyel az uralkodóhoz ragaszkodott, drágán kellett megfizetnie. De viszont az udvar is méltányolni tudta a főur áldozatkészségét s a béke létrehozása körül szerzett érdemeit. Ezeket megjutalmazandó, Rudolf — kevéssel a bécsi békekötés után (1606 mart. 17.) — Thurzót, különösen Mátyás főherceg közbenjárására, az általa eddig csupán beirványkép bírt Árva vára- s uradalmával, valamint az örökös főispáni méltósággal is megadományozá, az örökösödést mindkét ágra, és pedig az első szülöttség rendje szerint, előbb a *fiágra*, ennek kihaltával pedig a leányágra is kiterjesztvén.*

De még ezzel sem volt kimerítve az uralkodó kegye hű alattvalója irányában, ki a törökkel Zsitvatoroknál kötött béke létrehozásánál, mint a királyi meghatalmazottak egyike, ujabban is oly nagy érdemeket szerze magának; s midőn Thurzó a bécsi béke némely pontjainak végrehajtásában késedelmes Rudolfot a következő évben (1607. máj.) Prágában oly czélból fölkeresé, hogy azt a rendek nevében az országgyűlés mielőbbi összehívására reá bírja: a császár és királytól Tokaj várát és városát nyere

* Az adománylevél hiteles más. az országos levéltárban.

zálogul 70,000 tallérban, olyformán, hogy azt mindaddig kezénél megtartsa, míg ezen összegre nézve ki nem elégítetik. Ekkor érte Thurzót ama ritka kitüntetés is, mely szerint családi czimere megbővítettén, a császári házhoz való hűsége jeléül czimerébe a kétfejű sas felvétele megengedett.*

Bár — mint tudjuk — Thurzónak sikerült Rudolfnál az engedelmet az országgyűlés egybehívására is kieszközölni, a Pozsonyban összegyűlt rendek hasztalanul várták több héten át az országgyűlés megnyitását, s elvégre is azon hirre, hogy a békepontok meg nem tartása miatt elégületlen hajduk újra fellázadtak, eloszlani valának kénytelenek.

Az erre bekövetkezett események sokkal ismeretesebbek a történelemből, semhogy azok hosszas előadása e helyütt szükségesnek látszanék. Az annyi áldozat árán létrejött béke mármár újra felbomlik, ha Mátyás főherczeg, főleg *Thurzó, Illésházy és Istvánfy* tanácsára az országgyűlést 1608 január havára Pozsonyba egybe nem hívja, s az ezen országgyűlésen hozott

* Istvánffy: Libr. XXXIV. 521. köv. — Zavodszky: Diar. M. S. ad. A. 1607. — Thurzó György napló-jegyzetei ez évhez, az árvai vár levéltárában.

határozatokkal a lázongók kedélyeit meg nem nyugtatja. A főherczeg erélyes elhatározása, mely szerint az ország ügyeinek élére állott, egyszersmind első lépése volt a magyar korona elnyeréséhez. Rudolf ugyanis a pozsonyi országgyűlést s annak határozatait érvényteleneknek nyilvánítván, a főherczegnek nem maradt más választása, mint fegyverhez nyulni, s a pozsonyi gyűlés határozatainak erőhatalommal szerezni érvényt.*

A mily mélyen érzé Thurzó, hogy a kegyeket, melyekkel az uralkodó által eddig elhalmoztatott, főkép Mátyás főherczegnek köszönheté, oly őszinte odaadással igyekezett ezentúl a főherczeg iránti hálája adóját leróni, s midőn ez utóbbi ápril havában serege élén Prága felé vonult, hogy uralkodásra képtelen testvérét — kivel a vizályt békés uton el nem intézheté — lemondásra bírja, Thurzó nemcsak hogy a hadsereg egyik részénél a fővezérséget elvállalá; de sőt, midőn a kényszer előtt meghajló Rudolf, Magyarország, Morva és Ausztria birtokáról Mátyás javára formasierint lemondott, ő volt az, ki a Prágában őrzött szent koronát egy 300

* Horváth M. : Magy. tört. III. 438. és köv.

lovasból álló, rendkívül fényes kíséret élén, Dietrichstein bibornoktól — «minden hozzá való eszközökkel egyetemben» — átvevé, s nagy ujjongatások között a főherceg Prága mellett levő táborába áthozá (1608. június 27).*

Ha Thurzó már eddig is nagy népszerűséggel bírt az országban, a kivított siker, mely Illésházyval főképp neki vala köszönhető, a csaknem barátinak mondható viszony, mely a trónjelölt Mátyás főherceghez füzé, fényes nevét a dicskőr sugaraival árasztá el. Már az ez évben egybehívott koronázási országgyűlés alkalmával a protestansok részéről Illésházy István mellett *Thurzó* lett kijelölve a nádori hivatalra, s bár a választás ez alkalommal a Thurzónál még általánosabb népszerűségnek örvendő Illésházyra esett, már a következő évben, az ez utóbbinak nem sokára bekövetkezett halála folytán megürült díszes hivatalra *Thurzó György*t emelé a rendek közbizalma.

Az erőtfeszítő szorgalom, melylyel Thurzó kora ifjúságától fogva a közügyeknek szentelte

* Thurzó György levele nejéhez 1608. június 28. «a Prágán innét való táborból.» — Ered. az árvai vár levéltárában. — Horváth és Mednyánszky id. művében 28. l. — V. ö. Horváth M.: Magy. tört. III. 452. l.

életét; gyakori, az akkori időben a legnagyobb fáradoalmakkal egybekötött utazásai; a gondok, melyeket egy nagyterjedelmű vagyon igazgatása, de még inkább egy számos tagból álló család okoz: korán megrongálták a tetterős férfiú egészségét, s korán beállott köszvényes bajai ha koronkint enyhültek is, mind fenyegetőbben ismét visszatértek. A felelősség, mely új hivatala betöltése folytán terhelé, szintén mind súlyosabban nehezült a nádor vállaira, s bár tapintatos eljárása, melylyel az Erdély felől ismételve kitöréssel fenyegető zivatart hazánk egeről szerencsésen elhárítá, az ország és kezdetben az uralkodónál is méltó elismerésre talált; buzgósága, melylyel később az Erdély irányában követendő — általa javallott — politikát diadalra segíté, oka lőn, hogy egykor oly benső viszonya a más rendszerre tért udvarral is mind feszültebbé vált. Ez okozá főkép, hogy Thurzó élete végső szakában a hivatalához szorosán nem tartozó közügyektől mindinkább megvonult s terjedelmes jószágain inkább családjának élt. Miután bitsei kastélyát Trencsénmegyében, hol rendesen tartózkodott rendkívüli fénynyel berendezé, az *árvai* várra fordult figyelme melynek épületeit, mint láttuk, ké-

nyelmes lakosztályok egész sorával öregbítette. Hét leányán kívül egyetlen fia *Imre*, a szépetehetségű ifjú, volt a gyöngülő nádor vigasza, kit házi neveltetése befejeztével a wittembergi egyetemen képeztetett, hogy — miként mondá — elődeinek méltó unokája, országának, nemzetségének, hitének egyaránt oszlopa lehessen. Intései, tanácsadásai, melyeket fiának hozzá intézett leveleiben adott, a leggyöngédebb atyai szeretet kifogyhatlan forrásából merítvék.¹

A dúsgazdag főúr, ki mint a magyarországi protestánsok főpártfogója, már korábban is számos protestáns ifjat képeztetett a német egyetemeken,² most valóságos udvarral küldé fiát, mint maga mondá: «szeme fényét» a wittembergi egyetembe, örömet fedezvén az áldozattal járó költségeket. A szász választófejedelem *János György* személyes pártfogása, melyet a külföldön is nagyhirű nádor, fia számára kies-

¹ Thurzó György levelei fiához, az 1615—16. évről. Ered. az árvai vár levéltárában.

² Ugyanott: *János György* levele a wittembergi egyetem tanáraihoz. — Dat. *Neusorg* den 21. Juli 1615. « ausz besonderer Zuneigung zu unserer wahren Evangelischen Religion, Er biszher in onserer Universitāt Wittemberg ieder Zeit Zween beneficiarios vund alumnos vf seine Unkosten Unterhalten.»

közölt, míg egyrészt az idegen ifjú állását a német egyetemen tetemesen könnyíté,¹ másrészt kitartó szorgalomra ösztönzé, annyira, hogy rövid idő lefolyása alatt diszévé vált tanulótársainak. A fény, mely a tehetséges ifjú nevét környezé, szorgalma folytán tett gyors előmenetele a német nyelvben s tudományokban: elvakíták tanárait is, s így érthető, hogy Thurzó Imre alig 18-dik életkorában azon meglepő hírrel örvendeztethette meg apját, hogy a wittenbergi egyetem igazgatójává megválasztott. «Már ha vétettem e részben valamit — írja 1615 november végével — szülőmtől mint legalázatosabb fiú, szívesen szenvedem a dorgálást.»² «A hivatalt — szól a válasz — ha arra alkalmasnak ítéled magadat, beleegyezésünkkel elvállalhatod, mert felette tisztességes az, s már nem egy fejedelem és gróf dicsérettel tölté be.»³

De az ifjú igazgató csak rövid ideig viselé díszes hivatalát. Thurzó György megrögzött

¹ Ugyanott tovább: « damit Er, vundt die seinen Unperturbiret gelassen, auch vor der jungen frechen muthwilligen Jugend, Ihres auszländischen Trachtes halber nicht Verhoenet werden — præcaviren.»

² « . . . Iam si quid peccavi hac in parte libenter a Parente ut filius subiectissimus correptionem patiar.» Eredeti az árvai vár levéltárában.

³ U. o. Thurzó György válasza.

köszvényes baja a következő év elején ismét nagy mértékben megújult, s a mily mértékben hanyatlott megrongált egészsége, oly arányban növekedett vágya, külföldön idéző fiát keblére ölelni. A jó apa nem is titkolá soká fia előtt nyavalyás állapotát, s szemlátomást fogyni érezvén erejét, bármennyire fájlalá, hogy fia az egyetemi évet be nem fejezheti, azt nem sokára (1616. máj.) hazaszólítá.

Csak rövid ideig gyönyörködhetett már Thurzó, testben és lélekben egyaránt csaknem férfiúvá növekedett fiában. Mintha érezte volna, hogy közel a pillanat, melyben egyetlen fiától örökre meg fog kelleni válnia, s nem lesz, a ki óvó szárnyaival védje az élet töviseitől szeretett gyermekét: sietett azt önállóvá tenni, egy ünnepestélyes okmánynyal biztosítván udvartartási költségeit, melyek az akkori viszonyokhoz képest fejedelmieknek mondhatók. Nem kevesebb, mint 3953 frtnyi évdíjat rendelt a jó apa tokaji jövedelmeiből fia számára, ezenfelül szabad ellátást váraiban 32 lovasból álló kísérete s udvarnépe részére.*

* Deputatum pro charmo filio nostro Emerico Thurzó ex bonis nris Thokaien. Anno 1616. A magyar nyelven szerkesztett pecsétetes okmány eredetije az árvai vár levéltárában.

Ez volt Thurzónak fia javára irányzott utolsó gondoskodása életében. A rajeczi hővíz (Trencsén-megyében), mely korábban soha sem tévesztette el gyógyhatását, a nádor erejét ez évben csak vajmi rövid időre tudta helyreállítani; s alig hogy az őszi hűvösebb napok beállottak, idült köszvényes baja ismét visszatért, mely azontul többé nem is enyhült. A nagy nádor Bicsén, 1616 december 24-én, tettdús életének csak 49-ik évében megszűnt élni, családja, hitsorsosai és az egész ország pótolhatatlan vesztésére.¹

Mily fénynyel takarítottatta el a nádort gyászoló családja, bizonyítják az előkészületek, melyek a temetési szertartásnak csaknem két hónapra való elhalasztását tették szükségessé, úgy hogy Thurzó hült tetemei csak 1617 február 19-én tétethettek ezerekre menő gyászkíséret részvéte mellett örök nyugalomra Bitsén, honnan később neje vitette át a porladozó tetet a biztosabbnak vélt árvai vár kápolnájába.²

¹ Anno Millesimo Sexcentesimo, decimo sexto, die vigesima quarta Decembris. Az zegény udvezulth Ur eő Nagha mult ki ez árnyék világból, Nagy Karácson estve, fertály hyán tiz órakor. Thurzó Imre naplójegyzetei. U. o.

² A temetési szertartásról érdekes részletek olvashatók Thurzó Imre többször idézett napló-, illetőleg naptár-jegyzetei.

A nádort nem találta készületlenül halála : nagyterjedelmű javairól csaknem két évvel halála előtt végintézkedett. Minket ezúttal csupán az árvai várra vonatkozó végső intézkedése érdekelvén, legyen szabad a végrendeletnek erre vonatkozó főbb pontjait megérintenünk.

Határtalan szeretetének és bizodalmanak, melylyel Thurzó hű neje iránt teljes életében viseltetett, halála után is kétségtelen s marandó bizonyóságot adandó, összes vagyonát nejének, Czobor Erzsébetnek hagyományozá, hogy azt míg él s nevét viseli, korlátlanul bírhasssa, szabad tetszésére bízván, mit és mennyit bocsásson a birtokokból egyetlen fiának rendelkezésére azon esetre, ha az megnősülne.

között. Így, csupán a főbbeket említve : 100 lovas és a várhajduk gyászruháira, valamint a várpalota és templom bevonására 93 vég fekete posztó fordított ; a gyász-zászló Bécsben, az ónkoporsó Olmüczben készült ; a temetési szertartás, melyen Miksa főherczeg és a tescheni herczeg küldöttein kívül a megyék és szab. kir. városok követei is részt vettek, reggeli fél hét órától délutáni egy óráig tartott. A szertartást *Abrahamides Izsák*, Nyitra-, Bars- és Zólyommegyék superintendense végezte. — A jelen volt vendégek száma egy, az árvai várban őrzött egykorú jegyzékből következtethető, mely szerint a halotti torra kiadatott : 10 ökör, 43 borjú, 144 juh, 341 lúd, 691 kappan és tyúk ; 104 köből császárliszt, 4 köből tortaliszt, 1000 tojás ; 257 akó bor ; 144 akó sör ; 566 mérő zab ; 100 szekér szalma ; 60 szekér széna ; ezenkívül nagy mennyiségű vad, hal, zsír, méz, sajt, turó stb.

Magát az örökösödés rendjét Árva várára s a hozzá tartozó birtokokra nézve olyformán állapította meg, hogy azt fia *Imre* tartaná meg, azon esetre is, ha hogy idővel több fia születnék, az utóbb szülöttek egyedül a jövedelmek aránylagos részére formálhatván igényt. Ha pedig fiutódok nélkül találna e világból kimúlni, ez esetben az örökösödést a leányágra terjeszté ki; ezen ágnál is a fiutódokra megállapított elsőszülöttség rendjét rendelve megtartani, olyformán, hogy az árvai vár s a hozzá tartozó birtokok igazgatása a legidősb leányt illesse férjével együtt, ha ugyan mindketten az «igaz» ágostai evang. hitvallást követik, többi leányai csupán az osztatlanul kezelt javak aránylagos jövedelmében részesülhetvén. Ha pedig a legidősb leány vagy annak férje más mint az ágost. evang. hitvalláson volna, ez esetben az igazgatás, ugyanazon föltétel mellett a következő leányt s ennek férjét illesse, és így tovább. Felekezeti buzgalmában Thurzó még tovább is ment, midőn rendelé, hogy gyermekei közül azok, kik atyai tanításai- s intéseiről megfelekezve, az igaz ágost. evang. hitvallástól (ab orthodoxa Augustana confessione) eltérnének, utódaikkal együtt az örökségből kizárassanak.

Ezen fölötté érdekes, s a maga nemében páratlan végredelettel vetette meg Thurzó György alapját ama díszes közbirtokosságnak, mely hazánk legelőkelőbb főúri családait egy nagy nemzetség-családdá összefűzván, most is fennáll, s melynek tagjai leányágon maig is büszkén vallják magukat a fiágon korán kihalt hatalmas nemzetség utódainak.*

*

Még élt a nagy nádor, midőn az ország délkeleti láthatárán egy újabb zivatar vészjósló előjelei tüntek föl; zavarában az udvar ismét reá, az egy idő óta mellőzött államférfiura vetette tekintetét; de Thurzónak már nem volt annyi ereje, hogy a veszélynek, melyet elhárítania korábban nem egyszer sikerült, elejét vegye, s alig hogy sírba szállott, kitört a fölkelés, mely nem sokára a fél országot lángba borítá. Sokan a felső-magyarországi urak közül, főkép a kik a protestáns hiten valának, ezek között az ifjú *Thurzó Imre* is az elnyomott magyar nemzet s protestáns hitsorsosai jogainak

* A Thurzó Györgytől leszármazó hét főág kitüntetése céljából, közöljük e füzet végén D. alatt a leszármazó táblát úgy, a mint azt régi közbirtokossági jegyzőkönyvek és Nagy Iván «Magyarország családai» című műve nyomán összeállíthattuk.

védelmére fegyvert fogott *Bethlen Gábor* pártjához szegődtek; s midőn a fejedelem kevéssel a kassai gyűlés után (1619. szept.) ellenállás nélkül Pozsony felé vezette hadait, *Árva vára* is vendégszeretőleg megnyitá kapuit s kebelébe fogadta a fejedelem őrségét.

Az örökös főispáni méltóság, melybe az ifjú Thurzó már kevéssel apja halála után (1617. mart. 15.) ünnepélyesen beiktattatott;¹ a nagy vagyon, melylyel rendelkezett, fényes neve, de különösen az akkori időben nem mindennapi szellemi műveltsége: csakhamar kitűnő állást biztosítanak a lelkes ifjúnak, ki most saját költségére is feles számú gyalogokat és lovasságot fogadván, ifjusága egész hevével csatlakozott *Bethlen pártjához*.² Mint a fejedelem tanácsosa s hadainak egyik főkapitánya, nem csak hogy a had minden mozzanatában döntő befolyással bírt, de később a béke létrejötte is főképp az ő ügyes és tapintatos eljárásának, melylyel a béke előzményeit — mint a fejedelem első megbízottja — vezeté, vala köszön-

Thurzó Imre napló-jegyzetei i. h.

² «Bethlen Gábor eő Felseghe Erdelybeől haddal ky yövé, fogadott üdvezült Groff V. eő Ngha gyalogokat, kiknek ruházatiok és fizetések volt, Lovasokat is megtöbbitvén eő Nagha.» — *Memoriale*, az árvai vár levéltárában.

hető. A békeértekezlet, mely Ferdinánd és Bethlen biztosai között Nikolsburgban 1621. oct. 11-kén kezdődött, már-már üdvös eredményre vezet vala, midőn egy gyászos esemény a tanácskozások folytatását megakadályozta: Thurzó Imre ugyanis, ki már több hét óta heves lázban szenvedett, pártjának nagy veszteségére s fájdalmára october 19-én meghalt. Távol övétől, csak néhány barátja által siratva, végezte be a még csak 23 éves férfiú rövid, de dicsteljes pályáját. Hült tetemeit gyászoló özvegye, *Nyáry Krisztina*¹ a következő évben helyeztette örök nyugalomra az árvai vár kápolnájában.²

Thurzó Imre fiutódok nélkül elhalván, Árva vára, melyet anyja kegyéből nyert vala, halála után ismét visszaszállott az özvegy *Thurzó Györgyné* birtokába, hallatlan módon a főispáni méltósággal együtt, melyet az, miután a főispáni hitet is letette, halála napjáig tényleg viselt vala.³

¹ Később *Eszterházy Miklós* híres nádor neje.

² Az idézett «memoriale»-ben: «Anno 1621. holt megh, üdvezült groff Thurzo Imre Uram eő Nagha. — Anno 1622. Temettetett el. Árvában.» — Életrajzát l. a «Tört. Életrajzok» 1887. évf.

³ Czobór *Erzsébet* levele *Abaffy Miklós* tokaji várnagyhoz.

Öt évvel fia halála után Czobor Erzsébet is jobblétre szenderült (1626.)¹ Leányai, kik immár az örökösödésre hivatva valának, 1626. jul. 5-én gyültek össze a ljethavai várban, Trencsénmegyében, oly célból, hogy a reájok szállott Árva vára igazgatására, apjuk végintézete értelmében, kebelükből egy tagot válasszanak. Az örökösök még ugyanazon napon meg is választották az *igazgatót* (directort) gróf *Illyésházy Gáspár*, Thurzó Ilona férje személyében, elkészítvén részére ama fontos utasítást, mely az igazgató jogait és kötelességeit s az atyafiakhoz való viszonyát részletesen körülírván, a vár és a hozzá tartozó uradalom igazgatásának, több ízben meg bővítve, maig is alapul szolgál.²

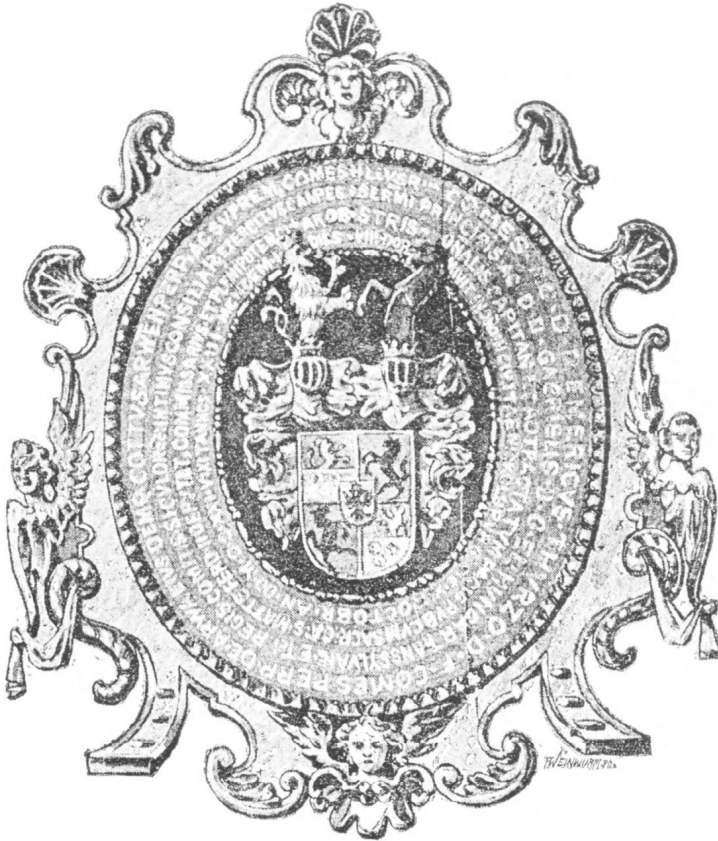
Husz éven felül viselte gróf Illyésházy Gáspár az igazgatói tisztet s ennek mintegy tarto-

Az Abaffy-család felső-lehotai levéltárában. — *Zmeskál Jób* árvai alispán levele *Czobor Erzsébet*hez. Az árvai vár levéltárában.

¹ Meghalt Szomolánytt, Trencsénmegyében; eltemette-tett Árva várában. — Id. Thököly István óvása Illésházy Gáspár directorrá megválasztatása ellen (1627.). Az országos levéltárban.

² Az érdekes okmány némileg a vár későbbi történetéhez felvilágosító adalékul szolgálván, közöljük azt e füzet végén egész terjedelmében E. alatt.

zékát, az árvamegyei főispáni méltóságot,* a nélkül, hogy hosszú kormányzása alatt a vár történetében oly nevezetesebb mozzanat for-

Thurzó Imre czimere.

* Czobor Erzsébet halála után leányai, számos okmány tanúsága szerint, folyton éltek az árvai örökös főispáni czimmel. A hivatalt tényleg az igazgató vivé.

dult volna elő, melyet e helyütt feljegyezhetnénk. Mint igazgató, kezdetben a vérség közmegelegedésére viselé hivatalát, s midőn 1636-ban *Thurzó Mihálylyal* a Thurzók szepesmegyei ága is kihalt, mit sem mulasztott el, hogy ezen ág nagyterjedelmű javait a kir. kamara erőszakos eljárása ellenében az atyafiak részére megnyerje. Valóságos harcz indult meg ezen javak elfoglalása iránt, s Illyésházy Gáspár is, számos atyafiak által ösztönöztetve, daczára *Eszterházy Miklós* nádor eltiltó levelének, nem ártallotta a mondott javak közül némelyeket erőszakkal is elfoglalni.¹ Az uralkodó abbeli elhatározása, mely szerint a felek kérelmére a bonyolódott ügyet egy e célra alakított törvényszék elé utasítá, véget vetett ugyan a tusának, de a vérség javára nem eredményezé az ohajtott sikert, mert a zár alá helyezett javak nem sokára idegeneknek adományoztattak.²

Különben Illyésházy — tán éppen mert más felé volt elfoglalva — az árvai javakkal nem

¹ Eszterházy Miklós nádor levelei Illyésházy Gáspárhoz. Az árvai vár levéltárában.

² Protestatio et contradictio C. Casparis Illyésházy contra Statutionem C. Pauli Pálffy in Dnio Bajmócz. 1645. Ered. ugyanott.

sokat törődött. Ezeknek igazgatását — főleg élete utolsó szakában — csaknem teljesen a vártisztekre bízta; kik — régi jó szokás szerint — inkább a saját hasznukat nézték, mintsem a kormányzásukra bízott uradalom és pór-nép javát. Ily körülmények között nem csoda, ha a fegyellemmel a régi rend is felbomlott s ismét napirendre került a zsarolás. Hogy ezt mily ügyesen tudták ez urak, ha alkalom nyílt rá, még idegenekkel szemben is gyakorolni, azt érdekesen ecseteli egy franczia krónikás, ki ez időtájban, mint a IV. László lengyel királylyal egybekelt *Gonzaga* — neversi herczegnő — a mantuai herczeg leányának egyik kísérője, a Guébrian marsalnő által vezetett nászutazásban részt vett.

A nászmenet, mely több száz emberből állott, 1644 novemberben hagyja el Párist, s Lengyelországból visszautaztában 1645 apr. végével érinti Árvát, hol mint képzelhető, a vár-parancsnok által a légnagyobb előzékenységgel fogadtatik. Étel és itallal is úgy látszik, bőven látják el a vendégeket; csakhogy nincs köszönet benne. A fáradt utasok aludni szeretnének; de már este felé a várnagy őrségével együtt részeg és oly rossz szagot terjeszt min-

den felé, hogy a finnyás hölgyek jobbnak találják egy pincze-torkolatban tölteni az éjszakát. Másnap útra kelve, a várnagy katonáival együtt el akarja kísélni a marsalnőt. A francziák eleinte azt hiszik, hogy ez csupa tiszteletből történik; de csakhamar más meggyőződésre jönnek. Mihelyt megérkeznek valahol, a várnagy maga szabja meg az árakat, melyen a parasztok az élelmet eladni tartoznak; de három negyedrészt a vételárnak önzsebébe rakja. — S így megy az tovább, míg végre száz arany tallérral megajándékozzák s ezzel lerázzák nyakukról — a várnagyot és kíséretét, csak később vevén észre, hogy időközben minden mozogható kis jószáguknak lába kelt.*

Illyésházy Gáspár halála után (1648.) kérdés támadt a vérség között az iránt, kit illessen az igazgatóság. Az elhunyt igazgató elsőszülött fia, *Illyésházy Gábor*, magának igénylél a tisztelet, sőt azt, az atyafiak egy részének beleegyezésével, két éven át tényleg viselte is; de beteges állapota akadályozá kötelességében pontosan el-

* Laboureur: Histoire et relation du voyage de la Royenne de Pologne et du retour de madame la maréchalle du Guébrian, Ambassadrice extraordinaire et surintendante de sa conduite par la Hongrie, l'Autriche, l'Italie. — Paris. 1648.

járni, s az atyafiak «így az jószágokban lévő rendetlenség miatt nem kicsiny közönséges kárukat látván», ennek megszüntetése végett ő felségéhez folyamodtak. III. Ferdinand császár és király a vérség között támadt egyenetlenségnek véget vetendő, *Pálffy Pál* nádort bízta meg, hogy törvénytudó pártatlan személyekből tanácsot alakítva, a vérek közötti kérdést döntse el. A nádor a tanácskozást, az uralkodó meghagyásához képest, Pozsonyba, 1652. márczius 20-ára tűzte ki,¹ melynek eredménye lőn, hogy az atyafiak közösen bírt javaik igazgatójának közakarattal ifjabb *Thököly Istvánt* — id. Thököly István és Thurzó Katalin fiát — választották meg. Illyesházy, bár csak vontatva tudott hivatalától megválni, elvégre «kiváltképen palatinus ő nagysága atyai szép intésére», maga is megnyugodott a vérség akaratában, s miután feltételül kiköté, hogy «ha ő kegyelmének (Thökölynek) elébb történnék halála», az igazgatóság közvetlenül rá háramolják: hivatalát önkényt Tökölyre ruházza (1653. jan. 18.).²

¹ *Pálffy Pál* levele Lippay Gáspárhoz, a pozsonyi kamara elnökéhez. Ered. az árvai vár levéltárában.

² *Feltételek*, melyek alatt a directorság Illyesházy Gáborról Thököly Istvánra ruháztatik. — Az országos levéltárban. —

Thököly István minden tekintetben méltó unokája volt nagynevű őse gróf Taurzó Györgynek. Mélyen áthatva az alapító végrendeletében hangsúlyozott elvektől, minden törekvése oda irányult, hogy a közös javak osztatlan kezelése tekintetében megállapított rendszer igazgatása alatt tartósan meggyökerezzen. A megindult vallási surlódások dolgában Thököly eljárását szintén az ősetől öröklött buzgó felekezeti szellem lengé át; s habár kormányraléptével tett fogadásához híven, a vár uralma alá tartozó katolikusokat vallásuk szabad gyakorlatában nem háborgatá s háborgatni sem engedé, a protestánsok hatalmas pártfogót nyertek benne a katolikus szellemű kormány paizsa alatt újra nagy befolyásra vergődött katolikus papság zaklatásai ellen. Tapintatos eljárása, melylyel a felekezetek között föl-fölmerülő egyenetlenségeket mindkét fél megnyugvására mindenha el tudta igazítani, gátul szolgált a kormányzása alatt nem egyszer fölostorozott felekezeti gyűlölség mind magasabban csapkodó hullámai ellen.

I. Leopold nemzet- és alkotmányellenes ural-

Thököly István levele Reviczky János blazovai praefectushoz. Az árvai vár levéltárában.

kodása, az ország protestáns hiten levő lakosai
 iránt nyilván tanúsított türelmetlensége, német
 hadainak zsarlásai a török által is sanyargatott
 országban újra nagy mértékben elhinték az elé-
 gületlenség magvát, mely 1670-ben már-már
 nyílt lázadásban tör ki, midőn az összeesküvés,
 melynek *Wesselényi*, *Zrinyi*, *Nádasdy* s mások
 valának főintézői, fölfedeztetvén, a fölkelés el-
 fojtatott. A vizsgálatból, mely az összeesküdtek
 ellen országszerte indíttatott, számos más úr
 bűnrészessége is kiderült, kik, miután elfogatá-
 suk határozattá lőn, részint Erdélybe menekül-
 tek, részint védelmükre fegyvert ragadtak. Ki-
 sűlt, hogy egyebek között Thököly István is
 tudós volt a dologban. Ő már hosszabb idő óta
 súlyosan beteg, a menekülésre nem gondolha-
 tott, s látván, hogy óvása, mely szerint ártatlan-
 ságát s az uralkodóhoz való állhatatos hűségét
 hirdeté, hitelre nem talál, elhatárázta szabadságát
 utolsó lehelleiteig fegyverrel védelmezni. Thö-
 köly ily célból felvidéki várait erős őrséggel s
 nagy mennyiségű élelemmel ellátván, miután
 fiát, a később Európaszerte híressé vált, akkor
 csak 13 éves *Imrét* sógora *Petrőczy István*, hű
 titkára — a később fogságba esett Absolon Da-
 niel, és még két más főember-szolgája kísé-

retében Likavára küldé, ő maga leányaival, *Mária- és Évával* Árva várába zárkózott.¹

A királyi parancs, mely Thököly István elfogatását s javainak elkobzását rendelé, 1670. nov. 1-én adatott ki, annak foganatosításával *Heister* és *Spankau* tábornokok bízván meg, oly utasítással, mikép ezek azon ürügy alatt, hogy német őrséget tesznek az árvai várba, a grófot elfogják, és az e célra kiküldött császári biztosnak minden vagyonával együtt átadják.² De a nyavalygó Thököly nem sok kedvet mutatott a császári őrséget befogadni, s e részben minden rábeszélés sikertelen maradt. «Ő a királyi mandatumot gyanúnak és gyaláztatnak veszi, — írja november 21-én kelt levelében *Szelepcsényi* primásnak, — írt is a felségnek, legyen szabad kevés napjaiban becsülettel megmaradnia, azt tartván hazánk törvényei is.» Ezek

¹ *Eszterházy Pál jegyz. Wagnernél. Anal. Scep. IV. 185. l. Histoire des troubles de Hongrie III. 157. lap. — Bethlen I. Hist. Rer. Transilv. II. 57. és köv. — Hist. fatorum Arcis Arva — M. S. Gyurikovics. Ez az ifjú Thököly kísérei közül csak Absolont említi, — és még két nemest. A fentebb idézett franczia krónikában a kíséőkre vonatkozólag ezt olvassuk: «Le jeune Tekeli . . . voyant la garnison dans le dessein de l'abandonner, se sauva de nuit accompagné de son cousin Kizir, de Paragozi et de Petroczy.»*

² Benignæ resolutiones között. Az országos levéltárban.

után vejét, Eszterházy Ferenczet — kinek első született leányát, *Katalint* csak az imént¹ adá nőül — kezesül ajánlván, kéré a primást, «informálná a felséget, hogy közel utolsó órája, szeretne csendességben maradni».²

De a felség kérlelhetlen maradt, s Eszterházy Pálnak abbeli jelentése folytán, hogy Thököly vonakodik a német őrséget befogadni, már november 24-én egy újabb királyi parancs adattott ki, Thököly javainak elkobzását rendelő.³

Heister, Illava és Kasza várnak bevétele után, a felség parancsához képest november vége felé *Árva* vivására vezette seregét, s miután Zsolnáról Eszterházy Pállal együtt még egyszer hasztalanul szólította volna föl Thökölyt a német őrség befogadására, november 28-ikán *Árva* várától egy mértföldre táborba szállott, s a várat körülzárolá. Vele volt Eszterházy Pál is, kinek bár nem volt egyenes parancsolatja az odamenetelre, mindazonáltal, miután Heister instructiójában neki is meghagyatott, hogy se-

¹ Az esküvő 1670. nov. 15-ikén tartatott *Árva* várában. — Gyurikovits Ms. i. h.

² Thököly I. levele Szelepcsényihez. *Árva*, 1670. nov. 21. A primási levéltárban. Másolta Pauler Gyula.

³ Benignæ részülnöcs között. — Az országos levéltárban.

gítségül legyen, kelletlenül bár, ő is oda ment.¹

Már több nap óta folyt az ostrom, a nélkül, hogy a várba zárkózott őrségnek bátorsága csökkent volna, s a több ízben megkísérlett támadás, a császáriak nem kis vesztesége nélkül ismételve visszaveretett, midőn Thököly István köszvényes nyavalyájában meghalt (decz. 1-én, mások szerint decz. 4-én).² A várúr halála elcsüggesztőleg hatott az eddig rettenthetlen őrségre, s Zmeskál György várkapitány buzdítása nem önthetett új bátorságot a védők szívébe, s midőn *Keczér Ambrus* és «sebes nyelvű» nővére *Klára*, Szinyey Ferenczné esküt kívántak a cselédektől, hogy a várat tovább is védelmezni fogják: ezek azt megtagadták. Hiába szidta «Klára asszony» gyávaságukat, hiába mondá, hogy ő asszony létére szégyenlené az ily magaviseletet: mind nem használt. Egy szép napon,

¹ Eszterházy Pál levele Szelepcsényihez. Dat. Nagyszombat, 1670. novemb. 28. — A primási levéltárban. — Heister jelentése a haditanácshoz. Levélkivonat Montecuccoli jegyzetei között, a bécsi hadi levéltárban. Másolta Hajnik I.

² Gyurikovits MS. i. h. — Pauler Gy. Vesselényi összekülvése II. 186. l. — Angyal Dávid: «Thököly Imre című a «Tört. Életrajzok» 1888. évf. megjelent monographiájában Thököly halálát decz. 3-ikára teszi.

míg *Bergh Tóbiás*, Thököly udvarmestere, titokban kiment a várból Heisterhez, addig bennt a várban bizonyos Trombitás Pál nevű kijelenté Keczer előtt: hogy ők lemennek és átadják a várat, mert ők az «úrnak» esküdtek hűséget; a kisasszonyoknak engedelmeskednek, de nem Keczer Ambrusnak és nem Keczer Klárának. A szemtelen ficzkó kikapta ugyan Klára aszszonytól a «gazember» nevet; de, bár e címmel mások is megtisztelték, a korholás nem birta már fokozni a csüggedők bátorságát. Ily körülmények között Keczernek sem maradt más választása, mint az ostromlókkal a vár átadása iránt méltányos alkuba bocsátkozni.* A várbeliek, miután a várban felhalmozott kincset gondosan elrejtették volna, a vár átadása feltételeül a szabad elvonuláson kívül csupán azt követelék, hogy az elhunyt gróf tetemét bánatlatlanul magukkal vihessék. Ez volt főkép a gróf árván hagyott leányainak kívánsága, mert apjuk végrendeletében szivükre kötötte, hogy testét az általa épített kézsmárki sírboltba temessék. Ellenkező esetben az ostromlottak azt is kijelenték, hogy ha kívánságuknak hely nem

* Pauler Gy.: Vesselényi F. összeesküvése. II. 186. é. kk. I.

adatnék, készek előbb meghalni, mintsem a várat átadni.¹

A várbeliek kívánsága oly méltányos, a mellett annyira határozott volt, hogy Eszterházy Pál — ki a várban levő árvák sorsa iránt különben is a legnagyobb részvéttel viseltetett — pillanatig sem habozott volna azt teljesíteni; de Heister, azon hiedelemben, hogy a várban a gyanúba esett urak közül többen tartózkodnak, egyideig vonakodott a szabad elvonuláshoz beleegyezését adni s a vár ostromát tovább folytatá,² mígnem végre tapasztalván a várbeliek makacsságát, a vérontásnak elejét veendő, ő is beleegyezett, s a bántatlan elvonulást biztosítá. Több napi alkudozás után, december 10-én a vár kapui megnyíltak, s a német őrség — élén Eszterházy Pállal — bevonult.³

¹ Eszterházy P. levele Montecuccolihoz. Árva, decz. 11. — Montecuccolinál i. h. — Thököly István végrendelete. A m. királyi állami levéltárban. Neo. Registr. Acta fasc. 1729. N-ro 61.

² Heister levele Montecuccolihoz, deczemb. 6-ról. Montecuccoli jegyz. között i. h.

³ Eszterházy Pál levele Montecuccolihoz. Árva, decz. 11. U. o. — Balassa Bálint honti főispán levele Szelepcsényihez. A primási levéltárban. — V. ö. Martini Ottavio jezsuita levelét II. Ferencz modenai herczeghez. 1670. decz. 14-ről.

« . . . La morte improvvisa del conte Stefano Theçkelei se-

A vár elestével Thököly árvái a capitulatio értelmében saját kocsijukon s csak néhány cseléd kíséretében rögtön el akarták hagyni a katasztropha színhelyét. De Eszterházy — elég csudálatos módon — adott szava daczára, sem merte őket elbocsátani mindaddig, míg erre nézve az engedelmet Bécsből nem veszi. Az árvák sorsa kétségkívül szíven feküdt s ajánlotta is ő felségének, hogy a leánykákat, kik ártatlanok atyjok bűnében, atyai kegyességébe és oltalmába fogadja: de a felbőszült uralkodó nem ismert kegyelmet. A capitulatio feltételei ellenére még csak Thököly holttetemét sem engedték a kézsmárki családi sírboltba vitetni. Ott feküdt az közel háromnegyed évig temetetlenül Árva várában s azután is csak valami nedves boltban helyezték el koporsóját. Az árvák elzárattak, és bár «hallatlan rövidségük és nagy gyámoltalanságukban» Szelepcsényihez is folyamodtak oltalomért, több héten át fogva tartattak Árvában, mígnem később mégis sikerült Eszterházy Pálnak a felséget meglágyítani s engedelmét kinyerni, hogy a leánykákat saját

quisa alli F . . . » A modenai levéltárból másolta Mircse. —
 Úgy látszik, hogy Thököly halála néhány napig titokban tartott.

gondviselése alá vehesse. Az ifjabbat, Évát, néhány évvel később nőül is vevé.¹

Árva vára elestével az ostromló hadak *Likavának* vették útjokat. Az itt tartózkodó Thököly Imre, hírét vevén apja halálának s az árvai vár elestének, átlátta, hogy a kevésbé erős Likava sem fog soká ellentállhatni, minélfogva kísérei tanácsa szerint már decz. 4-én, még mielőtt az ostrom megkezdődött volna, parasztruhába öltöztetve, előbb a Szepességre, innen pedig Lengyelországon át Erdélybe menekült.² Likava aztán több napi heves ellentállás után (decz. 22.) szintén elesett.

A zsákmány, mely itt és Árvában az ostromló tábornokok kezébe került, rendkívüli vala, úgy hogy annak gazdagságán maga Heister is elbámult. A befalazott kincsek ugyanis egy kőmíves árulása következtében felfedeztetvén, szintén zsákmányul ejtettek s leltároztatván, később Bécsbe vitettek. Az arany-, ezüstneműek, drágakövek, szőnyegek és szövetek, kárpitok és dísz-

¹ Pauler Gy. i. m. 187. l. — Wagner: Annal. Scep. IV. 178. és köv. l. — V. ö. Bethlen J. Hist. Rer. Trans. II. 59. l.

² Wagner: Anal. Scep. IV. 178. és köv. l. — V. ö. Bethlen J. Hist. Rer. Trans. II. 59. l. — Pauler Gy. Vesselényi összeesküvése i. h.

lovak értéke nem kevesebb mint három millió forintba rugott.*

A zendülés elfojtása végett kiküldött tábornokok erélyes működése, a véres dráma, mely Bécsben és Pozsonyban a vésztörvényszék színe előtt lejátszatott, s a szigor, a melylyel a hozott ítéletek a zendülés intézőin végrehajtották, az elégtelenség szavát az országban egyidőre elnémították, de, a forrongás tüzét el nem fojthatták. A hamú alatt még izzott a parázs, s csak egy kis szellő kellett, hogy az udvar félszeg rendszabályai folytán újból halomra gyült gyúanyag magasan föllobogjon. Még nem múlt el két év, s az Erdélybe menekült elégtellenek, a hazájuk elnyomásáról érkező hírek által folytonosan ingerelve, újra kitűzik a zendülés zászlaját. A tűz villámgyorsasággal terjedt el Magyarországon is, s a bujdosók rövid idő alatt a Szepességig vezették győzelmes hadaikat, melyeknek a Kasán állomásozó *Spankau* kir. tábornok hasztalanul igyekezett ellentállani. A király, midőn hírét vevé a veszedelemnek, melyben a felvidék forgott, *Kobb* tábornokot és *Eszterházy Pál*

* Bethlen I. Hist. Rerum Transilv. II. 58. — Histoire des troubles de Hongrie. Liv. III. i. h. V. ö. Hist. des Revolut. ; Mem. du Comte de Bethlen VI. 261. 1.

dunáninnyi főkapitányt küldé annak segedelmére, kik, miután Spankauval egyesülniök sikerült, csakhamar más fordulatot adtak a dolognak.

Míg az ekképen egyesült csász. és kir. hadak az elégyületleneket több ízben megvervén, üzőbe vették, addig hátuk mögött a vallásuk üldözése miatt elégyületlen evangelikus tótok, bizonyos *Pika Gáspár* vezérlete alatt — ki a fölkelőkkel Erdélyből kijött — szintén föllázadtak. Pika, kiben nagy ügyesség rendíthetlen bátorsággal egyesült, elválván a fölkelők főhadától, október 20-án Árvába rontott, s módját ejtvén egy napon az árvai várnagy segedelmével a várat megszállva tartó német őrség egyik tisztjével értekezni, ez utóbbit a vár föladására ösztönzé. Az ügyes vezérnek csakugyan sikerült a tisztet 400 tallérral megvesztegetnie; mire több mint száz emberből álló csapatjával a várba jövé, az ott állomásozó harmincz katonát lefegyverzé s fölszólítá, hogy zászlai alá álljanak. Bár ez utóbbiak nem hajlottak kívánságára, Pika, alig hogy a várat hatalmába ejté, az egész megyét föllázította, kegyetlenül pusztítván a katholikus hiten levő népességet. A Szilézia, Trencsén és Liptó felé vezető utakat megszállván, az ezeket védel-

mező Pálffy-ezredbeli katonák közül száznál többet levágott s számosakat fogságra vettetett.

Ezen zendülés nagy zajt ütött nemcsak a szomszéd vidékeken, hanem magánál az udvarnál is, annyira, mikép a császár a bajt orvoslandó, a Herberstein-ezred és néhány lovas-század élén *Spork* tábornokot küldé az országba. *Spork* Magyarországra jövéen, *Suys* gróf alezredest a de la Bord ezredből 600 ember élén indítá Árva ostromára. Ez utóbbi, segítve a megyében lakó lengyel katolikus nép által, miután az elégületlenek közül számosakat megöletett és fogságba vettetett volna, csakhamar elfoglalá a lázadók által megszállott szorosokat s a vár alá vezeté seregét.

Pika és ama tiszt, kinek árulása folytán a várat hatalmába ejté, kemény ellentállásra készülének, s most kényszeríteni akarták a várban levő harmincz műskatélyost is, kiket ott visszatartottak vala, hogy a császáriakra tüzeljenek. Ezek azonban a helyett, hogy a parancsot követtek volna, a levegőbe sütötték fegyvereiket, sőt négyen közülök éjnek idején a falakon át elhagyták a várat s fölkeresék az ostromlók táborában *Traun* grófot — ki őrnagy volt a már érintett de la Bord-ezredben — s ez előtt ki-

jelenték, hogy ha az árok széleig előre nyomulni hajlandó, a várban levő társaik megnyitják a kapukat. S úgy is történt. Traun gróf bevonulván a várba, Pikát s az áruló tisztet elfogatta s tömlöczre vettette. Nem sokára ütött a kegyetlen visszatorlás órája. Spork ugyanis alig hogy megérkezett, Pika Gáspárt elevenen karóba huzatta, az áruló tisztet pedig más harmincz lázadóval fölakasztatta.* (1672 nov. 25.) A hely, hol az ítéletek végrehajtottak, maig is «akasztófa» nevét viseli.

A felvidéki evangélikusok lázadásának ily rövid idő alatt történt elfojtásához — mint már említők — nem kis mértékben járult az árva-megyei katolikusok segítsége. E tekintetben főleg három tehetős soltész (bizonyos szabaddal élők jobbágy) család, névszerint a *Monyák*-, *Vilcsek*- és *Bukovinszky*-családok tűntették ki magukat, saját költségükön 700 pusztát állítván ki, s 17 községet tartván meg a fejedelem iránti hűségben. Ezeket megjutalmazandó, Leopold a nevezett soltészok összes telkeit Felső-Zubricza, Podvilk és Bukovina köz-

* Histoire des Troubles de Hongrie L. V. p. 18. — Wagner: Annal. Scep. II. 38.

ségében, minden közadó alul fölmenté,¹ az urí tartozások megváltását pedig a kir. kincstárra — mely Thököly István hűtlensége czímén immár nem megvetendő részszel birt az árvai uradalomban — ruházá.²

A fölkelés szerencsés elfojtása csak újabb ürügyül szolgált a győzelme folytán elbízott kormánynak, főpapoknak s különösen a jezsuitáknak, a protestánsok ellen megkezdett irtó háború folytatására. Egy sérelem a másikat érte, az üldözések, melyek gyakran a legvadabb kegyetlenséggel párosultak, az országot megszállva tartó német hadak féktelenségei folytonosan lázas ingerültségben tarták a kedélyeket s nem csoda, ha az annyira ohajtott béke helyre nem állott, sőt a megtorlások mind gyakoriabbakká lőnek, s elvégre is újból nagyobb terjedelmű nyílt fölkeléssé fajulának.

Már hat év óta folyt a küzdelem, midőn a bujdosók vagy kuruczok *Thököly Imrét*, a még csak 21 éves, de testi és lelki tulajdonai által

¹ Leopold adománylevele, másolatban az árvai vár levéltárában. Fasc. 26.

² Érdekesnek tartjuk e helyütt megjegyezni, hogy ezen tartozások megváltása czímén, az árvai uradalom jövedelmeinek a kir. kincstárt illető részéből maig is 350 frt vonatik le évenként.

máris kitünő ifjút választák fővezérükké. Thököly alig hogy a fővezéri pálczát átvevé, a háború hathatósabb folytatása végett legelőbb is nagyterjedelmű — most a kir. kincstár kezén levő — apai örökségének visszafoglalására vágyott, s miután a fölkelők főbbjei örömet hajlottak ifjú vezérük kívánságára, az 1678. évi szeptember elején *Tornán* tartott nagy hadi tanácsban határozattá lőn, a hadjáratot Felső-Magyarország felé — hol a fejedelem ősi javai feküdtek — megindítani.¹

Thököly fegyvereit szerencse kísérte. Az elégületlenek hadainak zöme szeptember vége felé a Tiszán átkelvén, a császáriakon vett néhány fényes győzelem után ellenállhatlanul vonula a Kárpátok hosszában a Szepesség felé, melyet elfoglalva, csakhamar *Liptó-* és *Árvának* vevé útját. A győzelmes hadak mesés gyorsasággal közeledének, s alig néhány nap alatt már *Rózsahegy* közelében szállottak táborba. A város rövid, de heves vívás után elesvén, Thököly, míg hadainak egy részét Trencsén dűlására küldé, addig ő maga seregének másik felével s a lengyel segédhadakkal *Likava* és *Árva* ostro-

* Histoire de Revolut. de Hongrie : Mem. du Comte de Bethlen. VI. 261. köv.

mára indult. A fővezér október közepe táján pillantá meg ismét a várat, melyben nyolcz év előtt még mint gyermek utolszor vőn búcsut haldokló apjától. Nem mint ellenség, mint barát s a vár ura vonulhatott be gróf Thököly Imre Árva várába, melynek kapúi, miután *Lesslie* tábornok, a csász. kir. hadak vezére a vár alul — a nélkül, hogy azt védelmezni megkísérelte volna — elvonult, vendégszeretőleg nyitak meg a fejedelem előtt.*

*

Öt évig folyt már változó szerencsével a véres háború, a nélkül, hogy a török által is zaklatott ország csak pillanatra megpihenhetett volna. Súlyos napok virradtak Leopold császárra is, s egész Európa aggódó tekintettel nézett Bécs felé, melyet a török százezernyi hada már hat hét óta ostromolt. A büszke félhold már-már diadalmasan ragyog a védelemben kimerült főváros romjain, midőn a császár derék vezéreinek, a hős *Szobieszky János* lengyel király által gyámolítva, a veszedelmet, mely az egész nyugatot fenyegeté, a törökön vett fényes győ-

* Histoire de Troubles de Hongrie : VII. 107. — Horváth : Magy. tört. IV. 114. és köv. Wagner : Hist. Leop. I. 147.

zelem által elhárítaniok sikerült. Ez időtájban történt, «hogyan egy elkésett litván had, mely hazájából királya után indult, Árvába törvén, a kurucz csapatot, mely Árva várát megszállva tartá, megtámadta, szétverte s 25 helységnél többet lángba borított».¹ A nyomort, mely Árvamegyét ez időben a lengyel rablócsapatok kiméretlen dúlása folytán érte, tetőzte ama pótolhatlan veszteség, melyet a nagyfalvai templomban őrzött megyei levéltár teljes elhamvasztása folytán szenvedett.² Hány régi okmány, mely nemcsak a megye és a vár, de talán hazánk történetéhez is megbecsülhetlen adalékul szolgálhatna, hamvadt el, hány régi emlék veszett el az utókor számára? ki tudná megmondani! Most ott, hol a régen múlt idők emlékeinek egész tárházát vélnők feltalálni, csupán az újabb kor érdektelen iratainak halmazát s egyes kétes hitelű másolatok foszlányait találjuk.

Thököly szerencsecsillaga, mely a hadjárat kezdetén oly fényesen ragyogott, ezentúl mindinkább elhalványult, s a pillanatnyi előny, me-

¹ Horváth: Magy. tört. IV. 159. l. — V. ö. Wagner: Annal. Scep. IV. 196. l.

² Az árvamegyei KK. és RR.-nek bizonyáglevele. Ered. az árvai vár levéltárában.

lyet még olykor a császáriakon kivívnia sikerült, csak utolsó fellobbanása volt már a kimerült fölkelés hamvadó tüzének. Pártfelei közül sokan, főkép az 1684-ben hirdetett közbocsánat óta elpártoltak s a császár hűségére tértek, úgy hogy nemsokára a fejedelem pártja csak a régi kuruczokra szállott le, kiknek minden erőlködéseik sem akadályoztathatták meg, hogy a Thököly által elfoglalt felvidéki részek el ne essenek, azontúl Leopold kezén maradandók.¹ Árva várát is — úgy látszik — nem sikerült többé Thökölynek visszafoglalnia, s az ezentúl folyton Leopold kezén volt,² mindaddig, míg az elnyomott nemzet, az önkényes uralom rendszerétől eltérni nem akaró kormány által a kétségbeesésig zaklatva, életének újabb jelét nem adá, s II. Rákóczi Ferencz a nemzeti ügy élére állva, ép idáig lobogtatá diadalmas zászlait.

1703-ban ősszel, míg Bercsényi Zólyom várát ostrommal megvevé s számos más várakat Rákóczi hűségére hajtott vala, addig *Károlyi*

¹ Horváth M. : Magy. tört. IV. i. h.

² Extractus Proventuum Arcis et Bonor. Árva, pro *fisco* Suae Mattis *Regiae*, az 1685—89. évből. Eredeti az árvai vár levéltárában.

Sándor más felvidéki várak között *Arvát* is zár alá helyezé.¹ A várban levő császári őrség parancsnoka, *Schäfler György Lajos* őrnagy, bízva a sziklavár erős falaiban, kemény védelemre készült, s a fölkelők közeledtének hírére már korábban gondoskodott róla, hogy a vár a szükséges hadiszerekkel s nagyobb számú őrséggel elláttassék. Szorgalmazására még október havában kiadatott a parancs,² mely szerint kellő fedezet mellett Komáromból több ágyú volt Árva várába küldendő; de bár az ágyúk *Frei Keresztély János* vezetése alatt 50 német katona kíséretében útnak indítottak, azok már nem juthattak rendeltetésük helyére; mert a Bajmócz váráig érkezett *Frei* nem tartá tanácsosnak az ágyúkat a fölkelők által mindenfelé megszállott utakon tovább szállítani.³

Rákóczi hadai, *Luby György* ezredessel élükön, november vége felé fogtak Árva ostromához, melyet nem kis mértékben könnyíthetett a korán beállott kemény hideg, ez által lehetővé válván az ostromlóknak a befagyott Árva

¹ Horváth: *Magy tört.* IV. 293.

² Kollinovits: *Comment.* Katonánál: XXXIV. 371. és köv. lap.

³ U. o. 390. lap.

vizén minden nehézség nélkül átkelniök, s a várat annak a víz felőli — leggyöngébb — oldalról megtámadniok. *Schäfler György* a kis számu őrséggel egyideig vitézül ellenállott, de elvégre minden erőlködés daczára sem akadályozhatta meg, hogy a vivók az *alsó várba* be ne nyomuljanak. Minthogy nagyrészt itt voltak fölhalmozva az élelmi- s lőszerek, a különben is kimerült csapatok, mielőtt erejüket az ostrom folytatásán elforgácsolták volna, éhség által kísérek meg a *felső várba* szorult őrséget a vár föladására kényszeríteni.¹ És csakugyan, az eszköz czélszerűnek bizonyult; a védők bennszorult csapata, mindinkább fogyni látván élelmi szereit s kívülről sem remélhetvén segélyt, a várat több napi kinos ostromzár alatt folytatott alkudozás után december 5-én föladta.²

A vár átadására vonatkozó okmány, melyet *Luby György* ezredes és *Schäfler György Lajos* parancsnokló őrnagyon kívül *Okolicsányi János* árvai praefectus, *Okolicsányi György* árvamegyei helyettes alispán és öt német katonatiszt is alá-

¹ Hormayr und Mednyánszky: «Taschenbuch für die vaterl. Gesch.» Wien, 1820. 57. l.

² Cf. Bercsényi M. levele Károlyi Sándorhoz. Rákóczytár II. 39. l. jegyz. alatt.

írt, 16 pontban foglalja össze az átadási föltételeket. Ezek szerint az őrség töltött fegyverekkel, lobogó zászlókkal, hadi szokás szerint «Kugl im Mund» s zeneszó mellett vonulhat ki a várból, és 50 emberből álló kíséret (convoi) mellett szabadon mehet a jablonkai szoroson levő csaczai sánczig s onnan tovább, és pedig málhástól, mely utóbbiak alá szekerek adatnak. Az ágyuk minden hozzávalókkal, nemkülönben a Thököly-családnak a várban levő javai a várban maradnak. A kivonulókat tiltva van igéretekkel szolgálatra csábítani. A várban levő nemesség szabadon jószágaira vonulhat; elkobzott javai visszaadassanak.¹

A folytonos összeköttetés, melyben Rákóczi Lengyelországgal állott, Árva birtokát rá nézve fontossá tévé; mert az *Apaj György* parancsnoksága alá helyezett² félreeső határszéli várezentúl, míg egyrészt a hadviselés folytatásához megkívántató nagymennyiségű anyagszerek, nevezetesen az ón, kén, gálicz, salétrom, továbbá a fegyverek, posztó s főkép a kőso behozatalát

¹ *Thaly Kálmán* kézirati jegyzeteiből: az országos levéltár rendezetlen részében levő eredeti várföladási okmányból készített kivonata nyomán.

² *Thaly K.* kézirati jegyzetei között.

a szomszéd Lengyelországból tetemesen megkönnyíté, másrészt biztos rejtekül szolgált a fejedelem később olykor megszorult pártfeleinek.¹

Öt viszontagságteljes év mult el a nélkül, hogy a császáriak Árva vára visszafoglalását megkísérthették volna, midőn az 1708-dik év nyarán Trencsén mellett vívott szerencsétlen ütközet után a nemzet szent ügye, melyet Rákóczi oly fényes diadalra segített, ismét hanyatlásnak indult, s itt is csakhamar más fordulatot vettek a dolgok. A Zólyomból 1709 január elején betört *Pálffy János*, *Leffelholz* és *Ebergényi* császári tábornokok Rákóczi híveit még a tél folytán Liptóból is kiszoríták, Árva várát pedig, hova az ellenség közeledtének hírére még ősszel *Winkler Vilmos* ezredes helyezettett nagyobb számú őrséggel, már januárius elején ostromzár alá fogták.² A rendkívüli hideg azonban, mely az 1708—9-diki telet emlékeztetessé tévé, a császáriak műveleteit is nagy mértékben megnehezíté, s bár Rózsahegy városát ostrommal megvevén, számos nemest a császár hűségére hajtottak vala, miután azon fenye-

¹ *Wagner*: Hist. Jos. 302. l.

² *Thaly Kálmán*: Bottyán tábornok élete. 324. s köv. lap.

gető hírre, hogy a kuruczok Nógrádmegyéből Zólyomba törtek, csakhamar vissza kelle vonulniok:¹ a Liptó- és Árvában kivívt siker alig állott arányban a rendkívüli hidegben, járatlan utakon tett menetek folytán szenvedett óriási veszteségekkel. A Bécsben időző *Heister* sem nagyon örvendett e nagy áldozattal járó hadjáratnak. Ő maga nem sokára Selmeczbányára jöven, míg a gyalogság egy részét régi állomásaira rendelé, más részét *Árva* vívására küldé, a bányavárosok ezen észak felőli utolsó védművét is hatalmába ejtendő.²

Valóban féltő volt, hogy a minden külsegélytől elzárt vár, melynek élelmi szere a hosszabb ideig tartó zárlat folytán különben is fogytán valának, nem fog soká ellentállhatni. Azonban míg a február havában újra nagyobb erővel betört császári hadak Liptót eláraszták s a fölkelteket a Szepességen is üzőbe vették, addig hátuk mögött *Babócsay Ferencz* kurucz dandárnok értesülvén a veszélyről, melyben *Árva* vára forgott, nagy sietséggel indult meg Gömörből élelemszállítmánynyal a vár felé, melynek ostrom-

¹ Ugyanott.

² Wagner: Hist. Jos. i. h.

zárlatát fölbontván, a szállítmányt szerencsésen bevivé.¹

Jóllehet, a fölbontott ostromzárlatot a visszatérő *Viard* tábornok kétezer némettel csakhamar ismét helyreállítá; mindazonáltal *Winkler*, a Babócsay által bevitt élelemmel, még majdnem két hónapon át derekasan tartotta magát.

De a császári hadak is mind komolyabban fogtak az ostromhoz; tüzes golyóik mind sűrűbben hullottak a vár födelére, s a már újra élelem szükében levő őrség helyzete valóban kétségbeejtő volt. Egy napon a császáriak tüzes golyói a vár födelét lángba borítván, a külségélytől elzárt *Winklernek* nem maradt más választása, mint a vár átadása iránt alkuba lépni, mely megköttetvén, Árvát április 11-én föladá.² Alig néhány nappal később a kuruczok még egy élelemszállítmányt kísérlének meg Árvába bevinni,³ sőt *Czelder Orbán*, Rákóczi dandárnoka *Bajchy György* nevű alezredesét is utnak indítá bizonyos számú hajdusággal a várat meg-

¹ *Thaly Kálmán*: Bottyán táb. élete, 348. l.

² *Roxer Dániel* hadnagy levele *Czelder Orbán* dandárnokhoz. Ered. *Thaly Kálmán* kéziratgyűjteményében.

³ *Bercsényi M.* levele *Károlyihoz* (Ungvár, apr. 15. 1709). *Thaly Kálmán*: Rákóczi-tár II. 271. l.

segíteni, de már késő volt. Czelder ápril 20-án hírét vevén a vár elestének, miként gróf Bercsényi Miklóshoz írt levelében maga mondja: «de necesse kölltetett revocálni az hadat».¹

Árva vára ekkép elesvén, bár az átadási föltételekben az őrségnek a szabad elvonulás bizsítottatott: a császáriak, bevonulván a várba, nem sokat törődtek a föltételekkel. *Winklert* magát harmadnapra vasban vitték Bécs felé; egy *Gillich László* nevű kapitányt pedig szintén az «accorda» ellenére letartóztattak, sőt mi több, már azon parancs is kiadatott, hogy az őrség azon része, mely vonakodik császári szolgálatba állani, fölkonzoltassék.² Vajjon végrehajtatott-e az embertelen parancs? nem tudjuk.

Ez volt az utolsó s tán leghevesebb ostrom, melyet Árva vára kiállott. Azóta nem kísérlé meg többé vivó had erejét a büszke falakon, melyeket csak az idő vaskövetkezetességgel emésztő befolyása bírt meggyöngíteni.

¹ Czelder Orbán levele Bercsényihez (Késmárk, apr. 20. 1709). Ered. *Thaly K.* kéziratgyűjteményében.

² *Roxer D.* idézett levele *Czelder O.*-hoz (Dunavec, 1709. apr. 19.).

III.

« . . . az várakat s jószágokat úgy köll providealni, hogy azok szép állapotban maradhassanak continue, nem oly improvise, mint ekkoráig, az szerint az szegénység is ne pusztuljon, de épüljön inkább.»

Utasítás THÖKÖLY ISTVÁN részére.

Mielőtt befejeznők az árvai vár történetét, ennek kiegészítése tekintetéből legyen szabad még röviden megemlékeznünk ama férfiakról, kik mint a vár s a hozzá tartozó uradalom igazgatói, a nemzeti erekljét mai napig megőrizni segítették, s e részben az utókor hálájára érdemesek.

A Thököly István halálával bekövetkezett zavargós időkben az igazgatóság tiszte inkább csak névleges volt, mert a vár egy kézről a másikra menvén át, nem csoda, ha az igazgatás rendje teljesen fölbomlott. A vár tisztjei annak szolgáltak, kinek kezében a hatalom vala; az uradalom jövedelmeit gyakran hűtlenül kezelve,

saját hasznukra fordították, durván, kegyetlenül zsarolva a végkimerülésben sinlődő népet. De kövessük az események rendjét.

Thököly István halálával thrakostyáni *Cras-kovics Miklós* gróf (Thurzó Borbála unokája) viselte — kétségkívül királyi megbízás folytán — az igazgatói tisztet s a főispáni méltóságot (1670—1673.), melyekben őt három év múlva *Illyésházy György*, ezt pedig ismét három év múlva (1676-tól) monyorókeréki idősb *Erdődy György* követé. Ez utóbbi számos más díszes hivatalt viselvén, sem időt nem talált, sem kedvet nem érzett az elpusztult várat s uradalmat rendezni, de különben is távol lakván, igazgatói teendőit az ifjú Dessewffy Ferenczre bízta. A könnyelmű, ledér életű gyermek-ifjú folytonosan dőzsöléssel töltvén idejét, kormányzása alatt minden rend teljesen fölbomlott. Ő maga az uradalmi tisztekkel versenyt kegyetlenül zsarolta a mindenéből kifosztott jobbágyságot, mely végső kétségbeesésében a királyi kamarához fordult alázatos könyörgésével, kérve azt, szabadítaná meg a féktelen gyermek — miként Dessewffyt nevezék — zsarolásaitól. «Rosz volt dolgunk Illyésházy uram idejében — így kezdik a könyörgést — most azonban

lehetőleg még rosszabb. A jelenlegi igazgató gróf úr távol lakván tőlünk, egy gyermek kormányzására bízott bennünket, ki nem tesz egyebet, mint sokat iszik, sokat alszik, a népnél megyeszerte járván, sokat költ, a nyomorult pórságtól sokat zsarol ki a maga részére.»¹ De a politikai zavarok lehetetlenné tévék a baj orvoslását, s nem volt, a ki meghallgatta volna a szegény pór nép jajveszékléseit. A családi gyűlés s tiszti számadásokat vizsgáló szék, mely az alapító Thurzó György nádor végrendelete értelmében minden évben lett volna megtartandó, most 13 éven felül meg nem tartatott;² a tisztviselők, mint már érintők, hűtlenül kezelték a kizsarolt jövedelmeket, s *Kadas András* tisztartó egymaga harminczezer forintig — az akkori időben nagy összeg — károsítá meg az uradalmat; a vár az utolsó ostrom óta félig föl-

¹ Dat. in meditulo Comit. Arven. 3. Martii 1679. — « tempore Directionis Dom. Comitis Georgii Illyésházy fuit male, nunc autem valde pessime. Dominus comes director modernus a longe habitando a nobis, commisit nos regendos puero, qui D. puer et capitaneus facit ita: multum bibit, multum dormit, multum per miseram plebem per comitatum divagando consumit, multum a misera plebe extorquet pro se. etc.» Az országos levéltárban levő ered. után.

² Zichy János gróf folyamodása ő felségéhez. Ered. az országos levéltárban.

dúlva kijavíthatlanul állott; a váraljai major porrá égetve, az igavonó marha elrabolva levén, a majorsági földek parlagon heverték, s a vég-elpusztulás szomorú képét nyújtották.¹

Ily állapotban vette át a vár és az uradalom igazgatását idősb gróf Erdődy György halála után (1714.) ennek unokaöcscse *ifjabb* gróf *Erdődy György*. Az ifjú gróf, miután az akadályokat, melyeket némelyek a közbirtokosok közül s névszerint *Zichy János* gróf az igazgatói tiszt átvételére nézve utjába gördítének,² szerencsésen eltávolítá, s méltóságában a király (III. Károly) által is megerősítettett, ifjúságához illő hévvel karolta fel a vérség által reá bízott ügyet. A vár és az uradalom állapota iránt nem levén kellően tájékozva, az új igazgató legelőbb is egy kimerítő értesítéssel (Informatio) láttatta el magát, melynek fonalán indulva, már a következő évben (1715.) a Nagyfalván tartott családi gyűlés alkalmával az üdvös javaslatok egész sorával lépett a vérség elé. Az utóbbi

¹ Informatio in negotio arcis Arva: Az árvai vár levéltárában.

² Zichy J. gróf fentebb idézett folyamodása, melyben az igazgatóságot úgy éltesebb kora, mint birtokrészének nagyobb voltánál fogva, Erdődy Györgyről magára ruháztatni, vagy ellenkezőleg a közös javakat felosztani kéri.

háborús idők tartama alatt a megye lakossága nagyon meggyérült; sokan az ellenséges fegyvernek estek áldozatul, de még többen az inség és nyomor által szorítva, elköltözni valának kénytelenek, minek folytán a vár jövedelmei, melyek már a forradalmak előtti időben megközelíték a 20,000 forintot, most 10,000 frtra leapadtak.*

A bajon segítendő, Erdődy gróf mindennek előtt arra terjeszté ki gondos figyelmét, hogy a további kiköltözködést megakadályozza, sőt a kiköltözötteket is üdvös és czélszerű rendszabályok hozása által a visszatérésre bírja. Erre egyedüli eszköznek látszott a bérek leszállítása s a jobbágyság terheinek könnyítése, mit az igazgató gróf a közbirtokossági gyűlésen javaslatba is hozott. — Úgyde a közbirtokosok nagy része más nézeten volt, ezek a leapadt jövedelmek szaporítását épen az által czélozák elérni, hogy a bérek fölemeltessenek. Az 1717-diki családi közgyűlésen keseleőkeői báró Majthényi János, mint a királyi kincstár képviselőjének előadására, már-már tulsúlyra vergődik a fonák felfogás, midőn Erdődy György

* Acta censuralia anni 1715. Az árvai vár levéltárában.

gróf hivatali s személyes méltóságának egész súlyát vetette a mérlegbe, s hivatkozván a reá mint igazgatóra ruházott hatalomra, ünnepélyesen tiltakozott oly határozat hozatala ellen, mely, míg igazgatói jogkörét korlátozhatná, inkább vesztére, mintsem javára válnék az uradalomnak.

A nemes gróf erélye, melylyel a fonák határozatot megakadályozá, fényes diadalt aratott, s a vérség rövid idő múlva meggyőződhetett, hogy az uradalmi igazgató, habár a jobbágyi tartozások leszállítása által kezdetben még inkább apasztani látszott a jövedelmeket, épen ezen bölcs intézkedése által egy új jövedelemforrást nyitott meg: mert a további kiköltözésnek eleje vétetvén, az elpusztult falvak újra megnépesedtek, s a mily mértékben szaporodott a lakosság száma, növekedett lassanként az uradalom jövedelme is. Az őserdők egész tengere borítá akkortájt a megye éjszaknyugoti részét, melyet csupán azért nem lehetett értékesíteni, mert a közlekedési eszközökön kívül hiányzott a munkaerő. Ez utóbbit elővarázsolni volt az igazgató gróf szép, de súlyos föladata, melyet vasakarata által sikerült rövid idő alatt fényesen megoldania. Az őserdő bár mostoha

éghajlat alatt fekvő, de kövér földjén nem sokára számos pór családot telepített meg, melyeknek hálás szorgalma által a fakincs kiaknázása lehetővé lőn. A község, mely az újból megtelepített családokból alakult, az alapító gróf tiszteletére mai napig «Erdődke» nevet visel. Így érthető meg ama hihetetlennek látszó, de kétségbevonhatlan tény, hogy ifjabb Erdődy György gróf az árvai vár jövedelmeit hosszú igazgatása alatt — a mostoha viszonyok dacára — tizezer forintról harminczezerre emelé.*

A vár és uradalom igazgatói közül ifj. gróf Erdődy György volt az első, ki nem viselte egyszersmind az árvamegyei főispáni méltóságot, mely habár még mindig a vérségből származó egyének által lőn betöltve, mégis, úgy látszik, már ekkor elveszté «örökös» jellegét, s nem sokára — mint látni fogjuk — idege-
neknek is adományoztatott. Erdődy György gróf hosszú igazgatása alatt a vérségből származó következő férfiak tölték be Árvamegye főispáni székét: jeszeniczei és budatini gróf Szunyogh János György (1713 — 1721.); vásony-

* Acta censuralia ab anno 1760. Az árvai vár levéltárában.

keői gróf *Zichy Imre* (1721—1746.), majd 1747-től *Szunyogh Antal* gróf volt főispáni helytartó, mindaddig, míg 1751-ben Mária Terézia királyné *Erdődy Antal* grófot emelé a Zichy Imre gróf halála folytán megürült hivatalra.¹

Ifjabb Erdődy György gróf 1758-ban bekövetkezett halála után az uradalmi igazgatói hivatal hosszabb ideig betöltetlen maradt, mígnem 1764-ben a magyar kir. kincstár, mely már négy évvel előbb is egy királyi parancs által a közbirtokossági gyűlés egybehívásának jogával ideiglenesen felruházott,² az igazgatást tényleg is átvevén, azt nem kevesebb mint 18 évig viselé. Ezen időközben történt, hogy a jogaira keveset ügyelő vérség kezéből az árvamegyei főispáni méltóság is kiesett. Erdődy Antal gróf ugyanis, ki — mint fentebb érintők — 1751-ben a főispánságot átvevé, 1769-ben elhalván, helyébe *Török András* tábornok neveztetett ki Árvamegye főispánjának, mely méltóság ezen túl többnyire idegenek kezén volt. Egyébiránt

¹ Az árvamegyei KK. és RR.-nek gróf Zichy Ferencz kérelme folytán kiadott bizonyáglevele. Eredeti az árvai vár levéltárában.

² Az 1760. évben tartott közbirtokossági gyűlés jegyzőkönyve. Eredetben u. o.

rend és pontosság jellemzi a királyi kincstár igazgatásának éveit, s a vérségnek alig lehetett oka panaszra, ha csak az nem, hogy a kincstár kezelése alatt számos nagybecsű családi okmány a királyi kincstár budai levéltárába vitétt, hol részben mai napig is őriztetik.

1782-ben a vérség ismét saját kebeléből galanthai herczeg *Eszterházy Miklóst* választá meg a közös javak igazgatójának. S ekkor hozatott ama fontos, maig is érvényben levő szabályrendelet, mely szerint az igazgatói szék megürülte folytán támadható rendetlenségek elhárítása végett az igazgatói tollnok kötelességévé tétetett, hogy az igazgató halálát mindenkor Eszterházy herczegnek bejelentse, ki az igazgatás ideiglenes vezetésével egyszer s mindenkorra felhatalmaztatván, viszont a halálesetet három hónap lefolyása alatt ő felségének bejelenteni köteleztetett. A mily általános volt az 1782 nov. 25-kén Pozsonyban megtartott közbirtokossági gyűlés alkalmával a herczeg személye iránt nyilvánult bizodalom, szintoly általános volt ama felfogás, hogy a vérség ezen legelőkelőbb tagja, számos kitűnő hivatala mellet, alig lesz képes újabb hivatásában is eljárni, s nem csoda, ha az elnöklő *Niczky*

Kristóf gróf magy. kir. kamarai elnök abbeli indítványa, hogy a kormányzó herczeg mellé egy helyettes is választassék, általános visszhangra talált. A helyettesekül kijelölt Zichy Ferencz, Batthyány János és Erdődy József grófok közül, az elől megnevezettben pontosult össze a vérség közbizalma, s főkormányzói helyettesül még ugyanaz nap gróf *Zichy Ferencz* választatott meg.¹

Miként előre látható volt, Eszterházy Miklós herczeg csak vajmi rövid ideig viselé tényleg az igazgatói hivatalt, mert bár kezdetben oly utasítással látta el az uradalmi tisztséget, hogy minden hivatalos jelentések egyenesen hozzá, mint megválasztott igazgatóhoz küldessenek, már a következő évben megmásítá ebbeli rendeletét, s az igazgatás gondjait helyettesére ruházá.²

A kitünő pontosság, melylyel Zichy Ferencz gróf mint igazgatói helyettes a vár és uradalom ügyeit vezeté, méltó elismerést aratott a vérségnél, melynek csak természetes kifolyása volt

¹ Protocollum Concursus compossessoratus II. Dominior. Arva & Ljethava. Ao 1782. Az árvai vár levéltárában.

² Hg. Eszterházy M. levele Turcsányi præfectushoz. Dat. Viennæ 29. Mart. 1783. Ered. u. o.

azon általános bizalom, melylyel találkozott, midőn kevéssel Eszterházy Miklós herczeg halála után 1792 jun. 17-kén a közös javak igazgatójának egyhangulag megválasztatott.¹

Zichy Ferencz gróf, most kettőztetett hévvel karolta fel a vérség által reá bizott ügyet. Mindjárt igazgatása kezdetén a vérség javára irányzott czélszerű intézkedések egész sorával találkozunk, melyek közül legalább néhányat legyen szabad felsorolnunk. A királyi kincstár igazgatása óta számos családi okmány a kamarai levéltárban őriztetvén, az igazgató gróf azok kiadatását szorgalmazá; s bár ez irányban kifejtett buzgalma nem aratott is teljes sikert, nem sokára legalább a gazdasági, urbéri és határjárasi irományokat sikerült visszaszereznie. Az árvai várban, hol évenként gyakrabban személyesen megjelent, egy díszes lakosztályt a maga, egy másikat a közbirtokossági gyűlésekre egybegyűlő családtagok számára rendeztetett be.² Az árvai uradalom büntető törvényhatósági, sőt pallosjogot is gyakorolván, a várban számos fegyenczet kellett elhelyezni, de különben is itt

¹ Protocoll. Censur. Anni 1792.

² Az u. n. directoralis lakáshoz vezető bejárat fölött a Zichy grófok czimere mai napig látható.

levén összpontosítva az uradalmi tisztviselők, egy orvosnak hiánya mindinkább érezhetővé lőn. Az igazgató erre is kiterjeszté figyelmét, javaslatára nem sokára egy uradalmi orvos (sebész) rendszeresített.

1793 óta a főispáni méltóság, melyet — mint fentebb érintők — Török András generális viselt vala, ez utóbbi halála folytán megürülván, Zichy Ferencz gróf helyén valónak látta a vérséget figyelmeztetni, hogy itt volna ideje, a méltóságot, mely a vérség dicső ősének gróf Thurzó Györgynek örökös joggal adományoztatott, ismét visszaszerezni. Hálás köszönettel fogadta a vérség az igazgató gróf mindent átkaroló gondoskodását, s biztosítván őt hathatós támogatásáról, körültekintő s bölcs belátására bízta az ez irányban teendő lépéseket.* S a főkormányzó gróf igyekezete ez irányban sem volt sikertelen: Árvamegye főispánjának nem sokára ismét a vérség egyik tagja, b. Révay Péter neveztetett ki.

Az 1800-dik évvel egy eseménydús század ismét sírba szállt, s a tizennyolczadik század hamvaiból Phönixként emelkedett ki a tizenkilen-

* Protocoll. Censur. Anni 1795. Eredeti az árvai vár levéltárában.

czedik század nagy eszméivel, melyeket egy hatalmas nemzet nagy fia tüze zászlajára, elrémitve a középkori hűbériség súlya alatt nyögő Európát. A harci zaj távol vidéken dühöngött s nem hatott el Árva váráig, melynek büszke falai csaknem egy századon át nem láttak ellenséges hadat, őrsége nyugodtan alhatta álmait. De minden mulandó az ég alatt; a végzet kérlelhetlen s ott és akkor sujtja a halandót, hol és a midőn legkevésbé várja.

Április 18-ka volt. A tavaszi szellő első fuvalma alig olvastá fel a föld jégkérgét, a várdomb alján egyes ibolyák szűz bimbói máris mosolyogva nyíltak: midőn a szokottnál korábban beállott tavaszi napokat — mint az e tájon oly gyakran történni szokott — ismét zordon hideg váltotta fel, s a nyíló virágok mélyen rejtőztek a száraz csaltba, félve az újra dühöngő éjszaki szél szárazan hervasztó érintésétől.

A nap leáldozott, az est harangja elhangzott már, s míg a várlakók egy része épen estebédjét költé, addig az ősz várőr toronyszobájában, csöndes kandallótűznél mesélt a várban összpontosított katonaköteles ifjúságnak a vár történetéből rémes meséket. Csend és figyelem

kiséri előadását, melybe csak a kívül dühöngő orkán sivítása vegyül s a rozzant ablakok csörmpölése, melyekkel hasztalanul birkózik az éjszaki szél. Az ősz férfiú tán épen bizonyítja, hogy ellenség még nem volt képes megtörni a vár hatalmas falait, midőn vészkiáltás hallatszik az udvaron, s a hallgató ifjúság megriadva felszökken. «Tűz van! tűz van! ég a vár!» hangzik végig a hosszú folyosón. Egy pillanat alatt száz kar siet a veszedelem helyére. Hajh, de már késő! Az ellenőr (contra agens) Reviczky Ferencz lakása tűzben áll, a lángok erős éjszaki szélről élesztve magasan fölcsapkodnak, s már a középső várra támaszkodó úgynevezett puska-portorony (pulvereria) födelét nyaldossák. Mint-ha a végzet úgy intézte volna, a létra, mely az ellenőr lakásának födelére rendesen támasztva volt, most helyén nem találtatott, a sietségben hozott létrák pedig nem érték a magas födelet. A tűzvész egyre nő: vele a zavar. Már a «puska-portorony» is lángban áll, s magasan csapnak fel a lángok a középső vár felé. «Mentsük a középső várat!» hangzik most mindenfelé, s míg a várlakók egy része óriási erővel rombolja a középső várba vezető kívülről alkalmazott falépcsőzetet, addig néhányan hasztalanul bir-

kóznak az erős ajtó tágítani nem akaró sarkai-
val. Lélekszakadva siet a várnagy a kulcsokkal,
de mire megérkezett, a középső vár már lán-
gokban áll s a legfelsőbb vár is egyes helyeken
kigyulladt. A vár megmentésére már gondolni is
vakmerőség, s most ki-ki megmenteni siet va-
gyonából azt, mi megmenthető. E közben eső-
ként hullottak alá az alsó vár épületeire a
sziporkák. A censuralis palota (patrie) s a vár-
templom födelén az uradalmi építész s néhány
várhajdu kemény karja óriási erővel küzd az itt
is elharapódzott féktelen elemmel, de haszta-
lan: az önfentartás ösztöne hátrálni kényszeríti
ezeket is, s a menekülésre gondol mindenki.*

Mit évszázadokon keresztül annyi ostrom
meg nem rongálhatott, most a dühös elem több
napig pusztító hatalma által tönkre ment.
A középső és felső vár épületeinek nagyrészt
gerendákkal elválasztott emeletei romba dől-
tek, magukkal temetve annyi drága emléket.
Az alsó vár kápolnájának tornyában volt,
Thurzó György idejéből való harangok elol-
vadtak, a templom belsejét azonban és a levél-
tárt megkimélték a lángok.

* Inquisitio Iudium et Iurassoris circa incendium arcense
in A-o 1800 peracta. Eredeti az árvai vár levéltárában.

Az óriási rom a pusztulás borzasztó képét mutatá, s nem egy könyvelt szem aggódva tekintett a kísérteties falakra. Lesz-e a ki megmentse a szent ereklyét, a megye büszkeségét a végenyészettől? Valóban az aggodalom nem volt alaptalan, mert az óriási rom megmentése óriási áldozatokat követelt. De hála a gondviselésnek, gróf Zichy Ferencz állott az árvai uradalom élén, s az ő erélye vigaszt öntött az aggódók kebelébe. S a közvélemény nem csalódott a nemes grófban: a mily szigorral vizsgálhatta a tűzvész keletkeztének okait, oly eréllyel indította meg a vár lehetőség szerinti helyreállításának nehéz művét. Az *alsó* várat, mely a vártisztségnek lakást, a raboknak börtönt szolgáltatott, Zichy Ferencz gróf fő kormányzó teljhatalmánál fogva még ugyanazon évben újra befödette s a földült helyiségeket helyreállíttatta; * a *középső* és *felső* vár azonban nagyobb beruházásokat igényelt, még pedig miután a vár — mint ilyen — rég elveszté jelentőségét, inproductiv beruházásokat, s a fő kormányzó kötelességének tartotta a vérség

* *Ambrózy Mihály* praefectus jelentése 1801. nov. 10. s az erre érkezett rendelet (1802. jan. 21.) Eredeti az árvai vár levéltárában.

elé terjeszteni azon kérdést: fentartassék-e a vár középső és felső része is? A közbirtokosság az 1801-ben tartott családi gyűlésen azon kivánságának adott kifejezést, hogy a középső és felső vár födetlen maradjon s a vérség haszontalanul ne terheltessék nagy költséggel. De a vár ügye a gyűlésen jelen volt uradalmi tiszteken kívül, magában a lelkes igazgatóban talált a legbuzgóbb pártfogóra, minek folytán, főleg azon indokból, hogy a romladozó falak hulladéka a közlekedést nemcsak a vár alatti országúton, hanem a várszikla tövében folyó Árva vizén is veszélyessé tehetnék, határozattá lőn, mikép az *egész* vár újból befödessék, mi rövid idő alatt meg is történt.*

Egy igénytelen kőlapra vésett egyszerű fölírás hirdeti most, hogy a vár, annak tűzvész általi végelpusztulása után, vázsonykeői gróf Zichy Ferencz főkormányzósága alatt helyreállítatott 1800-ban, melynél állandóbban van a nemes gróf emléke az utódok kebelébe kitörülhetlenül írva, mely élni fog, míg honfi él, ki a nemzeti emlékek szemléletén lelkesülni tud.

Gróf Zichy Ferencznek 1812-ben bekövet-

kezett halála után a vérség *Erdődy József* grófot választá (1813. máj. 1-jén) a közös javak igazgatójának. Dicső ősei nyomdokait híven követve, az új igazgató egy évtizeden át viselte a vérség közmegelegedésére díszes hivatalát ép halála napjáig (1824 június 12.). Utódjául még ugyanazon évi november 15-kén II. vagy ifjabb gróf *Zichy Ferencz*, az előbbinek legidősebb fia választatott meg egyhangulag. Ifjabb gróf *Zichy Ferencz* szintén azon igazgatók sorába tartozik, kik a vár és az uradalom körül érdemeket szereztek. Mint egyik kiváló érdemét fölemlítjük, hogy a Thököly-féle forradalom után, s később a kir. kamara igazgatása idejében a vár levéltárából elkobzott nagyszámú történelmi érdekű okirat visszaszerzésében — követve édes apja nyomdokait — ernyedetlenül buzgólkodott. Ha az igazgató gróf jóakarató igyekezete nem vezetett teljes sikerre, azon körülménynek tulajdonítandó, hogy a kir. kincstár nem sok kedvet érzett a nagyobb biztonságú kamarai levéltárból, a jogaira is vonatkozó fontosabb, főleg gyökeres okmányokat (*radicalia*) kiszolgáltatni.* Mindazonáltal azon, bár nem nagy

* Haader István jelentése a főkormányzó grófhoz. 1832.

terjedelmű csomag, mely a kiadott okiratokat tartalmazza, az árvai vár levéltárában — Thurzó György eredeti levelezésén kívül — kétségkívül egyike a történelmi szempontból legérdekesebbeknek.

Az 1848-dik év világrendítő, hazánk viszonyait gyökerében átalakító eseményei még a kormány rudján találták a tiszteletben megőszült gróf Zichy Ferenczet. Az ősiség eltörlése s a jobbágyság fölszabadítása által míg az ország annyi millió szabad és munkás polgárt nyert, addig a földbirtokos osztály legalább pillanatra érzékenyen sujtatott. A veszteség, mely a közbirtokossági uradalmat a jobbágyság fölmentése által érte, veszteség volt magára a várra is; mert a közbirtokosság, mely az uradalomhoz tartozó 83 községben birt 4562¹/₂ jobbágYTELEK elestével egy csapással körülbelül 200,000 napszámot veszített, nem fordíthatott többé annyi gondot és annyi költséget egy oly tárgy föntartására, mely a földesúri törvényhatóság megszünte által csaknem minden fontosságát elveszté; mert a várban lakó tisztviselők egy része fölöslegessé vált, s a börtönhelyiségekre sem volt többé szükség. Így történt, hogy a vár föntartására mind kevesebb gond fordít-

tatott. Az esővíz behatása folytán számos veszélyes repedés támadt a falakon, különösen a vár elhagyottabb középső és felső részében, s egész helyiségek megteltek a porladozó falak hulladékaival.

Az 1852. év nyarán azonban ismét számos munkás sürgött a várban, nagy sietséggel jobb karba helyezvén a sok helyütt megrongált lépcsőzetet; a fahulladékok legalább ott, hol az utat elzárták, eltakarították: az egész vár bizonyos rég látott ünnepélyesen tiszta színezetet nyert. *I. Ferencz József* császár ő felsége, ki ez évben körutat tett a felvidéken, volt a magas vendég, kinek bejelentett látogatása alkalmából történtek a fogadtatásához legszükségesebb előkészületek. Maga a főkormányzó gróf fogadta az összes tisztség élén levett főveggel a magas vendéget, ki, miután a kocsija elé fogott lovak a vár meredek partján megbokrosodtak, fejedelmi kíséretével gyalog vonult a várba, hol rövid villásreggeli után, magas látogatása emlékeül, az e célra készített díszes könyvbe nevét sajátkezüleg bejegyezte.*

* A kék bársonyba kötött könyv címlapja aranyozott betűkkel s magyar nyelven van írva. Az átellenes lapot az osztrák címér díszíti.

Ámbár ama politikai meghasonlás folytán, mely az uralkodót ez időben népétől elválasztá, a fejedelmi látogatás nem bírt is ama nemzedékekre kiható emlékezetesség jellegével, melylyel az más körülmények között okvetlenül birandott vala: most, hogy az uralkodó kibékült hű népével s nemzetünk apostoli királyává fölavattatott, a nap, melyen *I. Ferencz József* császár és király Árva várát legmagasabb látogatásával szerencsértette, örökké emlékezetes marad a vár történetében.

Évek múltak el ismét, a nélkül, hogy Árva várára csak némi gond is fordíttatott volna, s az enyészet, mely kitárt karokkal leskelődött védtelen áldozatára, újra s jobban mint valaha fenyegette azt. A vár és uradalom tisztjeit az apathia egy neme fogta el, mely könnyen megfogható, s a megváltozott viszonyokat tekintve, meg is bocsátható. Ők, kik ifjú koruktól szokva voltak az uradalom ügyét sajátjuknak tekinteni, kik a fönnállott hűbéri rendszer hatalma alatt annyi ezer alattvaló fölött rendelkezének, kiknek hivatalait bizonyos — ha szabad úgy mondanunk — hagyományos tisztelet környezé, megfosztva látván magukat minden eddigi befolyástól s az ezt kísérő köte-

les tisztelettől, nem csoda, ha elkedvetlenedtek, s fájón érezék a hűbéri rendszer bukásával saját bukásukat.

A megváltozott viszonyok az egész igazgatásban új rendszert tettek szükségessé. *Zichy Ferencz gróf* átlátta ezt és érezé, sőt az elavult intézményeket a kor kívánalmaival összhangzásba hozni is megkísérlé; de aggkora nem birt már a kellő ruganyossággal, hogy áttörve a sokféle akadályokat, egy új, a korkiválmak színvonalán álló rendszert léptessen életbe. Ő igazgatása utolsó éveiben szabad folyást engedett a dolgoknak, s nehogy romba dűljön, nem akarta megingatni az igazgatás korhadtt épületét. Ez volt oka főképp, hogy az igazgató gróf az 1856-ban folyóvá tett — kamatokkal együtt csaknem *két milliónyi* — földtehermentesítési összegnek a közbirtokosság közötti fölosztását a legjobb akarat mellett sem volt képes megakadályoztatni. Már pedig ezen összeg, ha az alapító végrendelete szigorúbban értelmeztetik, nem lett volna fölosztható, s abban oly tőkét nyer vala az uradalom, mely czélszerűen kezelve s részben korszerű vállalatokba fektetve, dús kamatokat hajthatott, s az árvai uradalmat a virágzás eddig nem ismert

fokára emelhetette volna. A kármentesítési öszszeg fölösztása annál kevésbé vala indokolható, mert az urbéri szabályozási pöröknek megindítása s 83 község határának fölméretése folytán oly óriási teher nehezült az uradalomra, mely sehogy sem állott arányban a tetemesen megapadt jövedelmekkel.

Ezentúl még öt éven át viselé gróf Zichy Ferencz díszes, de mind terhesebbé vált igazgatói hivatalát. A köztisztetben élt nemes gróf Pozsonyban, 1861-diki aug. 15-kén, életének 87-ik évében fejezte be tettdús pályáját.

Thurzó György mindkét ágon leszármazó ivadéakai a következő évben gyűltek ismét össze Budán oly célból, hogy a megürült főkormányzói székebe kebelükből egy tagot válasszanak. Nem volt eltérés a nézetekben, egy név hangzott minden ajakról, s az árvai uradalom igazgatójának közakarattal megválasztatott gróf *Zichy Edmund*, az elhunyt igazgató legifjabb testvére. (1862 nov. 15.). Benne, a tetterős férfiúban, ki értelemdús jelmondatát — «facta, non verba» — hiven követve, már annyi babért aratott a gyakorlati élet mezején, benne, a minden jó és nemes iránt oly buzgón lángoló hazafiban összpontosult a vérség közbizalma.

Megfelelt-e a nemes gróf ezen bizodalomnak? Erre mi a tömjénzés gyanuja nélkül alig válaszolhatnánk; s azért maradjon másnak fön-tartva az érdemeket, melyeket a főkörmányzó gróf Árvá vára és az uradalom körül eddig is szerzett már s még jövőben szerezni fog, az utókor számára följegyezni, nekünk pedig legyen szabad ama kívánsággal befejeznünk e lapokat: vajha még számos éveken keresztül viselhetné díszes hivatalát, s ne lenne az árvai vár igazgatói sorában ő az utolsó, kinek oly lángolón vannak nagy hazánkfia e szavai szívébe oltva:

«Szép, nagy ősök emlékére visszatekinteni . . . de tetteikkel dicsőíteni azok emlékét, dicsőbb hivatás.»

FÜGGELÉK.

E.

UTASÍTÁS

Illyésházy Gáspár igazgató részére.

«Mi Gróf Thurzó Zsuzsanna, az néh. Tekintetes és Nagyságos Amade István özvegye, Gróf Thurzó Judith, az néh. Tekintetes és Nagyságos Jakusith András özvegye, gróf Thurzó Borbála, az néh. Tekintetes és Nagyságos gróf Erdődy Kristóf özvegye, item: Thurzó Ilona, az Tekintetes és Nagyságos Illyésházy Gáspár uram házastársa, gróf Thurzó Mária, az Tekintetes és Nagyságos Vizkelethy Mihály uram házastársa, Gróf Thurzó Kata, az Tekintetes és Nagyságos Thököly István uram házastársa, és Thurzó Anna, az Tekintetes és Nagyságos Szunyogh János uram házastársa, valljuk ez levelünknek rendjével, hogy az néh. boldog emlékezetű Tekintetes és Nagy-

ságos gróf Thurzó György atyánk Magyarország palatinusának testamentuma szerint, rendeltünk magunk között az megnevezett Illyés-házy Gáspár uramat az egész jószágunkban, mely azon atyánkról szállott, *pro direttore*, ilyen okkal és móddal:

1. A mikor valami *publicum occurál*, vagy pör dolga, vagy akár minemű okkal jószágban való igazgatás dolga, és olyankor a Director-nak vagy magának kellene azért fáradni, vagy maga szolgáját vagy idegen főembert fárasztani, az olyan méltó közönséges dologban törté-
nendő költség köz legyen, *et tempore exactio-
nis rationum* az tisztviselőknak és tiszttartók-
nak *acceptáltassék*.

2. Viceispán, szolgabírák és egyéb bíró sze-
mélyek kihozására s azoknak költségére és
fizetésére kiadandó költség közből legyen és
be *acceptáltassék*.

3. Mivel pedig, ha mikor pör támad vagy
valami méltó szükség *occurál*, ajándék nélkül
nem lehet az dolog, az olyant is az tisztviselők,
ha kinek mit adnak *ad commissionem ad direc-
toris specificam*, *tempore exactionis rationum*

ne difficultáltassék nekik, de az közönséges költségül legyen.

4. A directornak magának legyen szabad szolgálkat rendelni, substituálni, fogadni, elbocsátani, fizetésökről végezni, jövedelem szaporítása kedveért az jószágban rendet eladásban és kereskedésben szabni, praefectust tartani, azonkívül szükséges szolgálkat, az kik nélkül az jószágnak gondviselése jó módjával meg nem lehetne, fogadni.

5. Kapitány, praefectus, tisztartó, porkoláb, drabantok, és egyéb kisebb rendén való tisztviselők, jöllehet fejenként az egész Atyafiaknak lesznek kötelesek hűséggel és hittel, de in specie directornak azzal, és hogy valamit az jószág és jövedelem javára és megnagyobbítására disponál, ahoz hozzá hallgassanak; az tárházakban, a hol a jövedelem és levelek tartása lészen, bebocsássák, mivel az testamentum úgy sonál, hogy ha kárt vall valamely atyafi az ő részében, vagy közönségesen mindnyájan igazságokban, azt nem más hanem director fizesse; jobbágyállapotnak is alábbvaló állapot volna dolga, más az, hogy csak az director per literas suas

reversales arra köti magát, hogy ha az testamentum szerint igazán nem administrálja az director, tehát az ő részén vétessék meg. Azért tisztébe senki se ingerálja magát, elég az, hogy az director mindennek az ő pénzbeli részét tartozzék kiadni, és ha majoris momenti negotia occurrent, az többi atyafiakkal is, pro exigentia consultálkodni, hogy az ő hirek nélkül és teljességben mindenek in præiudicium kiváltképen ne menjenek végbe. Ha valami oly dolog történnék, az kibül valami derekas dolog következhetnék, az atyafiak hire nélkül azt ne cselekedje ő kegyelme.

6. Ha valamely atyafi, vagy maga marhája kedvéért, ha valamely várban vagy egyébiránt utjában levén, be akarna az várba menni, avagy háborunak idején valamelyikébe szorulni; mint magok házokba beszállanak; de a mit költ reá az tisztartó, tempore exactionis rationum, maga részéből defalcaltassék, quod etiam de directore intelligi debet, ha közönséges szükség kívül, vagy multság képen valamely várba menne és költene.

Quod ut convenientius fieri possit, minde-

nik az mit költ, annak partiale regestrumát subscribálja.

7. A director költsége pedig úgy értessék, hogy ha közönséges dologban jár, moderatas expensas faciat, amint tutornak is árvák jószágában országunk törvénye megengedi.

8. Az ilyen dolgok az atyafiak közönséges akarattjából, az tisztviselőknak is intimáltassanak, hogy az szerint kinek-kinek hitekkal legyenek obligatusok és fogyatkozás semmibe ne essék.

9. Az jövedelmet pedig oly pénzül vegyék föl ő kegyelmek, a minemű fog ott jární, oly okkal azért, hogy a mennyire lehet, jó pénzt szerezzenek a tisztviselők, a jó pénzt magok számára meg ne tartsák, vagy egyéb fraust ne cselekedjenek benne.

10. Méltó dolog, hogy az director vagy maga ha lehetséges, vagy más industriusos és jó conscientájú embere által az jószágot minden esztendőben, ha többször nem lehet, csak egyszer meglátogassa, és szolgákra per totum ne bizza az dolgot, sőt, ha mód nélkül való Excessusok az jószágokban találtatnának, amint

hogy vannak is, azokat director uram mindjárt examináltassa, és az kik megérdemlik, meg is büntettessenek személy válogatás nélkül.

11. Derék számvételkor mindenik atyafinak embere legyen jelen, hogy senki valami fraust vagy iniuriát ne prætendálhasson. Actum in Arce Ljethava Die 5 Mensis Iulii. Anno Dni 1626.»

Gr. Thurzó Susanna, Thurzó Judith stb. (Az 1715-dik évi közbirtokossági gyűlés jegyzőkönyvébe fölvelt szöveg nyomán.)

A HASONMÁSOK SZÖVEGE.

I.

CZOBOR ERZSÉBET LEVELE THURZÓ GYÖRGYHÖZ.

Az en eletemigh sjbül valo solgalatomat ajanlom kj-gyelmednek enedes | serelmes sjvem uram kjvanok az ur jstentől kjgelmednek | enedes gjönjörűseges lölköm mjnden lölkj es testi jokat es jo serences | hoso eletet nagj boldogul megh adatnj magam felől enedes | serelmes sjvem ast jrhatom kjgelmednek hogj legjen aldot az ur jsten | yo egesegben vagjok mjnd asonjomal anjama-
l es az gjermekjnkel | egetemben agja az urjsten serelmes edes sjvem hogj kjgelmedjs hasom | jo hjrt jrhason az maga js egeseges alapatja felől serelmes | enedes ez vjlagj gjönjörösegem mjnt hogj kjgelmed felől regen semi byzonjos hirt nem halotam akaram kjgelmedet ez levelemel | megh latogatnom es ezeljs azon kjgelmedhez jgaz sjvel valo serelmemet | megh mutatnom kerven azon kjgelmedet is serelmes enedes sjvem yrjon | mynt es hogj vagjon kjgelmed es mjkor jnduljunk jmar oda kjgelmedhez | mer mint hogj

kijjelmed jól lakik Posomban cikaval es keceghe | vel
 ugjan panasolkodhatnam hogj enis kijjelmedel egjüt
 nem elhetem megh | valamjkor azert kijjelmed pa-
 rancsolya en mjngjarast el megjek | Asonjom anjam
 kijjelmednek solgalatjat ajanlja, en somal js edes sj-
 vem | mongja uram apamnak solgalatomat, ezeknek
 utana serelmes | edes lölköm ajánlom kijjelmedet ma-
 gamal együt az hatalmas uristen | nek, kj agja szent
 fjanak erdemert hogj hamar valo nap lasuk | egymast
 nagj vigj es jo egesegben. Amen. Kolt Sasinban böyt
 mas hava | 29 napjan

p. s. serelmes edes lölkem
 jm küldtem kijjelmednek
 vjolat noha nem ujsag kijjel
 mednel mindazonaltal gondolom
 hogy kedves

Az kijjelmed atjafja ki ugj se-
 retj kijjelmedet mjnt ser . . .
 lölket es eletet

Czobor Erzebeth, m. k.

Kívül :

Ez level adasek az enedes serelm(es)
 lölköm vramnak az Nemzetes
 es Nagjsagos Thvrzo Gjörgj ur-
 amnak hjven kezehez.

II.

THURZÓ GYÖRGY LEVELE CZOBOR
ERZSÉBETHEZ.

Keoszeonetemnek es magam ajanlasanak utanna zermes en edes Attyamffia. Az kegyelmes Vr Isten az eo szent fiaerth sokaigh eltessen yo szerenches egesseghben megh tarchon es leolky testi Jovajval algyon megh, mynd az mj leanjnkal egyetemben. Az mjnemeo eoreomem volt az te levelednek olvasasombol, bizony nem hogy megh irhatnam, de seoth megh sem mondhatnam is, Dichertessek azerth az en Uramnak es Istenemnek az eo szent neve, hogy ez ideighlen jo egesseghben megh tartoth, tarchon megh ugyan azon en Istenem ez utanis benneteketh azon yo egesseghben es adgya hogy lathassuk egymasst azon yo egesseghben Amen.

Enis Istennek hala js egesseghben vagyok az minth az maj levelemben is megh erteted, az minemeu hirejm is voltanak azokrul is edes leolkeom beussegeessen irjam az maj levelemben.

Az Bokretath es az keszkenjeochket, Az mjnemeo to neven vettem túled, chak Isten láttya, mjnd azon által ha lehetne magam yelen leven es nem levelem által keoszeonnem megh, De minthogy így akarta Isten hogy az teob urakkal egyetemben most kell orszagunknak zolgalnunk es yelen leven megh nem keoszeonhetem, Ez levelemben keoszeoneom, es minth en edes

zerelmes zyvemtől es leolkeomtól nagy yo neven vettem. Adgya Isten hogy ez utanis ajandekozhass, es enis azonkepen tegedeth ajandekozhassalak, es sok esztendeigh egy mashoz valo tiszta szivbül valo szeretettel lakhassunk, Most immar egyebre nem kerlek edes leolkeom hanem mennel gyakrabban leheth mindenkori iry az te yo egesseged felül hogy ertven az te yo egessegedeth sok gondajm es dolgajm keozeoth az te feleoled valo yo hirrel vigasztalhassam magamath. Adgya az Ur Isten hogy gyakorta irhass es mjndenkori egesseged feleöl yo hirth irhass, melben tarchon megh nagy sok yo esztendeighlen, láthassuk is egymast nagy jo egesseghen, kierth halakath advan eo szent felsegenek dicherhessük az eo szent neveth, ha mj olly hirejnk lesznek azon lesznek hogy edes szivem mingyarast tudodra adgyam. Az Ur Isten kegyelmes oltalmaban ajanljak en edes szerelmes Attyamfia. Irtam az Dunan innen az Reghi Panonja hele mellet valo Taborban Komaromnal, 24 Aprill 1594.

Az te szerelmes Urad es Tarsod
ki nem küleonben szereth hanem
minth tulajdon eoneon
magath.

Az te *Thurzo Györgyeod*, m. k.

Kivül :

Az Nagos Czobor Erzebeth Azonnak Ennekem az
mígh | elek mjndenkori zerelmes Attyamfianak

A.

A BETHLENFALVI

GRÓF THURZÓ GYÖRGY

MAGYARORSZÁG NÁDORÁTÓL LESZÁRMAZÓ

NEMZETSÉGI FŐÁGAKAT,

S AZ EZEKBŐL VÁLASZTOTT ÁRVAI URADALMI

KÖZBIRTOKOSSÁGI IGAZGATÓKAT KITÜNTETŐ

NEMZEDÉK-REND.

— 1 —
Zsuzsánna,

1. Perényi Istvánné,
2. Czobor Mihályné,
3. Amade Istvánné,
4. Vojszko Frigyesné.

— 1 —
Judith,

Jakussith Andrásné.

— 2 —
Imre,

neje: Nyáry Kristina.

— 2 —
Ilona,

Illésházy Gáspár.
1. igazgató neje.

Thurzó György,

1-ső neje: Forgách Zsófia,
2-ik „ Czobor Erzsébet.

— 2 —

Borbála,

1. Erdődy Kristófné.
2. Draskovich Jánosné.

— 2 —

Katalin,

Thököly Istvánné.

— 2 —

Mária,

Vizkelety Mihályné.

— 2 —

Anna,

Szunyogh Jánosné.

— 1 —
Perényi Imre.

— 4 —

Vojszko Ilona,

Ujfalussy Andrásné.

Jakussith Imre,
Jakussith János,
Jakussith Judith,
Barkóczy Lászlóné.

Jakussith Kata,
1. Galocsay Istvánné.
2. Daróczy Ferenczné.

Jakussith Anna,
Drugeth Jánosné.

Thurzó Erzsébet,

Eszterházy Istvánné.

Thurzó Krisztina
(méhben hagyott). †

Illésházy Gábor,

(II. igazgató.)
neje: 1. Ujfalussy Éva,
„ 2. Tarnow Zsófia Petr.
„ 3. Szécsy Éva.

Illésházy György,
(V. igazgató.)
neje: Forgách Mária.

Illésházy Katalin,
Bethlen Péterné.

— 1 —

Erdődy Gábor,
neje: 1. Pálffy Mária,
„ 2. Amade Judith.

Erdődy Imre,
Erdődy Erzsébet,
Erdődy György,
neje: Batthyány Erzsébet.

— 2 —

Draskovich Bora,
Draskovich Miklós,
(IV. igazgató.)
Draskovich János.

Thököly István (ifj.)
(III. igazgató.)

Thököly Erzsébet,
Petrőczy Istvánné.

Thököly Mária,
Károlyi Ádámné.

Szunyogh Erzsébet,
Szunyogh Imre,
Szunyogh Gyula,
Szunyogh Mária (Henkelné),
Szunyogh Zsuzsi (Rhédeyné).

Eszterházy Orsolya
Eszterházy Pál hg. 2-ik n

László, (†)

Kata,
Batthyány Pálné.

Ilona,

Eszterházy Miklósné.

Erdődy Sándor,

Erdődy Kristóf,
neje: Pálffy Zsuzsánna.

Erdődy György,
(VI. igazgató.)

Erdődy Sándor,
neje: Csáky Krisztina.

Thököly Imre,

neje: Zrínyi Ilona.

Kata,
Eszterházy Ferenczné.

Mária,
1. Nádasdy Istvánné,
2. gr. Tournonné.

Éva,
Eszterházy Pál hg. neje.

Károlyi Borbála,
Palocsay Istvánné.

Károlyi Katalin,
Zichy Pálné.

a, neje.	Eszterházy József hg neje: báró Gileis Már. Ort.	Eszterházy Miklós hg. (VIII. igazgató.)
-------------	--	---

Batthyány Ferencz, † Batthyány Zsigmond.	Ádám, Imre, Zsigmond.
---	--

Erdődy György (ifj.) (VII. igazgató.) neje: Eszterházy Teréz.	Erdődy József, (X. igazgató.) Antal, Kristóf, Dániel, János.
--	--

Sándor, neje: Trautmansdorf Jan. Isabella.

Eszterházy Teréz, ifj. Erdődy György neje.
--

Zichy János, neje: b. Thalheim M. Anna.	Zichy István, neje: gróf Stubenberg M. Cecília.	Zichy Ferencz, (IX. igazgató.) neje: 1. gróf Kolovrat-Kra- kowszky M. A. 2. gróf Lodron-Late- rano M.	1-től Zichy Ferencz (ifj.) (XI. igazgató.) 2-től Zichy Edmund, (XII. igazgató.)
---	--	---	--

TARTALOM.

Előszó a második kiadáshoz (5., 6. l.)

Előszó az első kiadáshoz (7—10. l.)

I. FEJEZET.

Az árvai vár leírása. (11—35. l.)

Az alsó vár. (11—28. l.) — Dubove-czímer. (18. l.) — Le-
éltár. Várkáporna. Gyűjtemények. (21—23. l.) — Vízvezeték.
(24. l.) — Arczképcsarnok. (26. l.) — Fegyvertár. (27. l.) —
Érsegi és pecsét-gyűjtemény. (28. l.)

A középső vár. (29—31. l.) — Kút. Barlang. Donjon. (30—
31. l.)

A felső vár. (32—35. l.) — Vízfogó. (33. l.) — Erkély.
(34. l.) — Péter-cella. (U. o.) — Régi templom. (35. l.)

II. FEJEZET.

Az árvai vár története a legrégibb időktől I. József-ig. 1267—1711.
(36—154. l.)

Eltérő vélemények a vár keletkezéséről, Templomosok.
(36—41. lap.) — Fennállásának nyomai az Árpádok alatt.
A Balassa-ősök. (42—44. l.) — Árva az Anjou házból származó
királyok alatt. Danch mester. (44—47. l.) — Királyi várna-
gyok: Lampert, Hyppolit, Kathy és a Bebekek. (48—51. l.) —
A Kazzay Kakasok. László oppolyi herceg. Garay Miklós.
(51—52. l.) — Árva, Zsigmond király idejében: Stibor, a
Baluschkyak (Palóczy). Stibor Kata. (53—55. l.) — A Hu-
nyadyak kora. Komorovszky Péter, rabló lovag (46—62. l.) —
Corvin János. Várdy Péter fogsága. (63—66. l.) — Zápolya
István és neje Hedvig tescheni hercegnő. (66—68. l.)

Ferdinand és Szapolyay János ellenkirályok. Kosztka Péter. A felvidéki városok követeinek fogsága. (68—81. l.) — Dubove János. (82. l.) — A Szedlniczky és Zmeskal-testvérek. (83—86. lap.)

Árva vára a Thurzók alatt. (83—124. l.) — Thurzó Ferencz, Zrinyi Katalin. (87—93. l.) — Thurzó György. (94—121. l.) — Thurzó Imre. (121—123. l.) — Czobor Erzsébet Árva m. főispánja. (123. l.) — Illésházy Gábor. (124—127. l.) — Thököly István. (128. és k. l.) — Vesselényi összeesküvése. Thököly Árvába zárkozik. (132. l.) — Heister ostromolja Árvát. (133. l.) — Thököly István meghal, leányai Árvát feladják. (134—138. l.) — Pika lázadása. (139—142. l.) — Thököly Imre Árvába bevonul. (143. l.) — Egy lithván had a várat hatalmába ejti. (145—146. l.) — II. Rákóczy F. felkelése. A felkelők Árvát zár alá helyezik (148. l.) és beveszik. (149. l.) — Rákóczy szerencse-csillaga hanyatlík. Heister Árvát ostromoltatja. Winkler Vilmos a várat feladja. (151—154. l.)

III. FEJEZET.

Az árvai vár és a hozzátartozó uradalom története a Thurzó nemzetségből származó igazgatók alatt, Thököly István halála óta, napjainkig (155—178. l.)

Draskovich Miklós. Illésházy György. Id. Erdődy György. (156—157. l.) — Ifj. Erdődy György. (158—161. l.) — A kir. kincstár. (162. l.) — Herczeg Eszterházy Miklós. I. gr. Zichy Ferencz. (163—166. l.) — A vár tűzvész által elpusztul. (167—171. l.) — Erdődy József gróf. (172. l.) — II. gróf Zichy Ferencz. Az ősiség eltöröltetik. (173. l.) — Fejedelmi látogatás. (174—175. l.) — Az úrbéri kártalanítási összeg a közbirtokosság között felosztatik. (176. l.) — Id. gróf Zichy Edmund. (177—178. l.)

FÜGGELEK.

Utasítás Illésházy Gáspár igazgató részére. (181—186. l.)
Hasonmások szövege. (187—190. l.)